

Pavel Horák – Martin Jemelka (eds.)

TGM na síti

*Vědec, novinář, politik
a první prezident Československa
prostřednictvím networkingu*

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV

TGM NA SÍTI

TGM na síti

*Vědec, novinář, politik
a první prezident Československa
prostřednictvím networkingu*

Pavel Horák – Martin Jemelka
(editoři)

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.
Praha 2020

múa MASARYKŮV ÚSTAV
A ARCHIV AV ČR, v.v.i.

MINISTERSTVO
KULTURY

Publikace vznikla v rámci projektu NAKI DG 18P020V026, Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918.

Veškeré použité dobové obrazové materiály pocházejí z fondů Masarykova ústavu a Archivu AV ČR a osobního archivu Dagmar Hájkové.

Editors © Pavel Horák, Martin Jemelka, 2020

Fotografie z výstavy © Jana Plavec, Josef Landergott, 2020

© Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2020

ISBN 978-80-88304-40-1

OBSAH

- Úvodem: „TGM na síti“ aneb Masarykův networking ...7
Pavel Horák
- T. G. Masaryk v dopisech ...21
Dagmar Hájková, Helena Kokešová
- Korespondenční síť na příkladu T. G. Masaryka ...35
Vratislav Doubek, Johannes Gleixner
- Historická korespondence T. G. Masaryka a digital humanities ...55
Tomáš Gecko, Martin Jemelka
- Ohlédnutí za výstavou TGM na síti ...67
- Literatura ...113
- Rejstříky ...121

ÚVODEM: „TGM NA SÍTI“ ANEB MASARYKŮV NETWORKING

PAVEL HORÁK

Výstava „TGM na síti“ přibližuje Tomáše G. Masaryka jako angažovaného intelektuála ve specifických komunikačních fenoménech, jakými jsou práce s informacemi, nastolování agendy, konspirační teorie, manipulace veřejným míněním, lobbying, propaganda nebo komunikace prezidenta republiky či způsob dorozumívání se v rodině. Atraktivní námět nabízí paralely se současností. Klade před návštěvníky otázku, jakým způsobem by Masaryk, u něhož se akademický svět prolínal s politikou, komunikoval v dnešní době takzvaných sociálních sítí. Středobodem výstavy je Masarykův pracovní pulťák jako metafora dnešní klávesnice či displeje telefonu.

Expozice zpřístupněná od června do července 2020 v pražské Galerii Věda a umění je jedním z výstupů výzkumného projektu NAKI II Mezinárodní korespondenční sítě T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918, který k výzkumu Masarykova networkingu využívá moderní technologie. Jak v tomto katalogu k výstavě vysvětluje závěrečná studie Tomáše Gecka a Martina Jemelky, záměrem projektu, řešeného v letech 2018–2021 Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR, v. v. i., je posunout masarykovská bádání k digitálním možnostem databázového zpracování korespondenčních sítí TGM, včetně vytváření jejich prostorových vizualizací, grafů a map.

Networking je vytváření sítí konexí za účelem dosažení určitých cílů. Další studie z pera Vratislava Doubka a Johannese Gleixnera proto sleduje nejen postupy, jakými Masaryk své komunikační sítě vytvářel, ale k čemu je také využíval. Autoři ukazují Masarykovy kontaktní strategie v reflexivní komunikaci německojazyčného prostředí, kde byl vnímán jako expert a prostředník slovanského světa.

Masaryk odesílal a přijímal tisíce dopisů. Práce s takovým objemem dat nicméně potřebovala systém a Masaryk ten svůj nazýval „holubník“. Měl formu policového nábytku se stovkami přihrádek, do kterých tematicky řadil své materiály včetně korespondence. „Holubník“ si nechal vyrobit i za války v exilu a vozil si ho s sebou po světě, podobně jako dnes převládá notebook. V prezidentském období navíc korespondenční agenda narůstala, a tak se systém uchovávaní dopisů dále proměňoval. Studie Dagmar Hájkové a Heleny Kokešové přináší přehled osudů Masarykovy korespondence, včetně jejího zpřístupnění a kritického zpracování.

Postupně pečlivě budované a rozšiřované sítě kontaktů nabídly Masarykovi nové možnosti. I díky nim se v roce 1918 stal prezidentem státu, který sám vymyslel a spoluzaložil. Ostatně skutečnost, že se takový výkon podařil muži, který se v roce 1850 narodil v chudé rodině na moravsko-slovenské periferii, byl a je zdrojem četných masarykovských mýtů.¹

JAZYK(Y)

Networking Masarykovi usnadňovala jazyková výbava. Vyrůstal v prostředí slováckých nářečí a němčiny.² Matka mluvila německy a otec slovensky. Po odchodu na studia do Brna na německé gymnázium (1865), na gymnázium do Vídně (1869) a na vídeňskou univerzitu (1872; v roce 1879 se zde habilitoval sociologickou prací o sebevraždě) psal své dopisy rodičům směsicí českých a německých pasáží. Němčina byla určena matce a čeština otci. Soukromě se učil dalším jazykům, a když v sedmadvaceti letech v jednom z dopisů bilancoval své jazykové znalosti, uváděl, že čte především řecky, francouzsky, anglicky, německy a latinsky, méně už česky a občas rusky. Psal tehdy nejvíce svým studijním jazykem, němčinou, ale česky mluvil často: „Vizte, jaké to chaos – a není k zdaru jednotlivce ... dám-li se do psaní českého,

¹ K masarykovským mýtům např. DAGMAR HÁJKOVÁ, PAVEL HORÁK, LUKÁŠ ROUS (edd.), *T. G. M. v kostce*, Praha 2020; IVAN ŠEDIVÝ, *Původ a osud hrdiny. Sonda do českého pohledu na osobnost TGM*, *Soudobé dějiny* 3–4/2018, s. 329–337.

² Nejrozsáhlejší Masarykův životopis STANISLAV POLÁK, *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou I–VII*, Praha 2000–2014.

nejde mi to tak, jak německé – a to mě rmoutí.“³ Svou češtinu nicméně systematicky zdokonaloval, v Akademickém spolku českých studentů ve Vídni například založil řečnicko-literární klub, a tak i tento jazyk postupně zvládl na odborné úrovni.⁴

V roce 1877 poznal Američanku Charlottu Garriguovou a o rok později se s ní oženil. Řeč se oba od sebe učili navzájem. Charlotta se po přestěhování rodiny do Prahy v roce 1882 už dorozuměla česky. Děti Alice (nar. 1879), Herbert (nar. 1880), Jan (nar. 1886) a Olga (nar. 1891) se pak kromě mateřské češtiny a angličtiny učily také němčinu, ruštinu a francouzštinu; jako komunikační jazyk si Masarykova rodina zvolila češtinu.⁵

Když v roce 1902 obdržel Masaryk nabídku na sérii přednášek na chicagské univerzitě, rozhodl se odcestovat do USA raději s předstihem, aby se v jazyce zdokonalil, ale přednášky, jejichž anglické koncepty se dochovaly, zvládal spatra jen s nahozenými body. Angličtina byla klíčová ve válečných letech, kdy si Masaryk jako své sídlo zvolil Londýn. Anglický jazyk se mu za život vryl do podvědomí tak, že v posledních měsících života dokonce hovořil směsicí angličtiny a češtiny.⁶

V letech před první světovou válkou Masaryk pasivně ovládal také řadu jihoslovanských jazyků, podtrhával si například články v srbochorvatštině psané cyrilicí. Dokázal se domluvit desítkou jazyků a dvaceti jazykům rozuměl.⁷

³ LUCIE MERHAUTOVÁ, Musel jsem mnoho vytrpěti. Masarykovu cestu c. k. vzdělávacím systémem komplikovaly finanční možnosti i vznětlivá povaha, in: *T. G. M. v kostce*, s. 12.

⁴ Tamtéž.

⁵ Ke komunikaci v rodině viz např. DAGMAR HÁJKOVÁ, JAROSLAV SOUKUP (edd.), *Milá mama. / Dear Alice. Korespondence Alice a Charlotty G. Masarykových 1915–1916*, Praha 2001; HAROLD G. SKILLING, *Matka a dcera. Charlotta a Alice Masarykovy*, Praha 2001. Ze vzpomínek např. ALICE MASARYKOVÁ, *Dětství a mládí*, Praha 1994; ANNA GAŠPARÍKOVÁ HORÁKOVÁ, *Z lánského deníku (1929–1937)*, Praha 1997 ad.

⁶ DAGMAR HÁJKOVÁ, Masarykovo „odcházení“, in: *Republika československá 1918–1939*, edd. Dagmar Hájková, Pavel Horák, Praha 2018, s. 847.

⁷ ALAIN SOUBIGOU, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha – Litomyšl 2004, s. 72.

STYL

V roce 1882 přišel Masaryk z Vídně přednášet filozofii do Prahy na novou českou univerzitu. Nikdy ale nechtěl být jen vědcem uzavřeným v tichu své pracovny.⁸ Věda podle něj měla formovat moderní společnost a učit ji zodpovědně a aktivně žít. Proto Masaryka přitahovaly veřejné debaty a polemiky. Tím spíše, pokud do nich mohl vnést nějaký provokativní vklad.⁹

Sílu veřejného mínění si možná poprvé naplno uvědomil v roce 1886, když svými články vyvolal veřejný spor o pravost rukopisů královédvorského a zelenohorského. Šlo o velkolepé padělky z období romantismu, které měly dokázat starobylost české kultury. Masaryk, jenž spolu s řadou univerzitních kolegů přinášel důkazy o jejich nepravosti, výrazně přispěl k tomu, že se z této otázky stalo veřejné téma. Jako redaktor vědeckého časopisu *Athenaeum*, který založil po příchodu do Prahy, se v otázce rukopisů držel kritické argumentace, avšak většina české veřejnosti a médií jeho angažmá odmítala, neboť v něm viděla útok na těžce vydobyté národní pozice.¹⁰

Masaryk potřeboval silnější tiskovou platformu. Založil revui *Naše doba*, koncipovanou už osvětově pro širší publikum, a spoluzakládal rovněž seriózní týdeník/deník *Čas*, i když ten se s pěti sty výtisky nemohl v mediálních soubojích rovnat desetitisícovému nákladu mladočeských *Národních listů*, největšího protivníka. Prosazoval přitom věcný a kritický novinářský styl, jak jej znal ze světového tisku nebo od svých českých předchůdců, především Karla Havlíčka Borovského.¹¹ Neustálé polemiky formovaly jeho vlastní úsečný a přímočarý jazyk.

⁸ Práce soustředěná na Masarykovo univerzitní působení po jeho příchodu do Prahy JAROSLAV OPAT, *Filosof a politik T. G. Masaryk 1882–1893*, Praha 1990. Viz také TÝŽ, *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes*, Praha 2003. K podmínkám Masarykovy práce viz např. JOSEF TICHÝ, *Deset pražských bytů rodiny Masarykovy*, Praha 2006.

⁹ Vydávání Masarykových spisů se systematicky věnuje Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. Ediční řada nazvaná *Spisy T. G. Masaryka* představuje největší domácí projekt sebraných spisů po roce 1945. Pro jejich seznam viz <https://www.mua.cas.cz/cs/rady-publikaci/25> (cit. 23. 11. 2019).

¹⁰ JANA SVOBODOVÁ (ed.), *Z bojů o rukopisy*, Praha 2004; VRATISLAV DOUBEK, *T. G. Masaryk a česká a slovanská politika*, Praha 1999, s. 30–47.

¹¹ MILAN MACHOVEC, *T. G. Masaryk*, Praha 2000, s. 231–233.

Při psaní myslel na to, aby jeho věty nemohli protivníci vytrhnout z kontextu.¹²

Středobodem celospolečenské kauzy se Masaryk znovu stal v roce 1899 během hilsneriády, která souvisela s obviněním mladého žida Leopolda Hilsnera z rituální vraždy katolické dívky nedaleko Polné. Masaryk tuto antisemitskou konspirační teorii vyvracel, ve vyhrocené atmosféře však začal být napadán anonymními dopisy i fyzicky na ulici.¹³ I v tomto případě Masaryk svůj postup a argumentaci striktně omezil na rovinu vědecky doložitelných faktů. Dvakrát se vypravil na místo činu a komunikoval s kapacitami soudního lékařství. Využil i své politické konexe: sešel se s ministrem spravedlnosti, interview poskytoval největšímu vídeňskému deníku *Neue Freie Presse* a zahraničním médiím. Jeho brožury k polenskému případu byly v Čechách z větší části zkonfiskovány, své texty k případu proto publikoval alespoň německy jako přílohy prestižního vídeňského časopisu *Die Zeit*.¹⁴

Ohledně vazeb i vlivu byla pro Masaryka v té době zásadní právě spolupráce s *Die Zeit*, který seskupoval mladší a sociálně smýšlející inteligenci z různých částí monarchie s dosahem do zahraničí. Masaryk zde otiskl desítky článků a v období hilsneriády ho redaktoři *Zeitu* Isidor Singer a Heinrich Kanner pokládali za natolik exkluzivního autora, že s ním uzavřeli smlouvu na honorář, který představoval přibližně třetinu jeho ročního profesorského platu.¹⁵

Veřejné boje Masaryka přibrzdily v kariéře: v době vypuknutí rukopisných sporů ho nepovýšili na řádného profesora a hrozilo mu vyloučení, během hilsneriády mu univerzita na čas pozastavila výuku včetně výplaty. Ale přestože se v Praze tehdy ocital v částečné společenské izolaci, zahraniční seriózní média o něm skládala jiný obraz

¹² Ke způsobům Masarykova projevu např. vzpomínkový soubor T. G. M. *jak jsme ho viděli*, Praha 1948, zde např. KAREL JUDA, *Dopisy T. G. Masaryka z volebního zápasu o poslanecký mandát*, s. 61. Viz také ANTONÍN KLIMEK, *Boj o Hrad I–II*, Praha 1996–1998.

¹³ K hilsneriádě podrobně JIŘÍ KOVTUN, *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*, Praha 1994; LUBOŠ MERHAUT (ed.), *Hilsneriáda. Texty z let 1898–1900*, Praha 2019.

¹⁴ LUCIE KOSTRBOVÁ, *Mezi Prahou a Vídní. Česká a vídeňská literární moderna na konci 19. století*, Praha 2011.

¹⁵ VRATISLAV DOUBEK, *Moderna, realisté a Die Zeit*, Praha 2012.

než domácí „vlastenecká policie“, jak Masaryk posměšně nazýval český nacionalistický a klerikální tisk.¹⁶ A také tyto kontakty a vazby se později ukázaly jako klíčové.

INFLUENCER

Masaryk rád vedl a řídil. Od svých přátel a studentů dostal po příchodu do Prahy přezdívku Pastýř. Studenti, s nimiž si budoval nadstandardní vztahy a se kterými se setkával i mimo univerzitu, se zapojovali i do jeho předvolebních kampaní, jako v roce 1891 v úspěšných volbách do říšské rady v okrsku Písek–Strakonice–Klatovy–Domažlice. Nitky vazeb na bývalé studenty pak vedly po celé monarchii, na Slovensko, na Balkán...¹⁷

Masaryk příliš nevnímal profesní hierarchii. Pokud ho někdo nudil, dal mu to najevo odtažitostí. Někteří mu také vytýkali nedostatek vůle ke kompromisu a soustavnou negaci. Sociolog Emanuel Chalupný, bývalý přítel, o něm napsal: „Stále mluví o krizích, vyvolává krize, sám je ztělesněná krize ... Slepá síla bez ušlechtilé kázně, negace bez organické schopnosti tvůrčí. Postavte ho do kteréhokoli oboru, všude projeví pozoruhodné postřehy, ale nikde neprovede dokonalé dílo.“¹⁸ Mnohá Masarykova přátelství skončila v troskách.¹⁹

V prosazování vlastních koncepcí a vizí byl však důsledný. Do redakcí časopisů a deníků, v nichž působil, přiváděl zejména mladší redaktory, jimž notně zasahoval do práce: určoval jim témata a výrazně jejich texty redigoval, často k nepoznání. Osobnosti typu F. X. Šaldy takové podmínky práce neakceptovaly a odcházely, v Masarykově redakci tak zůstávali sice oddaní, ale méně talentovaní redaktoři.²⁰

¹⁶ Označení „vlastenecká policie“ pochází z Masarykova úvodníku pro časopis *Čas* z 5. 3. 1887 (*Čas* 1/1887, s. 82–87).

¹⁷ Z Masarykovy kriticky zpracované korespondence např. JAN RYCHLÍK (ed.), *Korespondence T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (do r. 1918)*, Praha 2008; LADISLAV HLADKÝ, JANA ŠKERLOVÁ, PAVEL CIBULKA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Jižní Slované*, Praha 2015.

¹⁸ PAVEL KOSATÍK, *Česká inteligence*, Praha 2001, s. 26.

¹⁹ MARTINA LUSTIGOVÁ, Karel Kramář. *První československý premiér*, Praha 2007; JOSEF TOMEŠ, *Viktor Dyk a T. G. Masaryk. Dvoji reflexe češství*, Praha 2014.

²⁰ LUCIE MERHAUTOVÁ, Vliv médií, in: *T. G. M. v kostce*, s. 30. K redakční práci např. vzpomínky Masarykova spolupracovníka JAN HERBEN, *Kniha vzpomínek*, Praha 1935; *T. G. M. Život a dílo Prezidenta Osvoboditele*, Praha 1938.

Po rukopisných a ďalších aférách a sporech druhej polovice osmdesiatych let se Masaryk rozhodl vstoupit do politiky, konkrétne v roce 1890 do mladočeskej strany, za ktorou získal v roce 1891 poslanecký mandát do říšské rady ve Vídni i poslanecký mandát v Českém zemském sněmu. Ani mužem stranické disciplíny se ovšem nestal. Z této své první politické štače odešel, když se dopustil indiskrece vůči Juliu Grégrovi, vlivnému členu mladočeskej strany a spoluvlastníku *Národních listů*.²¹

Poté, co v září 1893 Masaryk složil své poslanecké mandáty, posunul se od mladočeskeho liberalismu k socialismu, respektive k sociálnímu pojetí politiky. Rovněž se rozešel s koncepcí historického státního práva a řešení takzvané české otázky viděl v přirozenoprávním základě. Ačkoli to vše ho nejvíce přibližovalo k sociálním demokratům, jako nekonformní profesor si v roce 1900 založil vlastní stranu. Oficiálně se jí říkalo Česká strana lidová, ale vžilo se pro ni označení „realisté“.²²

Poměry v této straně jako kdyby odrážely Masarykův styl jednání. „Realisty“ tvořily na Masaryka navázané osobnosti, skupinky spíše mladších intelektuálů, často jeho bývalých studentů. Někteří z nich vnímali Masarykovu autoritu jako ikonickou, on sám ovšem kolem sebe nevytvářel dostatečný prostor, v němž by mohli vyniknout ostatní. Také proto strana procházela neustálými krizemi: v roce 1907 a 1911 získal Masaryk poslanecký mandát pouze díky tomu, že ho podpořili sociální demokraté, a také díky tomu, že kandidoval na Moravě, dále od Prahy.²³

²¹ Z Masarykovy kriticky zpracované korespondence s politiky např. JAN BÍLEK, HELENA KOKEŠOVÁ, VLASTA QUAGLIATOVÁ, LUCIE SWIERCZEKOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, Praha 2005; JAN BÍLEK, HELENA KOKEŠOVÁ, VLASTA QUAGLIATOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – staročeši*, Praha 2009; JAN BÍLEK, HELENA KOKEŠOVÁ, VLASTA QUAGLIATOVÁ, MARIE RYANTOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl*, Praha 2011 atd. Spolupracovníkem a spojkou T. G. Masaryka ve Vídni byl Bedřich Hlaváč, tamní korespondent *Času*, viz VRATISLAV DOUBEK, MARTIN KUČERA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*, Praha 2001.

²² JANA MALÍNSKÁ (ed.), *Programy Masarykových politických stran. Texty z let 1900–1912*, Praha 2019; EVA SCHMIDT-HARTMANN, *Thomas G. Masaryk's realism. Origins of a Czech Political Concept*, München 1984; STANLEY B. WINTERS (ed.), *T. G. Masaryk (1850–1937)*, díl I: *Thinker and Politician*, London 1990.

²³ Představení Masaryka jako řečníka parlamentu viz JIŘÍ KOVTUN, *Slovo má poslanec Masaryk*, Praha 1991, konkrétně s. 9–36. Ze vzpomínek na politickou kampaň např. STANISLAV JANDÍK, *Masaryk na Valašsku. Jeho boj o poslanecký mandát*, Praha 1936; CTIBOR NEČAS (ed.), *T. G. Masaryk a východní Morava. Kandidatura, vítězství ve volbách a intervenční práce říšského poslance 4. volebního obvodu českých měst na Moravě ve světle jeho korespondence z let 1907–1914*, Brno 1997.

ZAHRANIČNÍ VAZBY

Masaryk systematicky navazoval akademické vazby v zahraničí. To zpočátku spočívalo třeba jen v rozesílání vlastních prací vlivným vědcům (např. Charlesu Darwinovi, Herbertu Spencerovi, Williamu Morfillovi), postupně se však stával také on vyhledávaným konzultantem. Právě síť vědeckých kontaktů mohl později využít v exilu: britský slavista Robert W. Seton-Watson například působil za války jako expert na britském ministerstvu zahraničních věcí, američtí historikové Charles Seymour a Robert Joseph Kerner byli členy skupiny expertů dodávající za války informace prezidentu Wilsonovi, který ostatně sám byl historik.

V době dramatických sporů se Masaryk nejednou ocitl v ústraní, což ho také přimělo vážně se zabývat odchodem z Čech. V roce 1889 rozmýšlel nad přijetím učitelského místa na univerzitě v Tartu, v dnešním Estonsku. Z angažmá sice sešlo, Masarykův zájem o Rusko ale zůstal. Již předtím, v letech 1887 a 1888, dvakrát Rusko navštívil a jako znalec ruské literatury své vazby na ruský literární svět systematicky rozšiřoval.²⁴ V německy psaných časopisech také prezentoval ruskou odbornou literaturu, ruským čtenářům zase interpretoval politiku střední Evropy; slovanskou alternativu vnášel do celoevropských souvislostí.

V obsáhlém díle *Rusko a Evropa* se na základě literárního vývoje zabýval rozdíly mezi západní a ruskou kulturou.²⁵ Z třídílného pojednání byly sice v roce 1913 publikovány jen první dvě části a v Rusku byl jejich překlad a prodej zakázán úplně, nicméně Masaryk i díky této práci navazoval kontakty nebo je dále zprostředkoval.

Po vypuknutí první světové války měla carská ruská vláda k odbojovému hnutí Čechů a Slováků určité sympatie, ale překážela jí

²⁴ K tematice obecně slovanské, ruské a ukrajinské viz VRATISLAV DOUBEK, LADISLAV HLADKÝ, RADOMÍR VLČEK a kol., *T. G. Masaryk a Slované*, Praha 2013, s. 11–132; VRATISLAV DOUBEK, *T. G. Masaryk a česká a slovanská politika*, Praha 1999. Z kriticky vydané korespondence viz VRATISLAV DOUBEK, PETR KALETA, JAN KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované I. Poláci, Rusové a Ukrajinci*, Praha 2015; VRATISLAV DOUBEK (ed.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované II. Rusové a Ukrajinci*, Praha 2016.

²⁵ TOMÁŠ G. MASARYK, *Rusko a Evropa I–III*, Praha 1995–1996.

Masarykova liberální politická orientace. Proto TGM odjel do Ruska až po tamní „únorové“, demokratické revoluci v roce 1917. A také zde platilo, že se mohl opřít o své předválečné vazby: až do bolševického převratu například využíval kontaktu na ministra zahraničí Pavla Miljukova, akademika, historika, jenž byl Masarykovým předválečným přítelem.

O přesídlení do Spojených států Masaryk uvažoval ještě před příchodem z Vídně do Prahy a po hilsneriádě se tyto myšlenky vrátily. Dokonce si zjistil, že do Čech jde z Bostonu dopis osm dní, z čehož vyvodil, že by mu zůstala určitá šance alespoň částečně na dálku redigovat pražské časopisy, a tím si uchovat možnost vstupovat do veřejných debat.²⁶

Příležitost k mnohatýdennímu pobytu v USA přinesla v lednu 1902 nabídka Williama R. Harpera, prezidenta chicagské univerzity, na seriál více než dvaceti honorovaných přednášek. Na této cestě přes oceán pomáhala Masarykovi jazyková vybavenost, ale přivážel si s sebou i renomé občanské neohroženosti. Nesporné charisma uplatňoval nejen na přednáškách pro české krajany (ty měly na rozdíl od těch univerzitních velmi vysokou návštěvnost), ale též při osobních jednáních v akademických, církevních i podnikatelských kruzích.²⁷

Jako nejlivnější se za války ukázal průmyslník Charles R. Crane, s nímž se seznámil již v roce 1896 v Praze díky společnému zájmu o Rusko. Crane se stal jedním z hlavních podporovatelů Woodrowa Wilsona v úspěšné prezidentské kampani v roce 1912 a v roce 1918 výrazně přispěl k tomu, že se Masaryk mohl s americkým prezidentem osobně sejit, a to dokonce třikrát. O Masarykovi mu tehdy napsal: „Je to nejmoudřejší a nejlivnější Slovan naší doby a patrně pouze Slovan tohoto formátu může pochopit Vaše snahy a sympatizovat s nimi.“²⁸

²⁶ PAVEL KOSATÍK, *Jiný T. G. M.*, Praha 2018, s. 147.

²⁷ K pozicím českého krajanského hnutí DAGMAR HÁJKOVÁ, *„Naše česká věc“. Češi v Americe za první světové války*, Praha 2011. K Masarykovým americkým zkušenostem před válkou viz např. JIŘÍ KOVTUN, *Masaryk & America. Testimony of a relationship*, Washington 1988; TÝŽ, *Masarykův triumf*, Praha 1991, s. 52–67.

²⁸ DAGMAR HÁJKOVÁ, *Americká demokracie jako vzor*, in: T. G. M. v kostce, s. 47–48. Po vzniku Československa se cesty Craneových a Masarykových znovu propojily. Masarykův syn Jan byl šest let ženatý s Craneovou dcerou Frances. Craneův syn Richard Teller působil jako první americký vyslanec v Praze (1919–1921) a syn John se stal osobním tajemníkem prezidenta Masaryka. Blíže NORMAN E. SAUL,

Období patnácti let před první světovou válkou naplnila vleklá mezinárodní krize. Nejožehavějším prostorem byl Balkán, kde se v komplikované spleti velmocenských vztahů střetávaly také zájmy habsburské monarchie s ambiciózním Srbskem, jehož propagandě mezi rakouskými Slovany vídeňská vláda čelila. Rakousko Srby nejprve „trestalo“ celní politikou. V roce 1908 navíc anektovalo Bosnu a Hercegovinu, což přivedlo evropské velmoci až na samou hranici války.

Rakousko-uherské ministerstvo zahraničí se za této situace pokusilo vytvořit kauzu, jejímž cílem bylo zkomplikovat sblížení srbských a chorvatských politiků a ve veřejnosti legitimizovat anexi Bosny a Hercegoviny. Na základě zfalšovaných dokumentů vyvolalo vykonstruovaný velezrádný soudní proces s 53 jihoslovanskými politiky, kteří byli v takzvaném záhřebském procesu roku 1909 nepravomocně odsouzeni k vysokým trestům. Z velezrádného procesu a dílčích soudních kauz se stávalo představení, které sledovala celá Evropa.²⁹

Obžalovaní, kteří podle těchto podvrhů údajně pracovali ve službách srbské vlády, požádali o pomoc také vídeňského poslance Masaryka, který měl i díky svým profesorským vazbám vynikající kontakty na Balkán. Důvěryhodnost dokumentů, které c. a k. ministerstvo zahraničí zveřejnilo, Masaryk zpochybňoval díky exkluzivním informacím, k nimž se dostával nevídaným okruhem známostí i vlastními cestami na Balkán (první podnikl v létě 1909 do Sarajeva, druhou o rok později do Černé Hory). Právě jeho poslanecké interpelace a svědecké výpovědi u soudu přispěly k tomu, že rozsudky nad jihoslovanskými politiky odvolací soud zrušil a rakouský vyslanec Forgách byl stažen z Bělehradu.³⁰

Masaryk se tehdy ocitl v informační válce nejvyšší úrovně. Je otázka, zda byla konstrukce velezrádného spiknutí akcí rakouské diplomacie od počátku, nebo jí byly padělky podstrčeny a ona je poté využila. Masarykovi tehdy předávali informace přímo pracovníci srbského

The life and times of Charles R. Crane, 1858–1939. American businessman, philanthropist, and a founder of Russian studies in America, Lanham 2013.

²⁹ K Masarykovým kontaktům viz L. HLADKÝ, J. ŠKERLOVÁ, P. CIBULKA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Jižní Slované*.

³⁰ K roli T. G. Masaryka v procesu např. CHRISTOPHER CLARK, *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha 2014; ARNOLD SUPPAN, *Masaryk and the Trials for High Treason against South Slavs in 1909*, in: *T. G. Masaryk (1850–1937)*, díl 1, ed. S. B. Winters, London 1990, s. 210–224.

ministerstva zahraničí, ale ať už tehdy „vrtěl psem“ kdokoli, Masaryk si v této vysoké hře dokázal uhrát svou kartu – o jeho veřejných vystoupeních informovala světová média a on přitom získával další cenné kontakty, které mu v letech války přišly vhod.

Masaryk vstupoval do mezinárodního povědomí právě prostřednictvím celospolečenských kauz. To potvrzuje například počet zmínek o T. G. Masarykovi v seriózním britském deníku *The Times*. První zmínka pochází z doby hilsneriády, největšího ohlasu před válkou však dosáhl právě svým angažmá v době velezrádných procesů s jihoslovanskými politiky. V roce 1909 byl na stránkách tohoto deníku zmíněn v devíti článcích a v roce 1910 v patnácti – a tento počet překonal až v roce 1918 jednatřiceti články, to už ale také jako prezident Československa.³¹ Masaryk využíval kontaktu na Wickhama Steeda, před válkou vídeňského dopisovatele *Timesů*, za války šéfa jejich zahraniční rubriky, a v době pařížské mírové konference po konci první světové války dokonce jejich šéfredaktora.

Mimochodem, právě v období procesů s jihoslovanskými politiky se Masaryk pravděpodobně utvrdil v názoru, že je habsburská monarchie nereformovatelná.³²

SPOLUTVŮRCE STÁTU

Za první světové války sehrál pro prosazení Masarykova programu samostatného státu zásadní roli politický lobbying a klíčem k němu se staly sociální vazby a kontakty. V exilu Masaryk nezačínal v pomyslném bodě nula. Mohl se opřít o širokou zahraniční síť svých kontaktů především v akademickém a mediálním prostředí, s jejichž pomocí získával další vlivné vazby. Výraznou výhodou přitom bylo, že v době první světové války se právě řada intelektuálů dala do služeb válečné propagandy jako cenzoři, váleční korespondenti, pracovníci informačních úřadů či představitelé nátlakových skupin. Masarykovy předválečné kontakty se formovaly především na vědecké bázi, a právě

³¹ Tato čísla vycházejí z dosud nepublikovaného výzkumu D. Hájkové.

³² K Masarykově pojetí státu a státnosti viz např. RADAN HAIN, *Teorie státu a státní právo v myšlení T. G. Masaryka*, Praha 2006.

vědci v této válce informací a idejí sehráli důležitou roli.³³ Další vlivnou skupinou pak byli krajané. Také jejich sítě umožňovaly představitelům zahraničního odboje prosazovat se v politických kruzích příslušné země.³⁴ Příkladem politického lobbisty je M. R. Štefánik, který se skvěle orientoval ve společnosti evropských diplomatických salonů.

V únoru 1916 se Masaryk setkal s francouzským premiérem Aristidem Briandem, v Anglii byl v kontaktu s lordem Northcliffem, nejmocnějším mediálním magnátem své doby. V Rusku jednal v roce 1917 s ministrem zahraničí Pavlem Miljukovem, historikem, jenž byl jeho předválečným přítelem, a posléze také s premiérem A. F. Kerenským. V roce 1918 jej v Bílém domě přijal prezident Woodrow Wilson.³⁵

Společně s M. R. Štefánikem a Edvardem Benešem byl Masaryk také tvůrcem československé propagandy. Jednak zahraniční odboj disponoval vlastním tiskem cílícím na Čechy a Slováky (*Československá samostatnost*), jednak se snažil tiskovou produkcí ovlivňovat také zahraniční kruhy (*La Nation Tchèque, The New Europe*). Pronikal i do periodik, která podporovala program rozpadu Rakouska-Uherska méně otevřeně (*Everyman, The Times*) a v nichž působili Masarykovi předváleční známí Wickham Steed a Charles Sarolea.³⁶

Československý odboj byl vysvětlován v rámci boje národů za sebeurčení a tento princip Masaryk propagandisticky využíval od počátku. Jednoznačné bylo také česko-slovenské směřování a vymanění se z monarchie a německého vlivu, zatímco důležitou roli zpočátku nehrála otázka státní formy takového útvaru. K rozhodnutí, že by mělo jít o zcela samostatný stát, nejlépe s republikánským zřízením, přitom Masaryk došel až v letech 1917–1918, a to právě díky svému osobnímu poznání jak rozvráceného Ruska, tak vítězných Spojených států.³⁷

³³ DAGMAR HÁJKOVÁ, Masarykův exil. Svědectví dopisů, *Historie a vojenství* 1/2003, s. 74–86; KAREL PICHlíK, *Bez legend. Zahraniční odboj 1914–1918*, Praha 1991.

³⁴ DAGMAR HÁJKOVÁ, *Emanuel Voska. Špionážní legenda první světové války*, Praha 2014.

³⁵ J. KOVTUN, *Masarykův triumf*.

³⁶ DAGMAR HÁJKOVÁ, Role propagandy ve válečných aktivitách T. G. Masaryka od vypuknutí války do ledna 1917, *Historie a vojenství* 1/2000, s. 14–37; DAGMAR HÁJKOVÁ, IVAN ŠEDIVÝ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš (1914–1918)*, Praha 2004.

³⁷ Masarykovy články, memoranda, přednášky a rozhovory z let 1914–1918 viz v ediční řadě Spisy T. G. Masaryka *Válka a revoluce I–III*, Praha 2006–2017. Z též

Z doby první světové války se dochovaly stovky Masarykových dopisů. Bez nadsázky lze napsat, že svou vizi československého státu Masaryk vykořespondoval. I při výkonu prezidentské funkce udržoval bohatý písemný styk s domácími i zahraničními politiky a významnými osobnostmi. Jeho soukromé aktivity se prolínaly s úřední činností hlavy státu. Proto vedle soukromé korespondence psané stále většinou rukou používal často i úředních papírů s předtištěnými údaji a hlavičkou, v mnoha případech také jen podepsal kancelářskou připravenou odpověď.

V komunikaci prezidenta s veřejností nebyly kompetence hradních úředníků jednoznačně vymezené. Funkce tiskového mluvčího neexistovala a nepořádaly se tiskové konference, jak je známe dnes. Masaryk byl zvyklý komunikovat s médii, na tom se ostatně zakládal jeho dosavadní profesní život. Činil tak přímo svými články nebo poskytoval interview, vystupoval také v tradičních poselstvích (v parlamentu nebo v rozhlase například o Vánocích). Dokonce občas i sám koncipoval tiskové zprávy pro ČTK, a to k důležitým politickým událostem či o svém zdravotním stavu.³⁸

Masaryk reprezentoval svou představu o demokratickém prezidentství. Komunikaci s veřejností vnímal jako zásadní součást své profese.³⁹ Ukazoval vzor a v každodenním politickém představení se snažil reprezentovat solidní stát, který má mít smysl a úroveň.

Poděkování patří spoluautorkám a spoluautorům výstavy, zvláště Dagmar Hájkové, Heleně Kokešové, Miroslavě Květové, Soně Martinovské, Tomáši Geckovi a Richardu Vaškovi. Díky patří též Martinu Jemelkovi, řešiteli tohoto projektu NAKI, a Vratislavu Doubkovi za pomoc s exponátovou částí výstavy. Dík patří také grafikovi Janu Frantovi, kurátorce Johaně Studničkové a architektu výstavy Antonínu Sondejovi a všem, kteří se projektu účastnili a bez jejichž znalostí a ochoty by projekt nemohl být dokončen.

Řady viz také Masarykovo memoárové svědectví z válečných let *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Praha 2005.

³⁸ RICHARD VAŠEK, *Račte to podepsat libovolnou šifrou. Prezident Masaryk jako anonymní publicista (1918–1935)*, Praha 2018.

³⁹ LUCIE MERHAUTOVÁ, LUBOŠ MERHAUT, *Čtení o T. G. Masarykovi*, Praha 2017.

Dear Charles, is left business, I will
 glad to have some days for
 to visit from the usual company
 of ours with you to all, to then
 to Janda. Good bye. Yours.

Postkarte Costa Rica
 Costa Rica
 1895

Prague
 11-82

PHOTOGRAPHIC CARD
 POSTKARTE Post
 a postale universelle
 by the of Germany May 1st 1895

Schiffbild „Kronprinz Wilhelm“
 Kapitan A. Richter
 11-82

Prague 11/11/82
 Pošli vám deku za dopis, tvé gratulace a
 Doufám, bude přinést vyhořelou a
 šťastnou budoucnost. S láskou
 Vašeho
 bratra

Masaryk

Prague 11
 Bohemia

Sunday 11/11
 Postkarte C
 Costa Rica
 1915
 CAJETEN

My dear Charles, we are well. He is on his Mountain,
 and delighted, as he writes; he will describe it to
 you. I wonder, where John is; he could send us
 a card showing his place - does your home; I am
 so very here; says all his daughter; I am
 glad to have seen him soon more. He is a
 handsome, simple, of the best type - a large one.
 Prave a dluho, to Janda. Good bye. Yours.

T. G. MASARYK V DOPISECH

DAGMAR HÁJKOVÁ, HELENA KOKEŠOVÁ

Tomáš Garrigue Masaryk patřil ke generaci, pro kterou bylo samozřejmým způsobem komunikace psaní dopisů, jež se vhazovaly do poštovní schránky a někdy putovaly řadu dní. Přesto byl Masaryk i na svou dobu neobvyklý pisatel. Za svůj život poslal a přijal tisíce dopisů, většinu z nich si uschoval a navíc si vynášel i svůj vlastní systém. Neřadil je jednoduše podle dat či odesílatele, ale kategorizoval je tematicky. Na jednom místě si proto k danému tématu uchovával dopis, list s poznámkami, separát článku či výstřižky z novin. Svému systému říkal „holubník“. Korespondoval též na svých četných cestách a ani tyto dopisy nevyhazoval, ale vozil s sebou. Tak můžeme nalézt bohatý soubor korespondence z první světové války, kdy pobýval v Itálii, Švýcarsku, Anglii, Francii, Rusku, Japonsku i Spojených státech. Přihlédneme-li navíc k rozsáhlé mnohatisícové knihovně, kterou měl profesor Masaryk doma, uvědomíme si, že pro své materiály a knihy potřeboval skutečně hodně místa.¹

DOPISY USCHOVANÉ V MASARYKOVĚ SOUKROMÉM ARCHIVU

Masarykova korespondence se proměnila, když se stal prezidentem a měl k dispozici celou kancelář. Dopisy již vyřizovali a koncipovali úředníci, kteří také zavedli systém jejich uchovávání. Masaryk se však od svého zvyku psaní dopisů neoprostil, čile vedl soukromou

¹ K osudům Masarykova archivu a knihovny viz EVA BROKLOVÁ, DAGMAR HÁJKOVÁ, JOSEF TOMES, RICHARD VAŠEK (edd.), *Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní*, Praha 2002. Nejdůležitějším místem v bytě u Masaryků byla Masarykova pracovna s knihovnou, v domě na Brusce byly kvůli počtu knih a materiálů dokonce zesílené podlahy, viz JOSEF TICHÝ, *Deset pražských bytů rodiny Masarykovy*, Praha 2006, s. 128.

korespondenci a jeho poznámky a úpravy nalézáme i v úředních dopisech. Jeho osobní archiv se nadále rozšiřoval a doplňoval, stejně jako původní jádro knihovny. Významnou roli v tom sehrál filozof a sociolog Vasil Kaprálek Škrach (1891–1943),² editor Masarykova díla a prezidentův dlouholetý literární tajemník. V dubnu 1919 jej Masaryk pověřil, aby na Pražském hradě uspořádal jeho knihovnu a posléze i osobní archiv a v září téhož roku ho jmenoval svým osobním a literárním tajemníkem a soukromým archivářem. Toto postavení Škrach zastával až do Masarykovy smrti v září 1937. V současné době je jen obtížné určit, jak byl ve dvacátých letech Masarykův soukromý archiv pořádán. Jisté je, že se, podobně jako knihovna, stále doplňoval. Průběžně rozšiřovaný archiv a knihovna a především potřeba vydávání Masarykových spisů si vyžádaly řádné institucionální zaštitění, a tak 23. července 1932 podepsal prezident v Lánech věnovací listinu, jíž založil nadaci Ústav T. G. Masaryka. Kromě štědré finanční dotace jí poskytl knihovnu v počtu 70 000 svazků, sbírku darů a také archiv. Prioritou ústavu bylo v té době vydávání spisů, které se ovšem protahovalo i v důsledku Masarykových zásahů a úprav.

Máme přímé doklady o tom, že roku 1933 začalo systematické pořádání archivu. Základní soubor dokumentů byl dále doplňován: materiály se kupovaly nebo půjčovaly pro zhotovování kopií a opisů. Některé z nich byly Masarykovi věnovány (např. Johannes Brentano daroval v roce 1929 Masarykovy dopisy adresované jeho otci Franzi Brentanovi).³ Současně se založil fotoarchiv; jedním z cílů bylo shromáždit fotokopie cenné korespondence a Masarykových poznámek či důležitých dokumentů na jednom místě.⁴ Takto byl dán základ komplexnímu souboru Masarykovy přijaté a odeslané korespondence. Jednak se kopírovala korespondence uložená v Masarykově soukromém archivu, jednak ta zapůjčená z jiných institucí (například Památník odboje, Národní muzeum) nebo od soukromých vlastníků (například Kamila Kaizlová, Jaromír Doležal, Václav Neubert). Do fotoarchivu byly

² K osobnosti V. K. Škracha a jeho činnosti blíže in: E. BROKLOVÁ, D. HÁJKOVÁ, J. TOMEŠ, R. VAŠEK (edd.), *Mám jen knihy*, s. 76–79.

³ ZDENĚK NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk II*, Praha 1932, s. 308.

⁴ Ve fondu ÚTGM (47/2), kartony 8–89, se nacházejí též fotokopie Masarykových poznámek, novinových článků apod. V kartonech 1180–1236 jsou uloženy negativy.

zařazeny i dopisy publikované ve sbornících (například *Masarykův sborník*) či knihách (životopis T. G. Masaryka od Zdeňka Nejedlého). Pomůckou k této korespondenci je zachovaná lístková kartotéka (chronologicky a tematicky uspořádaná). Fotokopie se rozlišovaly i podle barvy obalů – korespondence byla uložena v červených. Ve své době šlo o velmi komplexní systém, který odpovídal významu prvního československého prezidenta. Podobně se v té době však shromažďovala i korespondence hudebního skladatele Bedřicha Smetany. Díky systému ofotografování dokumentů se zachoval jeden z nejstarších Masarykových dopisů, ve kterém jako starosta Akademického spolku ve Vídni píše 13. února 1875 Jednotě českých filologů v Praze. Dopis zapůjčil v září 1937 k ofotografování V. Neubert. Podle poznámek na obalech můžeme zjistit, že práce na doplňování fotoarchivu pokračovaly ještě v lednu 1941.

V čele Ústavu T. G. Masaryka stáli lidé, kteří byli blízko prezidentovi a někteří z nich zastávali i důležité politické či společenské funkce (např. ministr zahraničí Edvard Beneš, senátor František Veselý či předsedkyně Československého červeného kříže Alice Masaryková). Přesto trvalo několik let, než se naplno činnost ústavu rozběhla; značný čas zabralo hledání vlastních prostor – až do konce roku 1938 ústav sídlil v prostorách Pražského hradu, archiv byl umístěn částečně i v Lánech a v Černínském paláci. V posledním roce první republiky se konečně přestěhoval do vlastního domu ve Verdunské ulici v Praze-Bubenči, bylo to však nouzové řešení vynucené změnami politickými poměry a abdikací prezidenta Beneše. Válka do osudu Ústavu T. G. Masaryka zasáhla ničivě. V červnu 1940 došlo k zatčení V. K. Škracha, nepomohla ani změna názvu ústavu na Soukromou filozofickou knihovnu, a tak nakonec v dubnu 1941 gestapo zabavilo veškeré jmění. Knihovna i archiv se v létě převezly do pražského Klementina. Z obav o osud fondů se některé materiály schovaly u soukromníků; takto rodina Josefa Navrátila ukryla dopisy mezi Masarykem a žurnalistou Bedřichem Hlaváčem. Po druhé světové válce se společně s ústavem obnovila také práce na pořádání Masarykova archivu. Bohužel byla činnost ústavu spjata především se stěhováním, nejprve zpět do Bubenče, v roce 1949 do Kramářovy vily, v roce 1951 do bývalé budovy České spořitelny na Národní třídě a poté v roce 1954 do prostor Akademie věd. Je podivuhodné, že ještě v těchto obtížných

letech pokračovaly práce na pořádání archivu a fotografování korespondence a dalších dokumentů. V roce 1954 byl ústav rozhodnutím ÚV KSČ zrušen a sbírky předány do Ústavu dějin KSČ.

Vzhledem k pohnutým osudům Masarykova archivu a jeho skutečného zpřístupnění veřejnosti teprve po roce 1989 se mohlo přistoupit ke komplexnímu zpracování Masarykovy korespondence až skoro šedesát let po jeho smrti. Základ uspořádání archivu byl nepochybně dán v době první republiky. Nevíme však přesně, kdo stál za specifickým systémem, který se zachoval do současnosti. V AÚTGM je přijatá a částečně i odeslaná Masarykova korespondence uložena v části fondu T. G. Masaryka nazvané Korespondence, která má tři části: Kor I – předválečná, Kor II – poválečná a Kor III – rodinná a je uložena celkem v 68 kartonech. V každém roce je řazena abecedně. Specificky je řazena korespondence rodinná (KOR III), a to podle přijaté korespondence jednotlivými příslušníky rodiny od ostatních členů.

Situaci navíc komplikuje neobvyklé uspořádání vlastního Masarykova fondu, jenž se člení na části Předválečná, Válka, Republika, Literární a Osobní, které jsou sestaveny chronologicky a tematicky. Ve všech částech je také rozeseta korespondence, a protože nelze narušit původní uspořádání, postupně se pomocí databáze BACH vytváří virtuální centrální katalog veškeré Masarykovy uložené korespondence, především přijaté, ale i odeslané. V současné době, kdy se Masarykův fond nově katalogizuje, se tato korespondence průběžně podchycuje a pomocí klíčových slov ji lze i snadněji vyhledat. Navíc je zde uložen samostatný fond nazvaný Maffie, který obsahuje materiály z procesů vedených v době první světové války proti domácímu odboji. V tomto dosud nezpracovaném fondu je zařazena Masarykova korespondence, která mu byla zabavena při domácích prohlídkách a pro potřeby soudu přeložena do němčiny. Nacházejí se zde nejen dopisy s představiteli domácí politické opozice, ale i se zahraničními učiteli, žurnalisty a politiky z předválečné doby. Značná část Masarykovy korespondence zůstává nadále rozptýlena v řadě českých, moravských archivů a muzeí a v archivech, muzeích a knihovnách v Evropě i Americe.

V samotném archivu můžeme nalézt stovky dopisů adresovaných T. G. Masarykovi. Jsou podepsány jmény dříve slavnými a nyní již zapomenutými, známými osobnostmi i naprosto neznámými lidmi.

Nejstarší zachovaný dopis je od Josefa Herberta z 12. srpna 1870.⁵ Herbert, Masarykův přítel z dob studií ve Vídni, předčasně zemřel v roce 1878 a na jeho památku Masaryk pojmenoval svého prvorozeného syna. Pozoruhodná je korespondence rodinná, především raná, s rodiči Josefem a Terezií Masarykovými. Masaryk jim psal česky i německy, části adresované matce většinou německy, pasáže určené otci česky. První dochovaný Masarykův česky psaný dopis je určen právě rodičům a pochází z roku 1872.⁶

Masaryk si psal se vzdělanci, filozofy, politiky, literáty, žurnalisty. K významným patří korespondence s rakouskými filozofy Franzem Brentanem a Edmundem Husserlem, psychiatrem Ernstem Boeckem, profesorem vídeňské univerzity a lékařem Eduardem Albertem, žurnalistou Heinrichem Kannerem, skotským historikem R. W. Setonem-Watsonem, francouzským historikem Ernestem Denisem, ruským spisovatelem L. N. Tolstým či americkým průmyslníkem Charlesem R. Cranem. Z českých osobností můžeme jmenovat Karla Kramáře, Josefa Kaizla, Edvarda Beneše, Jana Herbena, J. S. Machara, Leandra Čecha a další. Ke specifickým okruhům patří korespondence se ženami. Nejrozsáhlejší celek z raného období tvoří Masarykova korespondence se Zdenkou Šemberovou, z pozdního s moravskou literátkou Oldrou Sedlmayerovou.⁷ K cenným souborům patří jeho dopisy vyměněné mezi manželkou Charlottou a dětmi Alicí, Herbertem, Janem a Olgou. Bohatá korespondence se zahraničními adresáty představuje Masarykovu širokou korespondenční síť a způsoby jeho komunikačních strategií. Tyto styky, jež Masaryk postupně v průběhu desítek let navázal v akademických, literárních, žurnalistických či církevních kruzích, bohatě zúročil v době první světové války, kdy prosazoval program rozpadu Rakousko-Uherska. Jen z období do roku 1918 se dochovalo více než 800 dopisů s osobnostmi ze Spojených států. Nalézáme mezi nimi jména představitelů amerických sociálních pracovníků Mary McDowellové, Herberta Millera, krajanských činovníků

⁵ AÚTGM, f. T. G. Masaryk, sign. Kor-I-1, k. 687.

⁶ AÚTGM, f. T. G. Masaryk, sign. Kor-III-44, k. 748.

⁷ Zachovalo se celkem 133 Masarykových dopisů a 5 dopisů Z. Šemberové z let 1875–1886. Celý soubor je uložen v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě. Výběr z dopisů O. Sedlmayerové viz DAGMAR HÁJKOVÁ (ed.), *T. G. Masaryk. Dopisy Oldře*, Praha 2006.

Ludvíka Fishera, Josefa Tvrzického či Emanuela Vosky, univerzitních profesorů Lea Wienera, Samuela Harpera, průmyslníka Charlese R. Cranea či politika Woodrowa Wilsona. Takto bychom mohli pokračovat ve výčtu řady korespondentů z Velké Británie, Ruska, jihoslovanských zemí, Německa, Francie, Itálie...

MASARYKOVY DOPISY V EDICÍCH

Část Masarykovy korespondence se dočkala publikování již za jeho života; šlo o jednotlivé dopisy, výběry korespondence i celé edice. Přední platformou se stal *Masarykův sborník, časopis pro studium života a díla T. G. Masaryka*. Korespondence vycházela ve zvláštní rubrice pod dohledem V. K. Škracha, jenž v letech 1925–1932 redigoval všech šest svazků sborníku. První ročník *Masarykova sborníku* tvořily čtyři sešity, vydané v letech 1924–1925. První sešit obsahoval „Dopisy prof. T. G. Masaryka moravským theologům“. Byly adresovány olomouckému teologovi, profesorovi Aloisi Spisarovi z roku 1896 a katolickému knězi, později novináři a politikovi Josefu Svozilovi z let 1898–1901. Tyto čtyři dopisy poskytl redakci sám Josef Svozil a opatřil je vlastním komentářem. Dále byl otištěn Masarykův dopis Olze Stránské z 29. ledna 1910 týkající se jeho přednášky o ženské otázce v Ženském klubu.⁸ V dalších číslech byly uveřejněny dopisy evangelickému knězi Ferdinandu Císařovi, americkému podnikateli Emanuelu Voskovi, nakladateli Adolfu Stránskému, spisovateli Ignátu Hermannovi či novináři Karlu Kautskému. Kromě starších dopisů z doby předválečné či z války byly publikovány ryze aktuální dopisy, např. americkému prezidentovi Calvinu Coolidgovi z roku 1924 či J. S. Macharovi z 19. listopadu 1924, ve kterém Masaryk reagoval na Macharovu rezignaci na post generálního inspektora branné moci, či jeho odpověď na telegram ministra E. Beneše ze Ženevy ze 17. října 1926.⁹

⁸ *Masarykův sborník I, 1924–1925*, Praha 1934, s. 77–88, s. 83. Masarykův dopis Stránské byl již dříve publikován v časopise *Služba IV* v článku Za zesnulou paní Ch. G. Masarykovou.

⁹ *Masarykův sborník I*, s. 382–388; *Masarykův sborník II*, Praha 1927, s. 362.

V době meziválečného Československa vycházely jednotlivě soubory korespondence, např. s Emanuelem Voskou,¹⁰ Leandrem Čechem¹¹ či L. N. Tolstým.¹² Ojedinelé dopisy byly otištěny ve třetím svazku dokumentů válečných vzpomínek E. Beneše *Světová válka a naše revoluce* či v periodiku *Československá samostatnost*. Zajímavý výběr dopisů uveřejnil v monumentálním počátečním Masarykově životopise Zdeněk Nejedlý.¹³ Otiskl mimo jiné faksimile nejstaršího nám známého česky psaného Masarykova dopisu Anně Chotěnovské z 9. září 1870. Nejedlý sice uvádí, že dopisy jsou majetkem prezidenta Masaryka, v jeho fondu však uloženy nejsou. Nenacházejí se ani v další části Masarykova fondu v LA PNP.¹⁴ Faksimile otištěné v knize jsou tak jediným svědectvím o jejich existenci.

Výjimečnou roli sehrál středoškolský profesor, někdejší Masarykův žák a člen realistické strany Josef Jirásek, jenž se rozhodl, že je třeba shromáždit a zpřístupnit Masarykovu korespondenci, jejíž edici dlouhé roky připravoval. Jirásek prošel různé archivní fondy i soukromé pozůstalosti, navštívil tehdy ještě žijící adresáty Masarykových dopisů, pronikl dokonce i do Ústavu dějin KSČ, kde byl Masarykův fond uložen, a opisoval korespondenci, k níž se dostal. Strojopisné opisy dokumentů, většinou opatřené Jiráskovým registrem a někdy i náčrtem poznámkového aparátu, však nelze brát za zcela spolehlivé.¹⁵

Masaryk dokázal i kontrolovat, jaká jeho korespondence je zveřejňována. Například historik Zdeněk Tobolka se při přípravě knihy *Z mého života* obrátil se žádostí o zapůjčení a využití Kaizlových dopisů i na Masaryka, ten mu však odpověděl odmítavě: „Nemám dopisy a jiné rukopisy Kaizlovy pohromadě, nýbrž rozstrkány v nejrůznějších rubrikách:

¹⁰ EMANUEL VOSKA (ed.), *Dva lístky T. G. Masaryka a několik dopisů z prvních dnů světové války*, Praha 1937.

¹¹ MILOSLAV HÝSEK, *Masarykovy dopisy Leandru Čechovi* (Zvláštní otisk Listů filologických LVI), Praha 1929.

¹² JOSEF JIRÁSEK (ed.), *Z korespondence T. G. Masaryka L. N. Tolstému*, *Časopis Učené společnosti Šafaříkovy* 4–5/1932, s. 610–612.

¹³ ZDENĚK NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk I–IV*, Praha 1930–1937.

¹⁴ Z. NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk II*, s. 303–308.

¹⁵ Jiráskův fond je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (LA PNP) a opatřen inventářem, jehož zpracování je však neadekvátní.

sehledat je, znamenalo by [...] rovnat všechny papíry [...], nemám teď kdy na to. Prosím omluvte mne, slibuje, nepředstavil jsem si obtíže.“¹⁶

Za druhé světové války se masarykovská tematika ve veřejném prostoru utlumila. V Anglii vydal Masarykův přítel R. W. Seton-Watson knihu *Masaryk in England*, ve které uveřejnil celou řadu dopisů, především z doby první světové války.¹⁷ Po roce 1948 došlo k překódování Masarykova ideového odkazu a jeho korespondence byla využita či lépe řečeno zneužita. Selektivní a dezinterpretovaný výběr, především z doby první světové války a meziválečného období, předložila edice *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka*.¹⁸ Theodor Syllaba citoval a edičně okomentoval celé dopisy v knize *T. G. Masaryk a revoluce v Rusku*.¹⁹ Oživení či umožnění oživení zájmu o T. G. Masaryka v druhé polovině šedesátých let 20. století umožnilo, aby se o něm publikovaly knihy, vydaly reedice některých jeho spisů, ale také edice korespondence. V jejich zpracování se angažoval především neúnavný J. Jirásek.²⁰ Bádání o Masarykovi bylo opět utlumeno v normalizačních letech, knihy o něm vycházely pouze v zahraničí či v samizdatu. Mezi publikace, které výrazně stavěly na Masarykově korespondenci, můžeme zařadit knihu redaktora Svobodné Evropy Jaroslava Pecháčka²¹; významným dodatkem samizdatové knihy filozofa Jana Patočky se stala edice Masarykových dopisů s E. Husserlem.²²

¹⁶ LA PNP, f. Z. V. Tobolka, T. G. Masaryk Z. V. Tobolkovi 15. 5. 1908.

¹⁷ Knihu, která vyšla v roce 1943, připravoval k vydání již v roce 1938.

¹⁸ FRANTIŠEK NEČÁSEK, JAN PACHTA, EVA RAISOVÁ (edd.), *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka*, Praha 1953.

¹⁹ Dopis T. G. Masaryka L. N. Tolstému z 2. 7. 1888, in: THEODOR SYLLABA, *T. G. Masaryk a revoluce v Rusku*, Praha 1959, s. 24; Tamtéž, s. 80: Dopis M. M. Kovalevskému z 8. 6. 1909.

²⁰ JOSEF JIRÁSEK (ed.), Der Briefwechsel T. G. Masaryk – Vatroslav Jagić, *Wiener slavistisches Jahrbuch* 16/1970, s. 191–192; TÝŽ, Z korespondence Franze Brentana a T. G. Masaryka, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* B16/1969, s. 94–103; TÝŽ, Masarykovy dopisy Husserlovi (Dokumenty filosofického přátelství), *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* B17/1970, s. 159–164; JINDŘICH RŮŽIČKA (ed.), Litomyšlské dopisy H. G. Schauera T. G. Masarykovi, *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky* 7/1969, s. 35–40.

²¹ JAROSLAV PECHÁČEK, *Masaryk, Beneš, Hrad. Masarykovy dopisy Benešovi*, Mnichov 1984.

²² JAN PATOČKA, *Masaryk*, Praha 1979. Závěrečnou přílohu knihy tvoří dosud nepublikované Masarykovy dopisy E. Husserlovi, uložené v Husserlově archivu v Lovani, které dokreslují některé pasáže v uvedené přednášce.

V roce 1980 vyšel samizdatově sedmý svazek *Masarykova sborníku*; v oddílu Dokumenty přinesl výběr z dopisů T. G. Masaryka Zdence Šemberové, dopisy z doby tzv. hilsneriády a Masarykův dopis z 8. února 1907 nejmenovanému politickému příznivci.²³ V rubrice Stati byl navíc uveřejněn článek Jána Mlynárika, Milan Rastislav Štefánik v Masarykovej korešpondencii, kde citoval zejména z dopisů T. G. Masaryka a E. Beneše.²⁴ Podruhé vyšel sedmý svazek v roce 1992 jako řádné vydání *Masarykova sborníku*, ovšem v menším rozsahu, na který doplatil právě oddíl Dokumenty, který byl zkrácen. Scházejí všechny články týkající se Masarykovy korespondence.²⁵ Nová šance na zpřístupnění korespondence se objevila po roce 1989. Obnovený Ústav T. G. Masaryka navázal na prvorepublikové vydávání *Masarykova sborníku*. V jeho desátém svazku byla v oddíle Dokumenty uveřejněna vzájemná korespondence T. G. Masaryka s profesorem Charlesem Saroleou z doby první světové války a výbor z dopisů T. G. Masaryka Oldře Sedlmayerové.²⁶ I v následujících ročnících vycházely ukázky z dopisů. V posledním, čtrnáctém svazku *Masarykova sborníku* z roku 2009 byl uveřejněn rozsáhlý dopis Edvarda Beneše T. G. Masarykovi z května 1921 o sporu mezi Karlem Kramářem a Edvardem Benešem, který se vlekl s různou intenzitou až do roku 1930.²⁷

Při kompletování a editování Masarykovy korespondence jsou nápomocny přehledy masarykian, které inicioval Stanislav Polák, autor sedmidílné monografie T. G. Masaryka. V desátém svazku *Masarykova sborníku* vyšel přehled materiálů týkajících se osobnosti T. G. Masaryka a členů jeho rodiny uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, přičemž mezi masarykovskými archiváliemi nalézáme především jeho korespondenci.²⁸ Následující

²³ T. G. Masaryk a naše současnost, 1980 [samizdat], s. 505–541.

²⁴ JÁN MLYNÁRIK, Milan Rastislav Štefánik v Masarykovej korešpondencii, in: T. G. Masaryk a naše současnost, 1980 [samizdat], s. 172–204.

²⁵ Masarykův sborník VII, Praha 1992.

²⁶ DAGMARA HÁJKOVÁ (ed.), Vzájemná korespondence T. G. Masaryka a profesora Charlese Saroley v době 1. světové války, in: Masarykův sborník X, Praha 2000, s. 283–300; TÁŽ (ed.), Z dopisů T. G. Masaryka O. Sedlmayerové, in: tamtéž, s. 318–322.

²⁷ Vlasta QUAGLIATOVÁ (ed.), Historie sporu Kramář versus Beneš, in: Masarykův sborník XIV, Praha 2009, s. 431–464.

²⁸ Helena KOKEŠOVÁ, Tomáš Garrigue Masaryk ve fondech LA PNP, in: Masarykův

dvojsvazek obsahoval soupisy masarykian v tehdejším Státním ústředním archivu (dnes Národní archiv) a v Archivu Národního muzea.²⁹ Ve třináctém svazku bylo uveřejněno dokončení přehledu masarykian uložených v Národním archivu.³⁰ V zatím posledním, čtrnáctém svazku vyšel přehled masarykian uložených v Archivu Univerzity Karlovy.³¹

Také v dalším periodiku nazvaném *Odkaz*, který vydává Masarykova společnost, se objevují ukázky z Masarykovy korespondence. Nejrozsáhlejší byly uveřejněny v dvojčísle z jubilejního roku 2000.³²

Kromě těchto víceméně jednotlivin vycházely i ucelené vědecké edice. Celá řada se jich objevila již v devadesátých letech. Frank Hadler připravil výbor Masarykových a Benešových dopisů z první světové války³³ a Zdeněk Šolle vzájemnou korespondenci Masaryka a Beneše z doby pařížské mírové konference.³⁴ Dopisy Masaryka a Zdenky Šemberové editovala Marie Krulichová,³⁵ Masarykovu korespondenci z doby jeho volební kandidatury a intervenční práce říšského poslance na Moravě

sborník X, Praha 2000, s. 323–335. V PNP je uložena také další část Masarykova fondu. Viz TÁŽ, *Tomáš Garrigue Masaryk. Soupis osobního fondu*, LA PNP, Praha 2001.

²⁹ HANA BARTOŠOVÁ, JIŘÍ KŘEŠŤAN, *Soupis archivních pramenů k Tomáši Garriguovi Masarykovi a jeho rodině ve Státním ústředním archivu v Praze*, in: *Masarykův sborník XI–XII*, Praha 2004, s. 435–473; MARIE RYANTOVÁ, *Tomáš Garrigue Masaryk ve fondech Archivu Národního muzea*, in: *tamtéž*, s. 474–523.

³⁰ HANA DRNOVCOVÁ-BARTOŠOVÁ, JAROSLAV KOLÁČNÝ, *Soupis archivních pramenů k Tomáši Garriguovi Masarykovi a jeho rodině v Národním archivu*, in: *Masarykův sborník XIII*, Praha 2006, s. 399–433.

³¹ HELENA KOKEŠOVÁ, ONDŘEJ POLIŠENSKÝ, T. G. Masaryk ve fondech Archivu Univerzity Karlovy, in: *Masarykův sborník XIV*, Praha 2009, s. 465–476.

³² Z Masarykovy korespondence, *Odkaz. Listy Masarykovy společnosti* 12–13, červen 2000, s. 6–27.

³³ FRANK HADLER (ed.), *Weg von Österreich! Das Weltkriegsexil von Masaryk und Beneš im Spiegel ihrer Briefe und Aufzeichnungen aus den Jahren 1914 bis 1918. Eine Quellensammlung*, Berlin 1995.

³⁴ ZDENĚK ŠOLLE (ed.), *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*, Praha 1993.

³⁵ MARIE KRULICHOVÁ (ed.), *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T. G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou*, Praha 1996. Celý soubor je uložen v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě. V AÚTGM je uložena pouze část strojopisných kopií.

v letech 1907–1914 Ctibor Nečas.³⁶ Komentované vydání korespondence T. G. Masaryka s Ernestem Radlovem připravil Jevgenij Firsov.³⁷

V roce 2001 byla v Masarykově ústavu AV ČR založena Ediční řada Korespondence T. G. Masaryka jako svébytná vydavatelská řada řízená vlastní ediční radou. Projekt rozšířil původní záměr pracovníků Ústavu T. G. Masaryka ze třicátých a čtyřicátých let 20. století, kteří vydání vybrané korespondence pojímali jako součást Masarykových spisů. Ediční pravidla pro jednotlivé svazky Korespondence T. G. Masaryka dosud spočívala ve vydání úplného souboru vzájemné korespondence s jednotlivcem či skupinou osob. Stručně byla vyložena v úvodu ediční poznámky jejího prvního svazku.³⁸ Během let došlo k určitým změnám v edičním zpracování.³⁹ Do konce roku 2019 bylo publikováno celkem patnáct svazků Korespondence. V tisku je první svazek Korespondence T. G. Masaryka s osobnostmi z Velké Británie. V současné době se připravuje jeden z nejrozsáhlejších projektů, a to Masarykova korespondence s básníkem a žurnalistou Josefem Svatoplukem Macharem.⁴⁰

Další etapou ve zpracování a zpřístupňování korespondence je databáze Historické korespondence, která se zaměřuje především na podchycení a sledování kontaktů T. G. Masaryka s osobnostmi ze zahraničí, zejména z Velké Británie, Německa, Spojených států amerických a Francie. Masarykův archiv pro tento výzkum poskytuje široké možnosti, databáze rozkrývá pletivo kontaktů, které Masaryk navazoval, udržoval i ztrácel, ukazuje, kteří lidé jej ze zahraničí oslovovali a pro koho představoval zajímavou osobnost. Masaryk nebyl

³⁶ CTIBOR NEČAS (ed.), *T. G. Masaryk a východní Morava. Kandidatura, vítězství ve volbách a intervenční práce říšského poslance 4. volebního obvodu českých měst na Moravě ve světle jeho korespondence z let 1907–1914*, Brno 1997.

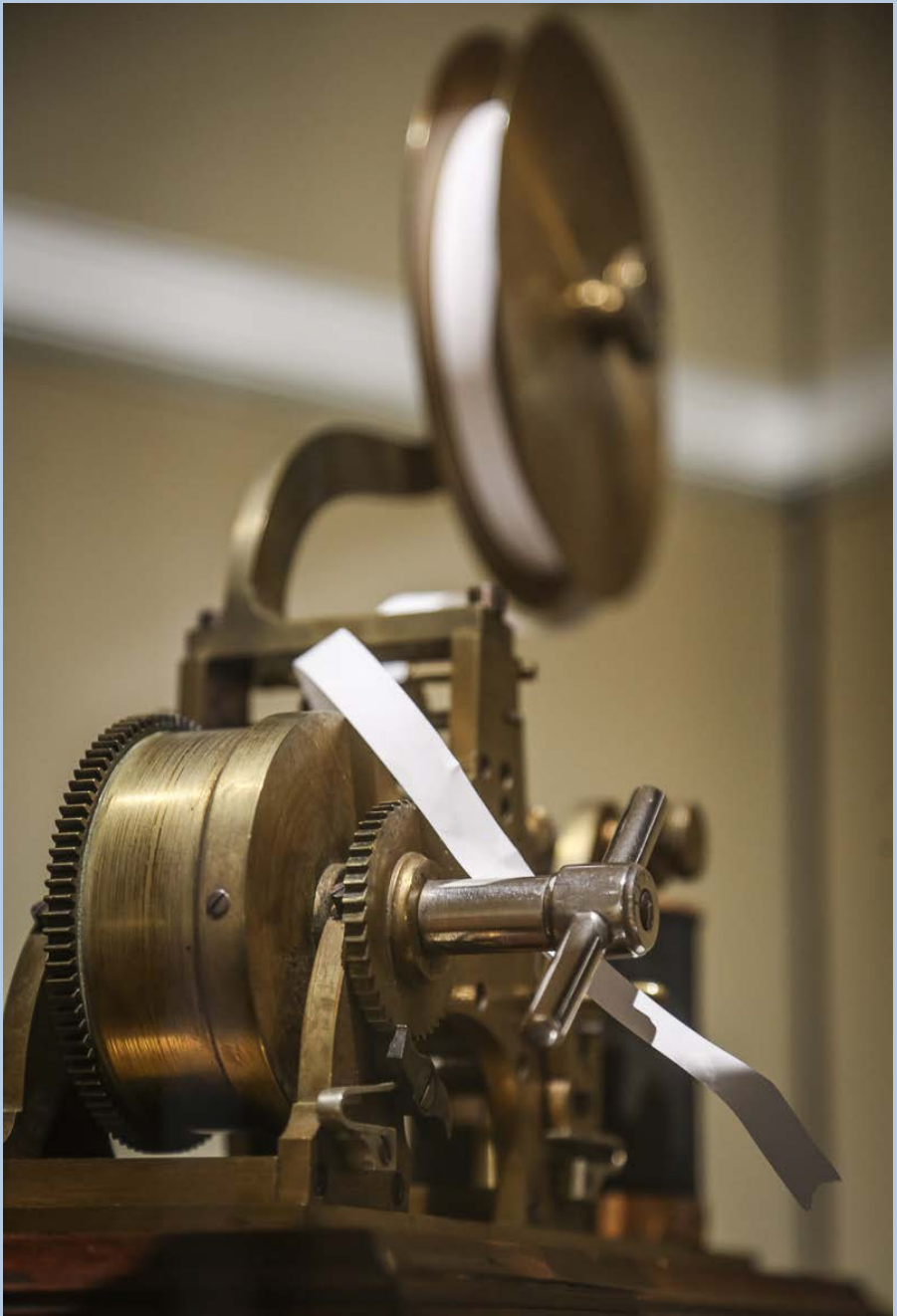
³⁷ JEVGENIJ FEDORVIČ FIRSOV, *T. G. Masarik i rossijskaja intellektual'naja sreda (po archivam Čechii i Rossii) I. Tomaš Masarik i Ernest Radlov v naučnoj i družeskoj perepiske*, Moskva 2005.

³⁸ V. DOUBEK, M. KUČERA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*.

³⁹ JAN BÍLEK, EVA BÍLKOVÁ, *Ediční úvod*, in: *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, edd. Jan Bílek, Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová, Lucie Swierczeková, Praha 2005, s. 33–50.

⁴⁰ Dosud byly publikovány dva svazky: HELENA KOKEŠOVÁ, PETR KOTYK, IRENA KRAITLOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar I. (1893–1895)*, Praha 2017; HELENA KOKEŠOVÁ, IRENA KRAITLOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar II. (1896)*, Praha 2019.

uzavřen pouze v akademických kruzích, přesahoval do sfér politických i kulturních; připravované edice (například s korespondenty z Velké Británie) odkrývají i nečekané vazby. Masarykova korespondence je výjimečným pramenem nejen pro poznání jeho osobnosti, ale zprostředkovaně i československých a světových dějin. Její analýza nám neustále zpřesňuje, doplňuje či upravuje náš pohled na minulost.

KORESPONDENČNÍ SÍŤ NA PŘÍKLADU T. G. MASARYKA

VRATISLAV DOUBEK, JOHANNES GLEIXNER

INTELEKTUÁL V KOMUNIKAČNÍCH SÍTÍCH

Jako člen komplexního společenství se jedinec váže na blízké okolí. Zejména s nástupem moderních komunikačních prostředků a struktur přitom sehrává stále menší roli vzdálenost. Ona blízkost je tak mnohem více vázaná na blízkost mentalit a zájmů, které vytvářejí diferencované vazby mezi jedinci a návazně dávají vzniknout stále novým, proměnlivým formám profesních, politických, zájmových či jiných skupinových identit. Do tohoto prostoru skupinových identit jedinec vstupuje jako aktivní subjekt, ale je jimi rovněž vyhledáván a aktivizován v roli objektu. Sociální potenciál jedince se zvyšuje úměrně jeho schopnostem a šíří zájmů. Šíře, profílance, proměnlivost a dislokace kontaktních vazeb, do nichž jedinec vstupuje, tak v mnohém vypovídá o nastavení jeho vlastní mentality, o směřování aktivit, ambicí, o charakteru osobnosti jako takové. Právě komunikativní aktivita dává vyniknout jedinečnosti aktérů takto vytvářených sítí, a to v kontextu širších kulturních a sociálních vazeb. V tomto smyslu představuje analýza komunikačních sítí obecně mnohostranně využitelný přístup v sociálních vědách, zejména při sledování skupin sociálních elit, včetně intelektuálních, které se do tohoto procesu velice intenzivně zapojují.

Z toho ovšem logicky vyplývá, že rovněž sama analýza korespondenčních sítí se obrací k již dosaženým poznatkům výzkumu intelektuálních elit, podle nichž nejsou intelektuálové ani tak pojímáni jako sociálně statisticky definované milieu, jako je spíše zdůrazňovaná jejich zvláštní sociální role s právě tak specifickou komunikační praxí. Podle Pierra Bourdieuho vzniká „pojmotvorná síla“ intelektuálů na pomezí výkonu

vědecké autority a politické intervence.¹ Tento závěr lze vztáhnout k síťovému paradigmatu, vycházejícímu ze sociálních věd, které nechce individuální jednání přičítat ani izolovaně subjektivnímu, ale ani čistě kolektivistickému projevu chování, nýbrž interdependenci obou. Komunikační sítě po staletí vytvářely pomyslné pavučiny kontaktů intelektuálních elit napříč stavovskými, národními či státními horizonty. Tato skutečnost se jeví jako badatelsky a analyticky velice dostupná i při sledování intelektuálního a učeneckého světa přelomu 19. a 20. století. Ani v této době prakticky nelze sám pojem intelektuála charakterizovat, tím méně představu o jeho působení, aniž bychom postihli komunikační kanály, jichž je součástí, které udržuje a dál rozšiřuje. Na jedné straně se proměňují aktivity a dosah vlivu intelektuála a intelektuálních skupin – v moderní době již působí i v bezprostředně politickém prostoru, který analyzuje, ale také spoluvytváří. Nicméně se souběžně proměňuje rovněž skladba a fungování širší společnosti, pro niž intelektuál představuje specifický faktor. Na rozdíl od předchozích století tak musíme respektovat změněný kontext komunikačních sítí, v nichž jsou jasně vymezené kruhy nově konfrontovány s masovou, široce aktivní societou.

V případě středovýchodní Evropy navíc přicházejí v úvahu rovněž další faktory typické pro vnitřní fungování komunikačních vztahů, především multijazyčnost prostoru a jí vlastní publikační dialektika, v níž se různojazyčná národní společenství ani nekonstitovala podle státu, národa či jazyka, ani průlomově nepronikala jedna do druhé, nýbrž byla zprostředkovávána v určitých uzlových stykových bodech. Roli těchto stykových bodů na sebe nicméně opět stahují intelektuálské elity. Dlouhodobě drží komunikační dispozice s ohledem na své jazykové schopnosti a zachovávají si tak svůj výrazný vliv v klíčových tématech širokého sociálního vývoje, včetně již řečeného vývoje politického, který nabývá nové dynamiky. Komunikativní možnosti pochopitelně nabízejí celou řadu forem stýkání a výměny informací, z nichž jsou pro nás důležité zejména ony, které je možno sledovat systematicky na základě dochovaných materiálů, jaké představují korespondenční konvoluty. V tomto smyslu korespondenční komunikace skýtá i další

¹ KIRILL ABROSIMOV, Die Genese des Intellektuellen im Prozess der Kommunikation. Friedrich Melchior Grimms „Correspondance littéraire“, Voltaire und die Affäre Calas, *Geschichte und Gesellschaft* 33/2007, s. 164–165.

možnosti rozšířeného hodnocení. Tradičně vnímáme písemnou korespondenci jako zdroj důležitých informací, vyplývajících ze samotného obsahu sdělení. Ten vypovídá o dění, názorech a záměrech autorů a recipientů těchto dokumentů. V posledních letech se nicméně zájem badatelů obrací rovněž ke strukturálním stránkám epistolární komunikace. Korespondenční výzkum se soustřeďuje v tomto ohledu nejen na sám obsah jednotlivých dokumentů, nýbrž rozšiřuje svoji pozornost na strukturu korespondenční výměny, její ustálené srovnatelné trendy, individuálně vázaný styl (formulace, teze, lexiky), časové následnosti, přenášení diskurzivních vzorců a podobně. Jsou zde navíc další málo prozkoumané aspekty. Dosud výzkum nedostatečně zohledňoval faktor mnohojazyčnosti při vzniku korespondenčních sítí. Právě tak se můžeme ptát po kulturních předpokladech určitého statutu zprostředkovatele. Čeští intelektuálové přelomu století se mohli až na několik výjimek podílet na německojazyčných debatách, současně ale byli vnímání jako Ne-Němci. Podobně lze vnímat rozpor mezi Německou říší a habsburskou monarchií, ačkoli se neprojevoval jazykově. Důkladná znalost korespondenčních vztahů jednotlivých výrazných osobností umožňuje vyhodnotit právě jejich proměnlivost či orientaci a na tomto základě stanovit, potvrdit či upřesnit celkovou charakteristiku jak korespondenčních styků jako takových, tak také jejich nositelů.

Předpokladem pro takto nastavené bádání je existence a dochování co nejrozsáhlejšího korespondenčního souboru, který by umožnil strukturovat jednotlivé směry a význam kontaktů. Pro konec 19. století nebyly obsáhlé konvoluty tohoto typu ničím výjimečným. Technické možnosti komunikace byly v této době již výrazně rozvinuty. Písemná či telegrafická komunikace probíhala na krátké i velké vzdálenosti, své cesty si dopisy našly do velkých center, ale také zapadlých vesnic, vozily je povozy, přepravní autobusy, vlaky i zaoceánské parníky. Od dostavníků, poslíčků a vzkazových lístků se v průběhu 19. století síť služeb rozrostla do komfortního, dostupného a obecně využívaného systému zabudovaného do soustavy státní správy.² Navíc korespondence pozdního 19. století překračuje prostou epistolární komunikaci a zahrnuje další formy přímé informativní výměny veřejného

² Srov. ALEXANDRA ŠPIRITOVÁ, *K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918* (1930), Praha 2007, s. 89–91.

i poloveřejného formátu, jakými byly otevřené dopisy, odborné recenze a cílené novinové články. Teprve zohlednění těchto komunikativních jednání umožňuje rekonstrukci souvislostí, v nichž se můžeme tázat po specifických „síťových efektech“. Při účelném výběru nositele a pravidelného účastníka těchto korespondenčních schémat tak můžeme předpokládat, že jsme schopni stanovit celkem přesný popis jeho kontaktů, a využít je k dalšímu vyhodnocení. Jestliže se síťová analýza zpravidla opírá o pevně definované skupiny účastníků, nabízí rovněž ego-síť s předem stanovenou centrální osou srovnatelné výzkumné možnosti.

MASARYK JAKO MEDIÁTOR ODLIŠNÝCH KULTURNÍCH OKRUHŮ

Z našeho pohledu je takovou komplexní osobností vyhovující výzkumu korespondenčních sítí Tomáš Garrigue Masaryk. Právě Masaryk představuje v českém, středoevropském a evropském kontextu výraznou osobnost intelektuála širokých zájmů a ambicí, tím zároveň kontaktů a vazeb. O to víc považujeme za podstatné a možné právě prostřednictvím jeho působení a kontaktů nastínit možnosti výzkumu korespondenčních sítí, a to v rámci středoevropského prostoru. V posledních letech editoři usilují o knižní vydání souborné korespondence tohoto českého myslitele. Vedle již dokončených svazků především domácí korespondence se zpracovává rovněž jeho korespondence zahraniční. Na vydané svazky korespondence s Ruskem, Polskem a balkánskými zeměmi tak naváže připravovaná edice epistolárních kontaktů s Německem a anglosaským světem.

Zejména německojazyčná korespondence je ve smyslu našeho bádání podstatná. Pokud jsme výše hovořili o reprezentantech intelektuálních elit, kteří na sebe v moderní éře stahují roli stykových bodů, prostředníků mezi sociálně či kulturně odlišnými národními společenstvími, je to právě Masaryk, který této představě plně vyhovuje. Kulturně a politicky byl srostlý se středozápadním evropským areálem, jeho vědecký, ale též obecný zájem byl nicméně orientován na středovýchodní slovanský prostor. V mnoha ohledech tak reprezentoval onen převodový komunikační uzel, který zprostředkoval nejen prosté vztahy s aktéry obou naznačených polí, ale celý s nimi související socio-kulturní okruh. Ve vztahu objektu a subjektu komuni-

kačních sítí byl Masaryk s ohledem na své aktivity velice brzy pojímán jako mediátor a komunikátor odlišných polí rovněž v diskusi třetích stran.³ Pro podchycení této reflexe v německojazyčném prostředí můžeme již nyní využívat jak německou datovou banku manuskriptů KALLIOPE,⁴ tak jednotlivé, již vydané edice korespondencí.⁵ V souvislosti s těmito možnostmi je proto třeba zdůraznit, nakolik jsou požadavky na zpracování digitálně evidované korespondenční sítě propojené s potřebou podchycení maximálního množství sourodých datových a zdrojových materiálů.

Ačkoli je systematické pojetí těchto dat teprve na samém počátku, nabízí síťová analýza pro historický výzkum některé inspirativní hypotézy. Jak jsme uvedli, pro šetření kontaktů T. G. Masaryka není bez zajímavosti funkce intelektuálů jako jakýchsi dveřníků mezi různými komunikačními prostory. Právě tak zakládá podnětnou hypotézu souvislost zprostředkování „západního“ a „slovanského“ světa a strukturálních komunikativních průniků vytvářených jednotlivými intelektuály.

PROSTŘEDNÍK SLOVANSKÝCH INSPIRACÍ V NĚMECKÉM SVĚTĚ

Již na úrovni stávající znalosti tak můžeme s určitostí říci, že Masaryk byl v reflexivní komunikaci německojazyčného prostředí vnímán jako expert a prostředník slovanského světa. Nikoli obrazu tohoto světa,

³ Teze o Masarykově roli intelektuálního zprostředkovatele byla podrobněji pojednána v samostatné studii JOHANNES GLEIXNER, VRATISLAV DOUBEK, *Die Gestaltungsmacht des Vermittlers. T. G. Masaryk als Netzwerker zwischen Ost und West*, *Zeitschrift für slavische Philologie* (v tisku).

⁴ Srov. <http://kalliope-verbund.info/de/index.html> (cit. 28. 1. 2020).

⁵ VICTOR ADLER, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky. Gesammelt und erläutert von Friedrich Adler*, Wien 1954; RUDOLF KINDINGER (edd.), *Philosophenbriefe. Aus der wissenschaftlichen Korrespondenz von Alexius Meinong*, Graz 1965; ULF BEER, ROBERT RÜDIGER (edd.), *Eugen Diederichs. Selbstzeugnisse und Briefe von Zeigenossen*, Düsseldorf – Köln 1967; KARL KAUTSKY, LUISE KAUTSKY, ZDENĚK ŠOLLE (edd.), *Briefwechsel mit der Tschechoslowakei 1879–1939*, Frankfurt am Main – New York 1993; ADOLF v. HARNACK, MARTIN RADE, JOHANNA JANTSCH, *Der Briefwechsel zwischen Adolf von Harnack und Martin Rade. Theologie auf dem öffentlichen Markt*, Berlin – New York 1996; EBERHARD DEMM (edd.), *Alfred-Weber-Gesamtausgabe. Ausgewählter Briefwechsel. Halbband 1*, Marburg 2003; TILL SCHELZ-BRANDENBURG, SUSANNE THURN (edd.), *Eduard Bernsteins Briefwechsel mit Karl Kautsky (1895–1905)*, Frankfurt am Main 2003.

při vytváření obrazů se jednotlivá kulturní milieu spoléhala zpravidla sama na sebe a na své interprety. K převzetí interpretace vnější proveniencie bylo třeba již vskutku velice silné autority a vlivu tvůrce. (Takovou mohlo přinést za jiných okolností až vydání Masarykova díla *Russland und Europa* v roce 1913.)⁶ Masaryk byl nicméně dlouhodobě vnímán právě jako zprostředkovatel slovanského světa jako takového, zprostředkovatel dalších kontaktů a názorů z jiného evropského a středoevropského areálu.

Navíc se tak dělo nejen na odborné úrovni. Masaryk ztělesňoval intelektuála činného a přiměřeně vlivného rovněž ve veřejném prostoru. V širším sociálním vývoji přichází a uplatňuje se jako pozdní typus intelektuála politika i buditele. Koncept národního buditelství se v jeho době již zdál vyčpělý, právě tak byla minulostí éra dominantního vlivu solitérních intelektuálů-politiků, na jejichž úkor se do popředí politiky propracovávaly již především kariéerní kádry masově orientovaných stran. Jeho první průnik do takto formovaného politického světa ostatně skončil v roce 1893 neúspěšně, druhý takový pokus z roku 1900 vyústil do elitářské strany, vytvořené za pomoci akademických skupin, v níž vynikala právě jeho vůdčí osobnost. Ani tento postup nemohl být politicky úspěšný, přesto Masaryk zůstal názorově vlivný a inspirativní. Z dlouhodobého srovnání představoval ve své době ojedinělý zjev: soustavně si během svého aktivního působení budoval pozici vlivného intelektuála, když se vědomě snažil uplatnit v obou rovinách – akademické i politické. Jeho představy o působnosti intelektuála-akademika jako veřejně vystupující autority, která se aktivně staví vůči praktické politice, plně korespondovaly s nároky opačného pohledu, tedy nároky na odbornickou politiku, na „vědecky“ prováděnou politickou praxi.

Celý jeho profesní i sociální růst byl přitom v těchto limitech nejen směřován, ale rovněž disponován k oné později tak výrazné dichotomii německo-slovanského vnímání. Ke své identitě se Masaryk propracovává postupně a na základě racionální rozvahy. Jeho intuitivní identita vycházela z komplikovaných vztahů, ať máme na mysli její národnostní, jazykovou, či sociální rovinu. Formativní prostor mo-

⁶ THOMAS G. MASARYK, *Zur russischen Geschichts und Religionsphilosophie. Soziologische Skizzen. Russland und Europa I-III*, Jena 1913.

ravsko-slovensko-rakouského pomezí Hodonínska s nejednoznačně danou jazykově dialektickou, národnostní a kulturní definicí, stejně jako komplikovaný sociální kontext postavení rodiny, to vše předznamenávalo různorodé možnosti další orientace, oscilující mezi lokálním patriotismem, češtvím a německojazyčným světem.⁷ Jeho češtví bylo uvědomělé a promyšlené, jednalo se o identitu volbou, která sice reflektovala širší dispozice, možnosti a vazby, ale ve své základní linii zůstávala do budoucna již zcela konzistentní, a to i s ohledem na argumentační postupy jeho kulturních a politických rozvah.

Masarykovi se dostalo německého vzdělání jak v Brně, tak později na vídeňském akademickém gymnáziu a na tamní univerzitě. Za ním a ruku v ruce s ním šel jeho silný intelektuální zájem, provázený prvotními kontakty uvnitř zahraničního akademického světa. Do Prahy, centra českého nacionálního hnutí, tak v roce 1882 přicházel v paradoxní konstelaci. Pro český národní živel zůstával cizorodým elementem s relativně široce rozprostřenými zahraničními kontakty, a to najmě v německojazyčném světě, ale též prvními (i korespondenčními) vazbami na Rusko. Během svého studia ve Vídni se Masaryk pohyboval v okruhu Brentanovy školy, k níž vedle samotného Franze Brentana patřili filozofové a psychologové Alexius Meinong, Anton Marty, Carl Stumpf, Alois Höfler, Anton Oelzelt von Neuwin, stejně jako Masarykův dlouholetý přítel Ernst Boeck. V návaznosti na Brentana a tento kruh strávil Masaryk rovněž roční studijní pobyt 1876/1877 v Lipsku, kde upevňoval další kontakty i s tamní vědeckou obcí.⁸

V tomto vztahovém koridoru můžeme sledovat způsoby, jimiž Masaryk vytváří a využívá komunikační síť za účelem propagace svých prvních tištěných prací. Pod bezprostředním vlivem brentanovského a lipského pozitivismu psal a vydal svoji habilitační práci na téma sebevraždy, stejně jako později pojednání o logice.⁹ Exmpláře

⁷ ROLAND J. HOFFMANN, *T. G. Masaryk und die tschechische Frage*, München 1988, s. 38.

⁸ JOSEF ZUMR, THOMAS BINDER (edd.), *T. G. Masaryk und die Brentano-Schule. Beiträge zum gleichnamigen Symposium vom 15.-17. Oktober 1991*, Praha 1992.

⁹ THOMAS G. MASARYK, *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation*, Wien 1881; TOMÁŠ G. MASARYK, *Základové konkrétné logiky*, Praha – Hustopeče 1885, německy *Versuch einer concreten Logik. Classification und Organisation der Wissenschaften*, Wien 1887.

výtisků svých prací rozesílal po celé Evropě, většinou ale do Německa. Účelně takto oslovoval „multiplikátory“ své doby, ony obeznámené a vlivné osobnosti akademické veřejnosti, s nimiž tak mohl vstupovat do vzájemného kontaktu, aniž by navazoval bezprostřední spojení. V „Konkrétní logice“ Masaryk citoval známého německého kulturního filozofa Paula de Lagarde. Zaslal mu jak svoji „Sebevraždu“, tak později právě „Konkrétní logiku“, ovšem bez přímé souvislosti s jeho v té době vydávanými *Deutsche Schriften* (1878–81). Lagardeho velkoněmeckým a antirakouským snům dle vlastních slov nijak nepodléhal, ale chtěl, aby byla lépe zohledněna česká pozice.¹⁰ Krátká korespondence z roku 1886 je příkladem Masarykovy kontaktní strategie, v níž se snažil nejen uplatnit v rámci probíhající diskuse vlastní, osobní názorovou pozici, ale také zdůvodnit a obhájit vlastní, tedy český úhel pohledu.

Průběžně alternovaná osobní a obecně česká pozice je pro masarykovský dialog velice důležitou diskusní a komunikační figurou, jejíž uplatnění můžeme spatřovat i v ještě širším zobecněném horizontu (rusko)slovanské pozice a její konfrontace s německým názorovým polem. Tak jako vůči Lagardemu uplatňuje svou, tedy osobní i českou pozici, právě tak Masaryk do svých kontaktů a vztahů s německým světem začne promítat pozici svou, tedy osobní a slovanskou. Masaryk se od druhé poloviny osmdesátých let soustředí na téma slovanského světa. Toto soustředění má zprvu takřka výhradně rysy odborného, nikoli kulturně-politického zájmu. Současně se nejednalo jen o alternaci tématu a zájmu, ale celý konceptuální přístup provokujícího badatele, který chce svojí prací inspirovat, vnášet do jednotlivých diskusí nejen nové metodologické přístupy. Masaryk si totiž již v té době uvědomil, že jeho odborná témata, analyzovaná ve standardním rámci středo-evropské, převážně německé diskuse nemohou být v daném kontextu dostatečně originální a inspirativní, a to ani tehdy, když je vybaví, díky svým širokým odborným i jazykovým znalostem, rozšířeným základem historických zdrojů sahajících hluboko do antiky, či zdrojů z dalších kulturně jazykových oblastí anglosaského a románského světa. Rusko, ruská témata a celý ruský myšlenkový okruh se pro Masaryka staly

¹⁰ Dopis T. G. Masaryka P. Lagardemu z 30. 10. 1886 uložen in: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, Nachlass Paul de Lagarde, COD. MS. Lagarde 150: 782.

oním originálním, ale též konfrontačním vkladem do evropské diskuse, a to ve všech rovinách, do nichž vstupoval – odborné sociologické, později též politické, publicistické, propagační.

Stěžejním tématem tohoto srovnání se stala literatura. Ještě v jeho práci o roli literatury pro sociologická bádání můžeme sledovat, jak Masaryk ve svých raných akademických letech každé nově otevírané téma původně odkazoval do evropského a západoevropského kulturního okruhu.¹¹ Ve své široké argumentaci se dovolával antických klasiků, stejně jako italské a anglické renesance. Základní výklad byl veden přes německou literaturu éry klasicismu a romantismu, zejména Goetha a Schillera. Odkazy na představitele ruské literatury se prakticky vyskytovaly jen v několika málo přehledech a výčtech podružné důležitosti. V tomto přístupu komunikoval se svými čtenáři v dobově ustáleném výkladovém rámci. Do budoucna se však ve svém zájmu soustředil právě na ruskou literaturu, na východní duchovní svět, aby na něm zbudoval svůj základní argumentační protipól, dichotomní poměr mezi Ruskem a Evropou. Takto byl orientován i prvotní záměr *Slovanských studií*, které měly prostřednictvím rozboru děl slovanských literátů přiblížit charakter a vnitřní duchovní nastavení slovanského světa.¹²

VZTAH K RUSKÉ LITERATUŘE – PŘÍKLAD TVORBY KONTAKTNÍCH VAZEB

Pokud jsme na kontaktu s německým světem dokládali Masarykovu propagační strategii, můžeme jistý specifický náhled vytěžit rovněž z jeho stále intenzivnějších východních vazeb. Jen musíme mít na zřeteli, že Masaryk si vztah k východní Evropě a Rusku budoval a rozšiřoval jednak cílevědomě, jednak postupně. Jak již bylo uvedeno, klíčovou roli sehrávalo téma ruské literatury a s ním spojené korespondenční styky. Je pozoruhodné, nakolik Masarykovy korespondenční vazby na ruský literární svět vykazují jistou asymetričnost. Nemůžeme totiž

¹¹ TOMÁŠ G. MASARYK, *O studiu děl básnických*, Praha 1884.

¹² Nedokončený záměr byl zahájen vydáním první části *Slovanských studií*, věnované pojetí slovanství a ruskému filozofovi a představiteli slavjanofilství I. V. Kirejevskému: TOMÁŠ G. MASARYK, *Slavjanofilství Ivana Vasiljeviče Kirějevského. Slovanské studie 1*, Praha 1889.

doložit ani rozsáhlou, ani pravidelnou komunikaci s ruskými literáty jako takovými. V době vzrůstajícího zájmu o Rusko, když se Masaryk začal seznamovat s dílem svého nejoblíbenějšího ruského spisovatele, nebyl již Fjodor M. Dostojevskij mezi živými, zemřel na počátku roku 1881. Z velkých představitelů zlatého věku ruské literatury tak Masarykovi pro osobní kontakt „zbyl“ jen Lev Nikolajevič Tolstoj. S tímto ruským spisovatelem se opakovaně sešel osobně, dochovaná je rovněž jejich vzájemná korespondence.¹³ Nicméně vedle osobních a korespondenčních styků se stárnoucím spisovatelem vyniká zejména komunikace s okruhem Tolstého stoupenců a spolupracovníků. Bezprostřední styk jako by v ohledu poznávacího procesu sehrával menší roli. Máme k dispozici Masarykovy osobní zápisky ze setkání s Tolstým.¹⁴ Ani ve své vzájemné korespondenci, ale ani v poznámkách z osobních rozmluv nemělo téma díla, výkladu jednotlivých prací, jejich syžetu ani zdaleka takový prostor, jaký bychom možná očekávali od kontaktů mezi literátem a jeho dílem zaujatým sociologem. Naopak se diskuse opakovaně stáčí k velkým otázkám, jež krásná literatura řeší či by měla řešit, a na potřebnosti jejichž řešení se oba shodnou – k tématům víry, zla, sebevraždy. Masaryk nechce od „svých“ spisovatelů slyšet výklad jejich díla, ten si načítá sám či se k němu dobírá jinak. K pochopení životního kontextu díla potom povolává memoáristy, spolupracovníky či oponenty. Tím spíše se sbližuje s vydavateli, vykladači a stoupenci spisovatelů. Shledává paměti přátel a spolupracovníků, jimiž si může dál poměřovat své vývody z četby. Spolu s bezprostředními kontakty na Tolstého tak můžeme sledovat paralelní vazby na jeho blízké spolupracovníky, bratry Grotovy, filologa Konstantina a filozofa a psychologa Nikolaje, na literárního kritika Nikolaje N. Strachova. O Tolstého práci si Masaryk dopisuje s jeho životopiscem Pavlem I. Birjukovem. To jsou nejen lidé, kteří mu mohou přinést nový pohled na dílo autora, ale

¹³ Masarykovy dopisy z 19. 9. 1887, 26. 2. a 27. 4. 1888, 9. 5. a 8. 8. 1910 jsou uloženy v Oddělení rukopisů Státního muzea L. N. Tolstého v Moskvě (Отдел рукописей Государственного музея Л. Н. Толстого, Москва), přetištěny in: V. DOUBEK, J. KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované I*, dok. č. 12, 20, 21, 156, 160.

¹⁴ Srov. Zápisky T. G. Masaryka o setkání s L. N. Tolstým, nedatováno, uloženo AÚTGM, f. T. G. Masaryka, sign. Rusko a Evropa, k. 8, sl. 46-2.

také jsou mnohem spolehlivější v obstarávání obtížně dohledatelných textů a drobných projevů.

Pochopitelně tak postupuje i ve vztahu k pamětníkům Dostojevského. Za účelem poznání podstaty jeho osobnosti a práce pilně komunikoval s vydavatelem Longinem F. Pantělejevem, autorem řady vzpomínek z petrohradského literárního světa, v nichž byla právě Dostojevskému věnována významná pozornost.¹⁵ Stejně tak se zajímá o práce literárního kritika Akima L. Volynského, které výrazně ovlivnily jeho další přístup k tématu.¹⁶ Pravidelně si bude dopisovat jak s ním, tak s překladatelem jeho děl do němčiny Josefem Melnikem.

Skutečnost, že Masaryk se ve svém zájmu o ruskou literaturu soustřeďuje na širší literární kruhy, můžeme doložit i později. V době po roce 1905, kdy pracoval na svém rozsáhlém svazku *Rusko a Evropa*, nebyl v písemném kontaktu ani s jedním žijícím ruským spisovatelem. Ovšem s výjimkou již uvedeného Lva N. Tolstého a osobního setkání s Maximem Gorkým v srpnu 1913 za letního pobytu na Capri. A. P. Čechov, M. P. Arcybašev, L. N. Andrejev, D. S. Merežkovskij, ti všichni byli předmětem jeho zájmu, jejich díla tvořila (nebo měla tvořit, jak tomu bylo v případě Merežkovského) součást obsáhlého literárně sociologického rozboru, ale Masaryk o nich diskutoval ve své korespondenci s jinými ruskými adresáty.

Tento přístup bychom mohli zobecnit, a to i v rovině korespondenčních sítí. Masaryka zajímá určité téma a jeho silné autority, přístup k tématu a těmto autoritám je ale velice obsírný, sledující spíše sekundární vazby. V komunikační rovině tak jeho zájem necílí přímo či výhradně na hlavní aktéry tématu, ale na vzdálenější, související kruhy. Masarykova korespondence v zájmu odborného tématu tak nevytváří jednoduchou hvězdicovou síť mezi ním a hlavními aktéry (literáty), ale svůj zájem rozptyluje do dílčích vějířů souvisejících vazeb (literárních kritiků, vydavatelů, pamětníků ad.). A na struktuře těchto kontaktů buduje jak svůj badatelský materiál, tak na něm souběžně staví organizační, propagační a osvětový zájem.

¹⁵ ЛОНГИН Ф. ПАНТЕЛЕЕВ, *Из воспоминаний прошлого 1–2*, С.-Петербург 1905–1908.

¹⁶ АКИМ Л. ВОЛЫНСКИЙ, *Русские критики. Литературные очерки*, С.-Петербург 1896; ТЫЖ, *Царство Карамазовых. Н. С. Лесков. Заметки*, С.-Петербург 1901; ТЫЖ, „*Книга великого гнева*“. *Критические статьи Заметки Полемики*, С.-Петербург 1904.

OTEVÍRÁNÍ RUSKÝCH PRŮNIKŮ NA ZÁPAD

Z příkladu N. J. Grota, A. Volynského, manželů Pantělejevových, Vladimira Burceva a dalších je přitom zřejmé, jak jsou tyto kruhy orientovány. Jednalo se velice často o Rusy se silnými vazbami na Evropu, zejména na německojazyčné prostředí, s nímž byl Masaryk sžitý. Nešlo o jazykovou dispozici, tu měl Masaryk širší a rovněž jeho ruština byla na velice dobré úrovni. Jeho kontakty nejsou podmíněné ani jen prostou blízkostí témat, na to jsou příliš rozsáhlé a pestré. Masaryk proniká do ruského prostředí, aby v něm uplatnil svoji vlastní práci a zároveň z něho vytěžil novou inspiraci. Současně v rámci svých kontaktů nabízí možnost opačného průniku. Uvádí Rusko a Rusy do německého, evropského povědomí, demonstruje tak svoji vlastní dispozici, napojení na sourodé, přesto v Německu ne tak známé intelektuální kruhy; díky nim jako by přináší nové pohledy na stará témata. Blízkost vztahů je pro Masaryka daná tím, že těmito lidem (odborníkům, novinářům, organizátorům kulturního života apod.) má co nabídnout, může opětovat jejich vstřícnou vazbu. Na rozdíl od literátů, ti jej zajímají jako tvůrci obrazu společnosti, ale nikoli jako partneři tvorby, když jeho vlastní efemérní snahy o literární tvorbu končí bez úspěchu. Jeho pokus v roce 1889 přesídlit do Ruska a nastoupit místo profesora filozofie na ruské univerzitě v Dorpatě (dnes estonské Tartu), které se uprázdnilo úmrtím významného aristotelika Gustava Teichmüllera, nebyl úspěšný. (Na ruské straně Masarykův příchod podporoval Pavel A. Viskovatov, další z řady blízkých literárních historiků – editor a životopisec básníka Michaila J. Lermontova.) A tak Masaryk zůstává v Čechách a Rakousku a upevňuje si pozici propojovatele dvou světů.

Jak tyto oboustranné kontakty fungovaly, můžeme doložit na řadě dalších příkladů. Masarykovým nejbližším partnerem na ruské straně byl bezpochyby Ernest L. Radlov. Právě s ním udržoval nejdelší a také nejbohatší korespondenční vztah s ruským prostředím. Radlov byl vynikající znalec a popularizátor klasické ruské (životopisec Vladimira S. Solovjova),¹⁷ ale také západoevropské, mimo jiné německé

¹⁷ Э. Л. РАДЛОВ, Владимир Соловьев. Жизнь и учение, СПб 1913.

filozofie.¹⁸ Ostatně v západní Evropě pobýval na svých studijních cestách. Byl to Radlov, kdo Masaryka uváděl do ruské filozofie a literatury, byl to on, kdo jej vítal v době prvního pobytu v Rusku v roce 1887 a představoval jej ruským intelektuálům, mimo jiné již uvedenému psychologovi a filozofovi Nikolaji J. Grotovi. Ten se stal po svém příchodu na moskevskou univerzitu v roce 1886 jedním z organizátorů tamní psychologické společnosti (Moskevskoje psychologičeskoje občestvo založené o rok dříve) a zároveň stál v čele nově založeného odborného listu *Voprosy filosofiji i psihologii* (Otázky filozofie a psychologie). Spolupráce s Masarykem záhy vedla k prvním konkrétním krokům, Masaryk se stal řádným členem Psychologické společnosti a stanul jako jediný zahraniční účastník rovněž v řadách širšího redakčního kruhu uvedeného žurnálu. Grot sliboval šířit povědomí o českých (též Masarykových) filozofických pracích. Naopak žádal Masaryka, aby list popularizoval na stránkách blízkých německých časopisů.¹⁹ Tak se také stalo a záhy začaly patrně právě na Masarykův popud vycházet pravidelné anotace ruského listu v rubrice Aus Zeitschriften německého časopisu *Philosophische Monatshefte*, vydávaného prof. Paulem Natorpem v Heidelbergu.²⁰

Podobnou oboustranně výhodnou spolupráci můžeme sledovat i ve vztahu s dalšími ruskými intelektuály, kteří měli zájem o prezentaci vlastní práce v německých zemích. Někteří do Německa, Rakouska – a Čech – zajížděli, Masaryk se tak s nimi mohl setkat osobně již ve své vlasti. Jiní zde měli bezprostřední pracovní zájmy, případně zde působili vynuceně jako političtí exulanti. Masaryk se svojí aktivitou propracovával do ruských filozofických kruhů a jeho přínos se jevil jako velice žádoucí. Masaryk zprostředkovává, popularizuje na obou stranách svých kontaktů a zvyšuje tak svoji odbornou i sociální kredibilitu. Ale

¹⁸ Radlov se podílel na vydání Schillerových spisů (Э. Л. РАДЛОВ, Воззрения Шиллера на нравственность и этику, in: Шиллер И. Ф., *Собрание сочинений* 4, СПб 1902, s. 206–217), připravil ruské vydání Fichtových přednášek: ФИХТЕ ИОАН ГОТЛИЕБ, *Факты сознания. Наукословие, изложенное в общих чертах*, СПб 1914.

¹⁹ Srov. Dopis N. J. Grota T. G. Masarykovi z 1. 11. 1889, uložen in: AÚTGM, f. T. G. Masaryk, sign. Kor-I-15, k. 689, přetištěn in: V. DOUBEK, J. KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované I*, s. 267–268.

²⁰ Zde byl časopis prezentován pod německým titulem *Probleme der Philosophie und Psychologie*, viz mj. Aus Zeitschriften, *Philosophische Monatshefte* 27/1891, s. 639.

v této pozici je také cenný pro druhou stranu svých vztahů, ruskou i německou akademickou komunitu. Proto také, když počal koketovat s politikou a hrozilo, že jej tato aktivita odvede jak od odborné, tak organizační činnosti, snažil se jej právě Grot před podobným záměrem varovat: „Vím o Vaší politické činnosti, ale nezávidím. Politika – to je služba okamžiku. ... Nezavrhuje filozofii! Stojí výše než politika.“²¹

MARXISMUS – „RUSKÉ“ VARIACE „NĚMECKÉHO“ TÉMATU – VYUŽITÍ KONTAKTŮ

Masarykovu stranicko-politickou aktivitu na přelomu osmdesátých a devadesátých let provázal příklon k domácímu tématu a řešení historické proměny „českého národního ducha“ v okruhu prací kolem *České otázky* (1895). Teprve v druhé polovině onoho desetiletí se vrátil k evropské dimenzi svého odborného působení, a tím též využití zahraničních kontaktních a komunikačních sítí. Německo-ruské pole nyní oslovoval v souvislosti s řešením sociální otázky a její spojitosti s marxismem. Masaryk pracoval na filozofické kritice marxismu, aby v průběhu roku 1898 nejprve česky a později německy publikoval jedno ze svých klíčových děl, *Otázku sociální*.²² Pro další prezentaci tématu v rámci evropské diskuse se jako klíčová ukázala spolupráce s vídeňskou revue *Die Zeit* v polovině devadesátých let. Zde také otiskl sérii úvah o revizionistických diskusích německých sociálních demokratů kolem Eduarda Bernsteina pod názvem „Krise innerhalb des Marxismus“.²³ Následovaly další polemické úvahy.²⁴ Již prvním

²¹ Dopis N. J. Grotu T. G. Masarykovi z 14. 1. 1891, uložen in: AÚTGM, f. T. G. Masaryk, sign. Kor-I-15, k. 689, přetištěn in: V. DOUBEK, J. KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované I*, s. 273–274.

²² TOMÁŠ G. MASARYK, *Otázka sociální. Základy marxismu sociologické a filozofické*, Praha 1889, německy *Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus. Studien zur socialen Frage*, Wien 1899.

²³ THOMAS G. MASARYK, Die Krise innerhalb des Marxismus. Zum Stuttgarter Parteitag, *Die Zeit* 1898, Bd. 17, Nr. 213, s. 65–66.

²⁴ THOMAS G. MASARYK, Die wissenschaftliche und philosophische Krise innerhalb des gegenwärtigen Marxismus, *Die Zeit* 1898, Bd. 14, Nr. 177–179, s. 117–119, 133–135, 150–152; THOMAS G. MASARYK, Kautsky contra Bernstein, *Die Zeit* 1899, Bd. 21, Nr. 263, s. 19–20; THOMAS G. MASARYK, Zur Krise innerhalb des Marxismus, *Die Zeit* 1899, Bd. 19, Nr. 239–240, s. 72–74, 86–87.

z těchto publicistických textů Masaryk upoutal širší evropskou pozornost, nepodnítl samotnou debatu, ale výrazně do ní promluvil a vysloužil si kýženou pozornost.²⁵ K tomu přispěla zejména skutečnost, že se vydavatel *Zeitu*, Heinrichu Kannerovi, dařilo navázat svůj list na polemiku sociálnědemokratického teoretického orgánu *Die neue Zeit* a získat pro něj socialistické publicisty, jakými byli E. Belfort Bax a později též sám Bernstein.

Svým vystoupením Masaryk postihl citlivou otázku doby, jak o tom ostatně svědčily nejen nadšené reakce nakladatele.²⁶ Na Masarykovy texty nyní živě reagovali další známí kritici marxistické ortodoxie, jako již zmiňovaný Bernstein, ale také Paul Barth, Paul Göhre či Karl Vorländer.²⁷ Masaryk se etabloval jako vážný účastník odborné diskuse filozofických kritiků marxismu. Na rozdíl od Belforta Baxe či Kanneru ovšem požíval uznání i mezi marxisty. S Karlem Kautským, nejvýznamnějším zástupcem marxistické ortodoxie, byl v kontaktu již v roce 1897. Kautsky mu zprostředkoval styky s dalšími sociálnědemokratickými teoretiky, Bernsteinem, Conradem Schmidtem a Heinrichem Cunowem. Zájem o Masaryka a jeho kritiku marxismu navíc projevoval rovněž liberální tisk. Julius Wolf, profesor Vratislavské univerzity, vyzval Masaryka již v říjnu 1901 k recenzování marxistické, ale též obecně ekonomické a sociologické literatury v jím vydávané berlínské *Zeitschrift für Sozialwissenschaften*. Masaryk zde publikoval od sklonku roku 1904.²⁸

Pro Masarykovu roli východo-západního styčného inspiračního a mediačního aktéra bylo příznačné, že se podobný ohlas své práce a svých polemik snažil souběžně získat rovněž v Rusku. V roce 1895 máme doložené první Masarykovy styky s Ivanem I. Janžulem, ruským národohospodářem a statistikem. Tehdy Janžul pobýval v Čechách na léčebném pobytu v Mariánských Lázních a zajížděl do Prahy

²⁵ K tématu srov. JOHANNES GLEIXNER, K původní diskusi T. G. Masaryka s marxisty, in: *Útisk – Charita – Vyloučení. Sociální 19. století*, edd. Zdeněk Hojda, Marta Ottlová, Roman Prahl, Praha 2015, s. 33–41.

²⁶ Dopis H. Kanneru T. G. Masarykovi ze 7. 3. 1898, uložen in: AÚTGM, fond TGM, sig. P-30-9.

²⁷ Srov. korespondenci k *Otázce sociální*, uložena in: AÚTGM, fond TGM, sign. P-30-47.

²⁸ V následujícím ročníku *Zeitschrift für Sozialwissenschaften* nalezneme celkem 14 Masarykových recenzí odborné literatury.

na Národopisnou výstavu.²⁹ Již téměř dvacet let byl řádným profesorem moskevské univerzity. Vedle akademické sféry se ale do dějin ruské sociální politiky zapsal i jinak, jako člen Ruské technické společnosti a jeden z prvních inspektorů státní tovární inspekce. Za svoji práci o podmínkách tovární výroby z roku 1884³⁰ získal vysoké ocenění a své kariéře inspektora věnoval samostatné paměti.³¹

Když v následujících letech Masaryk pracoval na své obsáhlé polemice s revolučním marxismem, můžeme sledovat opět stejný model „západo-východního“ přístupu, jako tomu bylo kdysi u formulace metody sociologické analýzy literatury. – Svě téma nejprve zpracuje a zakotví v evropském, respektive německém kontextu, tedy v dlouhodobě ustáleném výkladovém rámci. Jeho *Otázka sociální* je sevřenou polemikou s Marxovým-Engelsovým pojetím, kompilovanou s přihlédnutím k pracím F. Lassalla, respektive francouzských a britských socialistů. Ruskou, východní alternativu Masaryk ve své základní studii vnímá opět jen zcela okrajově. V přehledu literatury k tématu se v *Otázce sociální* objevilo jen šest jmen a prací „slovan-ských socialistů“, z nichž dvě byly uvedeny pouze v německé verzi. Celé dílo bylo napsáno a vydáno původně česky, paralelně se ovšem chystal německý překlad.³² Už následná diskuse ale opět prozrazuje, jak se Masaryk snaží tradiční vidění německého socialismu alternovat. V Rusku se připravovalo vydání pro tamní čtenáře a na autorových aktivitách byla patrná snaha někdejší „německý“ socialismus rozevřít do širší dimenze a poměřit jej socialismem východním.

A opět vidíme již z minulosti známé vytváření sítí oboustranně podnětných diskusních a korespondenčních vztahů. Masaryk hltá ruskou socialistickou literaturu a zahrnuje německé čtenáře svými recenzními postřehy. Byl to Janžul, který jej orientuje v tématu

²⁹ Srov. ИВАН И. ЯНЖУЛ, *Воспоминания о пережитом и видимом в 1864–1909 г.г.*, т. 2, С.-Петербург 1911, s. 160.

³⁰ ИВАН И. ЯНЖУЛ, *Фабричный быт Московской губернии. Отчет за 1882–1883 г. фабричного инспектора над занятиями малолетних рабочих Московского округа*, Москва 1884.

³¹ О této své práci také sepsal paměti – ИВАН И. ЯНЖУЛ, *Из воспоминаний и переписки фабричного инспектора первого призыва. Материалы для истории русского рабочего вопроса и фабричного законодательства*, С.-Петербург 1907.

³² T. G. MASARYK, *Die philosophischen und sociologischen Grundlagen*.

a zasílá požadované knihy ruských národohospodářů a teoretiků socialismu. V korespondenci s ním se objevují jména Alexandra I. Čuprova, Andreje A. Isajeva, Michaila I. Tugan-Baranovského, Vasilije P. Voroncova, Alexandra A. Manujlova a dalších.³³ Přes Janžula získal vazby na další ruské národohospodáře, jako byl pozdější carský ministr obchodu a průmyslu Michail M. Fjodorov. Ten byl zaslanými pracemi Masaryka natolik potěšen, že autorovi nabídl spolupráci s oficiálním časopisem *Russkoje ekonomičeskoje obozrenije* (Ruské ekonomické rozhledy), který od roku 1896 vydával z pověření ministerstva financí.³⁴ Masaryk rozesílal na všechny strany své texty o marxismu a usiloval o vydání jejich překladů do ruštiny. Nicméně práce se zdála „z pohledu cenzury velmi nebezpečnou“,³⁵ a tak se přes řadu pozitivních ohlasů s jejím vydáním v carské říši dostavily problémy. Dva roky poté, co vyšla původní česká verze, a rok po edici jejího německého překladu nicméně Masaryk publikace v ruském překladu dosáhl v moskevském nakladatelství K. T. Soldatěnkova,³⁶ na niž později navázalo samostatné vydání jednotlivých kapitol z 5. části *Otázky sociální* v Petrohradě.³⁷ Tyto později vydané separátní texty překládal Masarykův dobrý známý a kolega z petrohradské univerzity Nikolaj Vladimirovič Jastrebov, ruský historik, který řadu měsíců pobýval v Praze a s Masarykem udržoval korespondenci od roku 1898.

³³ Srov. dopis T. G. Masaryka I. I. Janžulovi (nedatován, patrně březen–duben 1899), uložen Sankt-Peterburgskij filial Archiva Rossijskoj Akademiji nauk (Санкт-Петербургский филиал Архива Российской Академии наук), f. 45 (I. I. Janžul), op. 2, jed. 646, l. 12–13, přetištěn in: V. DOUBEK, J. KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované I*, s. 295–296.

³⁴ Srov. dopis M. M. Fjodorova T. G. Masarykovi ze 7. 3. 1899, uložen in: AÚTGM, f. T. G. Masaryk, sign. Kor-I-26, k. 691, přetištěn in: V. DOUBEK, J. KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované I*, s. 294–295. V časopisu nicméně v dalších dvou letech žádný Masarykův signovaný článek nevyšel.

³⁵ Dopis N. P. Karbasnikova T. G. Masarykovi z 8. 9. 1899, uložen in: AÚTGM, f. T. G. Masaryk, sign. Kor-I-26, k. 691, přetištěn in: V. DOUBEK, J. KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované I*, s. 300–301.

³⁶ T. G. MASARYK, *Filosofovskije i sociologičeskije osnovanija marksizma. Etjudy po socialnomu voprosu /* překl. P. Nikolajev, Moskva 1900.

³⁷ T. G. MASARYK, *Načala socialističeskogo obščestva 1. Revoljucija ili evoljucija?: 2. Marksizm i parlamentarizm*, Sankt-Petěrburg 1906. Stejně tematické zaměření měla i práce vydaná o rok dříve v Kyjevě – Týž, *Kritika marksizma*, Kyjev 1905.

Ostatně již tehdy žádal Masaryka o brzké zaslání německého vydání *Otázky sociální* a sliboval, že zajistí její vydání v Rusku.³⁸

DISPOZICE KONTAKTNÍCH SÍTÍ – KONKRÉTNÍ A OBECNÁ ROVINA

Všechny tyto kontakty a strategie jejich vytváření a využívání odpovídaly záměrům a zájmům pisatele, v tomto případě T. G. Masaryka. Zároveň, jak jsme předeslali v úvodu, další a další rozvětvování těchto sítí a navazování kontaktů zvyšuje disponibilitu jakéhokoli korespondenta. Jedná se o propojení účelovosti a zájmu na obou stranách korespondenčního vztahu, kdy ani jedna z těchto stran nestojí v osamělé výlučnosti, ale představuje pro pisatele či adresáta celé komunikační pole, s nímž vstupuje do kontaktu. Obrazně vzato tak k adresátovi prostřednictvím jednoho pisatele promlouvá rozvětvené zázemí jeho vazeb a dalších kontaktů; a naopak, pisatel oslovuje konkrétního adresáta, ale je si nutně vědom, že se obrací na jedince zakotveného v širším sociálním kontextu.

Na několika dílčích příkladech Masarykových komunikačních vazeb jsme mohli sledovat nejen motivaci a jistou strategii v navazování kontaktů, ale jejich fungování v celkovém záměru osobnosti, která se ve své době profilovala jak vůči akademickému, tak veřejnému politickému prostoru, navíc se záměrem jistého propojování dvou rozsáhlých kulturních světů.

Přes veškerou snahu doložit podobné záměry na konkrétních epistolárních kontaktech a organicky je popsat v rámci dalších aktivit si musíme být vědomi podstatné okolnosti. Tento přístup vychází z klasického výzkumu za využití archivních zdrojů, knižních či přes elektronické databáze přístupných edic korespondencí. Sleduje ale vždy spojnice, které se shlukují kolem jedné (či několika málo) osobnosti, aby na kontaktech s vnějším světem doložil a analyzoval její směřování, nastavení či zájmy. Často jsou to právě editoři, důsledně obeznámení s jedním konkrétním korespondenčním celkem, kteří jej dokážou vyhodnotit a detailně rozebrat v těchto koherentních

³⁸ Dopis N. V. Jastrebova T. G. Masarykovi z 11. (23.) 12. [1898], uložen in: AÚTGM, sign. Kor-I-15, k. 689, publikován in: V. DOUBEK, J. KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované I*, s. 288–289.

orientacích a kontaktech. Ani ti nejpilnější z editorů nicméně nejsou schopni pojmout taková množství dat, která by poskytla podklady pro tvorbu obsáhlejších map těchto kontaktů a vazeb. S tímto cílem se v oblasti výzkumu propojujícího humanitní vědy s možnostmi výpočetní techniky (digital humanities) rozvíjejí nové programy digitalizace korespondenčních celků, které mají za úkol shromáždit maximální množství podkladů a dat vyplývajících z epistolárních kontaktů rozsáhlejších skupin v rámci konkrétního historického období. Nejedná se pouze o jména a lokace pisatelů a příjemců, ale také o jména, pomístní jména, pojmy uváděné v textech dopisů. Formalizované digitální evidence korespondence ve formě datových bank zde nabízejí možnost získávat na základě obsahových a strukturálních srovnání prokazatelné podklady k některým současným relevantním odhadům. Teprve na základě těchto registrů podstatných dat, resp. metadat takto získaných z rozsáhlých korespondenčních konvolutů vytváříme předpoklad pro nová socio-historická zhodnocení.

HISTORICKÁ KORESPONDENCE

T. G. MASARYKA A DIGITAL HUMANITIES

TOMÁŠ GECKO, MARTIN JEMELKA

Italský historik Luca Codignola (*1947) přehledně rozeznává tři základní fáze informační revoluce v odborných aktivitách moderních historiků. První, která započala v šedesátých letech 20. století, předcházela samotnému vstupu počítače do historikovy práce a spočívala v masivním zavádění fotokopií (*xerox revolution*). Druhá fáze nastala krátce poté, a to v souvislosti s využitím počítače v profesi historika (*computing revolution*). Třetí se odvíjela od nástupu internetu a výrazného rozšíření digitálních technologií na přelomu druhého a třetího tisíciletí. Právě tuto třetí revoluci doprovázel nám velmi dobře známý laptop se smartphonem, doplněný digitálním sdílením dat (*digital revolution*). Každá z uvedených informačních revolucí přinesla nejen zvýšení produktivity historikovy práce, snadnější přístupnost historických pramenů v archivech i knihovnách a nová interpretační východiska, ale i řadu negativních jevů. Například xerox pracovníky motivoval, aby hromadili fotokopie, neměli však dost času materiál pečlivě analyzovat a vstřebat. Dnešní historik stojí před problémem, kdy je zahlcen „mořem informací“, což limituje individuální rozměr jeho práce a stimuluje vytváření velkých badatelských kolektivů. Ty jsou sice nespornou výhodou v podobě transferu informací a vědomostí, avšak po organizační, koordinační a interpersonální stránce se jedná o nemalou byrokratickou, finanční a komunikační zátěž výzkumu.¹ Tento hendikep platí obzvláště intenzivně při realizaci projektů v intencích tzv. *digital humanities*, které kladou nesmírné nároky na badatelský tým

¹ LUCA CODIGNOLA, Too Much of a Good Thing? Or a Historian Swamped by the Web, in: *New Publication Cultures in the Humanities. Exploring the Paradigm Shift*, ed. P. Dávidházi, Amsterdam 2014, s. 65–70.

i tvorbu podpůrné digitální infrastruktury. Pozitivem digitální revoluce jsou naopak intelektuální stimuly v podobě intenzivní interakce mezi odlišnými humanitními obory i napříč dříve uzavřenými světy technických a humanitních věd.

DIGITAL HUMANITIES: GENEZE, TERMINOLOGIE A METODOLOGIE

Zjednodušeně lze prohlásit, že rozvoj *digital humanities* souvisí s rostoucím důrazem západní společnosti na efektivitu a racionalitu. Ten se mimo jiné projevil i v pozvolné delegitimizaci humanitních věd, jejichž podíl na ekonomickém a technologickém růstu nelze snadno vyčíslit a rekonstruovat. Humanitní vědci jsou čím dál více nuceni hledat cesty, jak se přizpůsobit pravidlům „tvrdých“ disciplín (tj. přírodním a technickým oborům), což mimo jiné spočívá v kvantifikaci výsledků jejich práce a generování „impaktu“.² Důsledkem krize (či transformace) humanitních věd je snaha o prohloubení interdisciplinarity s obory, jež se zabývají zásadními společenskými otázkami, a volba dříve netradičních výzkumných záměrů. Paralelně s tím je odmítán antropocentrismus badatelských otázek, výzkum se posouvá od člověka ke světu, jenž jej obklopuje (*posthuman turn*), a k interpretaci společenských souvislostí v matematizovaném a vizuálně transformovaném jazyce informační společnosti (*digital turn*). Ve hře jsou i kulturní motivace, jelikož se do produktivního věku dostávají generace Y a Z (mileniálové a internetová generace). Typická je pro ně afinita digitálním technologiím, s nimiž vyrůstali a jejichž dospívání a zdokonalování byli přímými svědky.³ Výsledkem je samovolný rozvoj oboru na pomezí humanitních a informačních věd, zastřešeného poněkud fluidním a složitě definovatelným pojmem *digital humanities*.⁴ Tato disciplína bývá někdy označována za „stan“ či „deštník“, což vystihuje, že se nejedná ani tak o ucelený akademický obor jako spíše o samovolné propojení

² ALAN LIU, The Meaning of the Digital Humanities, *PMLA* 2/2013, s. 419.

³ JON SAKLOFSKE, ESTELLE CLEMENTS, RICHARD CUNNINGHAM, They Have Come. Why Won't We Build It? On the Digital Future of the Humanities, in: *Digital Humanities Pedagogy. Practices, Principles and Politics*, ed. Brett D. Hirsch, Cambridge 2012, s. 311.

⁴ JACQUES DUBUCS, Digital Humanities Foundations, in: *New Publication Cultures in the Humanities*, ed. P. Dávidházi, s. 22–23.

digitálních nástrojů a metodologických přístupů se společnou snahou o interpretaci humanitního poznání skrze digitální prostor.⁵

Digital humanities dnes tvoří mezní prostor humanitního a digitálního světa (informačních technologií, digitálních médií a různých druhů digitálních metod a nástrojů). Jejich geneze nespočívá s formováním informační společnosti, nýbrž závisela na prvních experimentech historiků s výpočetními technologiemi. Ty započaly již v závěru čtyřicátých let 20. století,⁶ avšak plnohodnotná práce s výpočetní technikou se ve společenských vědách vyvíjela teprve paralelně s kulturním obratem od šedesátých a sedmdesátých let 20. století. Rozvíjely se tzv. *humanities computing*,⁷ jejichž praktikanti vytvářeli infrastrukturní projekty pro humanitní výzkum a stávali se tak průkopníky počítačové archivace a uchování záznamů, tedy modelu humanitního vědce jakožto „poskytovatele obsahu“ digitálně vybaveného vědeckého pracoviště. Jejich přímou protiváhou se pozvolna stal „multimodální učenec“, jemuž byly první počítače nejen platformou, ale také médii a později i vizualizačním nástrojem.⁸ Takto se rozvinula kupříkladu *kliometrie*, která kvantitativně propojuje ekonomii, historii a výpočetní technologie, ovšem za cenu (záměrného) upozadění a vyjmutí kvalitativní analýzy typické pro humanitní vědy. Čtenář knižní produkce vzniklé v intencích *humanities computing* se potýkal s absencí snadno přístupné narace a nadbytkem nepříliš atraktivních kvantitativních údajů. Zřejmě proto *kliometrie* nikdy nezískala v humanitních vědách příliš velký vliv. Ani v historické demografii a oboru hospodářských dějin, kde zapustila poměrně silné kořeny, nedokázala převážet nad standardními metodami vědecké práce.⁹

⁵ JEFF RICE, *Occupying the Digital Humanities*, *College English* 4/2013, s. 360; ROBERT SCHOLES, CLIFFORD WULFMAN, *Humanities Computing and Digital Humanities*, *South Atlantic Review* 4/2008, s. 65.

⁶ ANNA BURDICKOVÁ, JOHANNA DRUCKEROVÁ, PETER LUNENFELD, TODD PRESNER, JEFFREY SCHNAPP, *Digital Humanities*, Praha 2019, s. 19, 141.

⁷ EEF MASSON, *Humanistic Data Research. An Encounter between Epistemic Traditions*, in: *The Datafied Society. Studying Culture through Data*, edd. Mirko Tobias Schäfer, Karin van Es, Amsterdam 2017, s. 26.

⁸ TARA MCPHERSON, *Media Studies and the Digital Humanities*, *Cinema Journal* 2/2009, s. 119–122.

⁹ JULIE THOMPSON KLEIN, *Interdisciplining Digital Humanities. Boundary Work in an Emerging Field*, Michigan 2015, s. 58–59.

Pojem *digital humanities* pochází teprve z nedávné doby. Ještě reprezentativní knižní syntéza Willarda McCartyho z roku 2005 nesla název „Humanities Computing“.¹⁰ Avšak tehdy se již termín nacházel za svým zenitem. Ve stejné době se dynamicky šířil pojem *digital humanities*, průkopnický prosazovaný v prvním vydání *A Companion to Digital Humanities* z roku 2004.¹¹ Reálně tak na začátku třetího tisíciletí došlo spíše k přejmenování již zavedených badatelských postupů nežli k etablování úplně nové disciplíny. *Digital humanities* se bezesporu nacházejí ve své průkopnické fázi (i když jsou na mnoha evropských pracovištích již velmi dobře institucionálně zabezpečeny), a tak zatím nelze spolehlivě predikovat, jaké podoby v budoucnu nabudou. Přirozeně lze očekávat vznik svébytné vědní disciplíny s vlastní agendou a institucionálním zázemím, ta se ale může vydat zcela novým, zatím těžko odhadnutelným směrem. Alternativně se může upevnit současný konsenzus *digital humanities* jako mezního prostoru digitálního a humanitního světa, který bude definován metodologickým důrazem na digitální nástroje a otevřeností interdisciplinaritě. Teoretici *digital humanities* někdy predikují pozvolné zahrnutí agendy oboru do již etablovaných humanitně-vědních oborů.¹² *Digital humanities* ostatně ani nejsou jedinou metodologickou soustavou, jež se pohybuje na hranici humanitního a informačního poznání. Vlivného rivala představuje například disciplína *social computing*, kterou prosazují hlavně odborníci s primárně informačním a nikoli humanitním vzděláním, jako je tomu u *digital humanities*. Předmětem studia *social computing* je interakce uživatele s digitálním obsahem při důrazu na soudobý vývoj a nikoli tvorba digitálního obsahu pro interpretaci poznatků humanitních věd. Otevřenou konfrontaci mezi *humanities computing* a *digital humanities* by mohlo stimulovat třeba pozvolné uvolňování copyrightu.¹³

¹⁰ WILLARD MCCARTY, *Humanities Computing*, Basingstoke 2004.

¹¹ SUSAN SCHREIBMAN, RAY SIEMENS, JOHN UNSWORTH (edd.), *A Companion to Digital Humanities*, Oxford 2004.

¹² PATRIK SVENSSON, *Big Digital Humanities. Imagining a Meeting Place for the Humanities and the Digital*, Ann Arbor 2016, s. 31–34.

¹³ LEV MANOVICH, Cultural Analytics, Social Computing and Digital Humanities, in: *The Datafied Society. Studying Culture through Data*, edd. Marko Tobias Schäfer, Karin van Es, Amsterdam 2017, s. 56.

Nástroje *digital humanities* dnes komplementují výzkum humanitních věd zejména v „definujícím žánru“ 21. století, kterým je bezesporu *data* *base*, tedy organizovaný soubor dat sloužící nejen pro strukturování a uspořádání výzkumu, ale také k prezentaci zjištěných poznatků prostřednictvím vizualizace, mapování a simulace.¹⁴ Výsledky badatelské činnosti se přesouvají od lineárního tištěného dokumentu k hypertextovému webovému rozhraní, které nemusí být nikdy zcela ukončeno a které na sebe kontinuálně váže nově nabyté poznání. Hlavní výstupy činnosti humanitního vědce, ať už se jedná o odborné a popularizační studie, monografie či edice dokumentů, se ocitají před obrovskou výzvou, jaký formát v budoucnu preferovat. Namísto tištěné produkce narůstá popularita digitálního formátu, anebo alespoň hybridních forem publikování (tj. doplnění tištěného média jeho digitální verzí).¹⁵ Kvalitní digitální zdroj je dynamickou entitou, která expanduje, mění své rozhraní a otevírá se novým způsobům použití. Naproti tomu tištěná kniha je fixním repozitářem poznání, jehož hodnota spočívá v neměnnosti. Online publikování bezesporu poskytuje řadu výhod, stejně tak ale čelí mnoha limitům souvisejícím s otázkou, zda obsah sdílet otevřeně (*open access*), anebo znemožnit jeho volnou přístupnost (*closed access*), třeba z důvodu paralelního tištěného a elektronického zveřejnění anebo kvůli institucionálním vazbám publikovaného média na finančně či jinak zpoplatněné/limitované databáze.

Logicky vyvstávají otázky, zda je ospravedlnitelné, aby humanitní výzkum, jenž je z valné většiny financován veřejnými zdroji, byl veřejnosti přístupný jen ve zpoplatněných databázích, které nejsou často snadno dostupné ani špičkovým vědeckým institucím, pro jejichž zaměstnance by *open access* znamenal zlepšení pracovních podmínek a zkvalitnění realizovaného výzkumu. Tento problém má přitom mnohem širší společenský rozměr. Souvisí s vytvářením „kultury *open-source*“, kam můžeme zahrnout zejména otázky soustředěné kolem volně přístupného

¹⁴ MICHAEL ULLYOT, Review Essay. Digital Humanities Projects, *Renaissance Quarterly* 3/2013, s. 937; J. T. KLEIN, *Interdisciplining Digital Humanities*, s. 62–63.

¹⁵ JANNEKE ADEMA, EELCO FERWERDA, Publication Practices in Motion. The Benefits of Open Access Publishing for the Humanities, in: *New Publication Cultures in the Humanities*, ed. Peter Dávidházi, s. 135.

duševního vlastnictví. Do protikladu se fakticky dostávají dva zcela odlišné koncepty soukromého vlastnictví jakožto základu moderního tržního systému. V opozici proti tradičnímu a hierarchizovanému přístupu k obchodnímu tajemství stojí otevřenost a volné sdílení informací, k nimž má nově přístup každý, kdo disponuje připojením k internetu. Nejenže se tato diskuse velmi výrazně projevuje v ekonomické, právní, politické i filozofické sféře, ale pomocí *digital humanities* se přirozeně přelévá také do humanitních věd.¹⁶

Databáze se obvykle rozdělují na geografické (prostorové/spatial mapování korespondenčních a jiných kolekcí) a textové (zpřístupnění textu, včetně příslušných zásahů editora).¹⁷ *Metadata*, tedy strukturovaná data s informacemi o jiných datech, lze excerpovat z historického pramene (například osobní či institucionální korespondence, je však možno použít i jiný typ dokumentu) a následně je vložit do geografické či textové databáze za účelem *vizualizace*, prostorového mapování a vytváření simulací dle předem formulovaných badatelských dotazů. Popularizačně nejdůležitější stránkou databázové práce s metadaty je účelná a reprezentativní vizualizace, která má své nezastupitelné místo i v kontextu odborného výzkumu. Databázová vizualizace a 3D modelování polohy prostřednictvím *digital humanities* se ostatně staly jedním z nositelů prostorového obratu (*spatial turn*) v humanitních vědách. Dnes lze dokonce polemizovat, zda „*spatial humanities*“ nejsou spíše svébytnou vědní disciplínou nežli pouhou součástí *digital humanities*. Vznikají stále sofistikovanější digitální mapy obsahující mnoho úrovní hloubky a několik vrstev informací, které postihují nepřiliš patrné, přesto nesmírně důležité vzorce a souvislosti sociálních sítí a institucionální i osobní interakce sociálních aktérů.¹⁸

TRADICE MASARYKOVSKÉHO BĀDÁNÍ A DIGITAL HUMANITIES

V Masarykově ústavu a Archivu AV ČR se od března 2018 řeší prostorový databázový projekt „Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka

¹⁶ A. BURDICKOVÁ, J. DRUCKEROVÁ, P. LUNENFELD, T. PRESNER, J. SCHNAPP, *Digital Humanities*, s. 99–101.

¹⁷ M. ULLYOT, *Review Essay*, s. 938–939.

¹⁸ J. T. KLEIN, *Interdisciplining Digital Humanities*, s. 62–64.

a vznik Československa v roce 1918“.¹⁹ Idea projektu vzešla z tradic masarykovských bádání, obnovených po roce 1989. Ta se tehdy vydala v podstatě trojím směrem, určeným do značné míry odbornými aktivitami Masarykova ústavu a Archivu AV ČR (2006) a jeho zaměstnanců. První směr výzkumu reprezentují biografická studia. Právě na půdě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR vznikala v letech 2000–2014 sedmisvazková Masarykova biografie Stanislava Poláka, která v mnoha ohledech inspirovala prezidentovy biografie posledních dvaceti let.²⁰ Druhou oblastí výzkumu je publikování Masarykových spisů v kritických edicích. Kořeny tohoto výzkumného segmentu sahají do poloviny osmdesátých let a v českých souřadnicích rozhodně představují nejvýznamnější projekt moderního kritického zveřejňování spisů intelektuála pocházejícího z českých zemí. Do dnešního dne bylo v rámci publikační řady Spisy TGM zveřejněno 38 svazků²¹ (viz studie D. Hájkové a H. Kokešové v této publikaci).

Na prahu nového tisíciletí byla otevřena nová, v pořadí již třetí kapitola soudobých masarykovských bádání, která je pro jejich nejbližší budoucnost nejspíše určující. V Masarykově ústavu a Archivu AV ČR byl zahájen dlouhodobý projekt kritické edice dochované Masarykovy korespondence, odeslané i přijaté. Vděčíme mu za to, že do dnešního dne bylo publikováno patnáct svazků Masarykovy osobní a veřejné korespondence. Každý vzniká na základě personálního klíče, který zahrnuje Masarykovu korespondenci s konkrétní osobou nebo okruhem korespondenčních partnerů, a to chronologicky napříč celým dochovaným korpusem korespondence.²² V současnosti se připravují tři nové svazky Masarykovy korespondence s korespondenčními partnery z německy mluvících zemí a anglosaského prostředí.

V právě popsaném odborném prostředí a ve stručně charakterizované tradici masarykovských bádání vznikl projekt „Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918“. Jeho záměrem je posunout masarykovská bádání k metodologii

¹⁹ „Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918“ – identifikační kód projektu DG18P02OV026. Řešitel: doc. PhDr. Martin Jemelka, Ph.D.

²⁰ Dostupné z: <https://www.mua.cas.cz/cs/rady-publikaci/17> (cit. 28. 1. 2020).

²¹ Dostupné z: <https://www.mua.cas.cz/cs/rady-publikaci/25> (cit. 28. 1. 2020).

²² Dostupné z: <https://www.mua.cas.cz/cs/rady-publikaci/20> (cit. 28. 1. 2020).

digital humanities a průkopnický experimentovat s databázovým zpracováním korespondenčních sítí, včetně jejich prostorové vizualizace. Projekt přináší nejen nová a inovativní interpretační východiska (výklad korespondenční vlivové sféry T. G. Masaryka prostřednictvím jejího databázového mapování v geografické i sociálně-profesní rovině), ale také klade badatelské výzvy (tj. využití moderních digitálních technologií při kladení výzkumných otázek) řešitelskému kolektivu, který se doposud věnoval hlavně odborným tištěným monografiím a kritickým knižním edicím, v nichž bylo překotně pronikání *digital humanities* do historikovy práce interpretačně spíše upozaděno.

Silným impulzem pro experimentování s novou metodologií se stal výroční rok 2018, kdy odborníci Masarykova ústavu a Archivu AV ČR zahájili práci hned na několika výzkumných záměrech usilujících o prohloubení role pracoviště v digitálním světě. Vedle projektu „Zpřístupnění Knihovny T. G. Masaryka“,²³ jenž se soustředí na digitální katalogizaci a inventarizaci Knihovny T. G. Masaryka (asi 160 tisíc svazků), a archivního fondu T. G. Masaryk, které však probíhají veskrze tradičními metodami archivní a knihovnické práce, se jedná také o inovativní a vizuálně atraktivní webové stránky „Po stopách T. G. Masaryka“.²⁴ Ty zprostředkovávají interaktivní mapu s tematickými hesly. Popularizačním a informativním pojetím cílí na širší veřejnost se zájmem o masarykovskou problematiku.

Paralelně s těmito aktivitami začaly s finanční podporou Ministerstva kultury ČR (Program na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022, NAKI II) práce na již zmíněném projektu „Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918“, který se od ostatních iniciativ Masarykova ústavu a Archivu AV ČR liší. Jednak ambicí využít metodologii *digital humanities* nikoli jen ke katalogizačním či popularizačním účelům (i když i tento rozměr je do projektu detailně zakomponován pořádáním rozsáhlé expozice a tvorbou digitální vyhledávací pomůcky masarykovské korespondence, která

²³ Dostupné z: <https://www.mua.cas.cz/en/novinky/projekt-katalogizace-knihovny-t-g-masaryka-1513> (cit. 29. 12. 2019); <https://www.mua.cas.cz/en/zpracovani-archivniho-fondu-t-g-masaryk-1745> (cit. 29. 12. 2019).

²⁴ Dostupné z: <http://tg-masaryk.cz/kontakt/> (cit. 29. 12. 2019).

umožňuje identifikovat korespondenční kolekce a jednotky v českých i zahraničních archivech a vědeckých institucích), ale hlavně k formulování zcela nových tezí a hypotéz souvisejících s předválečnými a válečnými aktivitami T. G. Masaryka. Toho by nešlo dosáhnout bez intenzivního napojení na aktuální diskuse o směřování velkých databázových záměrů v intencích *digital humanities*. Proto řešitelský tým již v roce 2018 v podobě diskuse uvedl projekt v portugalské Évoře (mezinárodní konference „Archives in the Age of Digital Humanities“)²⁵ a Lipsku (mezinárodní konference „Staatsmann, Intellektueller, Visionär: Tomáš Garrigue Masaryk revisited“).²⁶ Právě za tímto účelem řešitelský kolektiv spolupořádal pražské workshopy s názvem „Sít (network, Netzwerk) jako perspektiva historického výzkumu“ (září 2018) a „Historická korespondence v digitální éře“ (prosinec 2019). Závěrečné výsledky projektu představí několik publikovaných titulů knižních kritických edic vybrané korespondence a specializovaná digitální korespondenční mapa.

Počáteční diskuse o směřování projektu přirozeně doprovázely metodologické debaty o hledání symbiózy mezi tradičními postupy historikovy práce a snahou o co nejučelnější využití digitální infrastruktury ke kladení relevantních badatelských otázek. Metodologické výzvy zahrnovaly koordinaci velkého týmu, který sestává z odborníků na několik tematických okruhů masarykovské korespondence.²⁷ Proto badatelé vytvořili několik autonomních skupin dle odborné specializace příslušných odborníků. Hranice těchto struktur se stírají při diskusích nad digitální infrastrukturou a administrativní stránkou projektu, které se bezprostředně dotýkají všech zúčastněných. Tvorbu moderního digitálního obsahu se tak podařilo sladit s „tradiční“ prací historika, ale přitom se neomezily informační toky uvnitř celého týmu.

²⁵ Dostupné z: <https://digitalarchiveconference.wordpress.com/programme/> (cit. 28. 1. 2020).

²⁶ Dostupné z: https://slavistik.philol.uni-leipzig.de/download/0/0/1854181813/cee07fb284e971b7f3b3155a6b28785f51ede1c7/fileadmin/slavistik.philol.uni-leipzig.de/uploads/dokumente/Masary_Kolloquium_Programm.pdf (cit. 28. 1. 2020).

²⁷ Řešitelský tým projektu v prvních dvou letech 2018 a 2019 tvořili Vratislav Doubek, Tomáš Gecko, Johannes Gleixner, Eva Hajdinová, Dagmar Hájková, Pavel Horák, Martin Jemelka, Jitka Jindřišková, Jan Kahuda, Helena Kokešová, Miroslava Květová, Jana Malínská, Soňa Martinovská a Richard Vašek.

Základní cíl projektu je definován velmi přesně. Jedná se o mapování mezinárodních korespondenčních sítí akademika, politika a prvního československého prezidenta T. G. Masaryka v rozmezí let 1870–1918 prostřednictvím speciální korespondenční mapy s odborným obsahem. Neméně významným záměrem je přispět k ochraně, uchování a zpřístupnění neznámých a špatně dostupných archivních pramenů masarykovské korespondence mezinárodní vědecké komunitě pomocí digitalizace a tvorby digitálního obsahu. Řešitelský kolektiv se inspiroval sdílením know-how s pracovníky dalších ústavů AV ČR o projektech podobného zaměření (konkrétně s kolegy z Filosofického ústavu AV ČR, respektive tamního Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku, kteří mají dlouhodobé zkušenosti s tvorbou a vizualizací sítí učenecké korespondence Jana Amose Komenského).²⁸ Řešitelům také pomohlo napojení na fungující databázové projekty disponující potřebnou technickou i metodologickou infrastrukturou. Konkrétně šlo o tvůrce databáze „Early Modern Letters Online“, digitální vyhledávací pomůcky předmoderní korespondence, která zahrnuje i editační rozhraní (EMLO Edit).²⁹ Právě standardy této digitální infrastruktury řešitelský kolektiv z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR využívá a na jejich základě provádí excerpci metadat z příslušných korespondenčních jednotek.

Vizualizace korespondenční mapy T. G. Masaryka, tvořící hlavní výstup řešeného projektu, je uskutečněna skrze rozhraní Palladio, které vytvořila Stanford University.³⁰ Palladio umožňuje vkládání a následnou konverzi selektovaných metadat do prostorové roviny spárováním geografických koordinát místa odeslání a doručení s předdefinovanou sítí mapou světa. Metadata jsou zároveň roztržena do širších souborů nejen dle data odeslání a jména pisatele či adresáta, ale

²⁸ Více informací viz <http://komiologie.flu.cas.cz/cz/o-nas/medialni-archiv/digitalizace-a-vizualizace-korespondence-j-a-komenskeho-1592-1670> (cit. 29. 12. 2019).

²⁹ Více viz http://emlo-portal.bodleian.ox.ac.uk/collections/?page_id=907 (cit. 29. 12. 2019); Metodologické a koncepční informace o nově vznikající evropské digitální infrastruktuře pro učeneckou korespondenci viz HOWARD HOTSON, THOMAS WALLNIG (edd.), *Reassembling the Republic of Letters in the Digital Age. Standards, Systems, Scholarship*, Göttingen 2019.

³⁰ Dostupné z <https://hdlab.stanford.edu/palladio/> (cit. 29. 12. 2019).

zejména prostřednictvím obsahu příslušných korespondenčních jednotek a sociálního kontextu jejich autorů (pohlaví, věk, národnost, profese). Za účelem rozřazení obsahové stránky korespondence řešitelský kolektiv předem nadefinoval „heslár“ zhruba 300 klíčových slov, jež lze pozvolně editovat a doplňovat dle konkrétních potřeb, které vyvstanou při tvorbě korespondenční mapy.

VÝHLEDY

Přes všechny běžné limity v oblasti personálního zabezpečení, dlouhodobého institucionálního financování a rychle se proměňujícího odborného a technologického prostředí *digital humanities* si projekt „Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918“ klade nemalé ambice vědecké i společenské. Vzhledem k šíři Masarykových vědeckých a veřejných zájmů, od filozofie, historie a sociologie, přes Masarykovo angažmá ve veřejném a politickém životě formující se občanské společnosti středovýchodní Evropy až k jeho působení v úřadu prvního československého prezidenta, zasahuje potenciál projektu nejen do oblasti společenských věd, ale také do aktuálních diskusí o budoucím směřování České republiky a zemí střední Evropy v době ústupu národního a sociálního státu. Digitalizace, zpracování a zveřejňování Masarykovy korespondence jako vůdčího ideologa národního státu a zastávce státu sociálního může v tomto směru sehrát důležitou roli, která spojuje odborné ambice humanitních a společenských věd s aktuálními společenskými problémy a hledáním jejich řešení.

4.1

Vrtěti psem aneb Manipulace veřejným míněním

Odvědění pozornosti je prastarý, ale účinný nástroj manipulace veřejným míněním. V politickém marketingu se mu říká „vrtěti psem“ podle stejnojmenného hollywoodského filmu z roku 1997. Pojednává o sexuálním skandálu prezidenta Spojených států, od něhož politici marketéři odvádějí pozornost veřejnosti tím, že vykonstruují obraz fiktivní války Spojených států s „terroristickou“ Albánií.

Film s nebahou pointou je v úvodu orámován vtipem: „Proč pes vrtí svým ocasem? Protože pes je chytrější než ocas. Kdyby byl ocas chytrější, vrtěl by ocas psem.“ V politickém marketingu jde o to, kdo je ten chytrější.

V roce 1909, rok po anexi Bosny a Hercegoviny Rakousko-Uherskem, vykonstruovalo c. a k. ministerstvo zahraničí rozsáhlé **velezrádné spiknutí**. Na základě zfalšovaných dokumentů byla půl stovka vrcholných jihoslovanských politiků obviněna ze snahy připojit jihoslovanská území monarchie k Srbsku. Série procesů měla odvést pozornost od vnitropolitických problémů mocnářství a ve veřejném mínění legitimizovat vojbnou rakouskou politiku na Balkáně.

Do kauzy jako poslanec vídeňské říšské rady vstoupil výrazně T. G. Masaryk a přispěl k tomu, že velezrádný proces pro monarchii skončil naprostou blamáží.

5.

Rodinná komunikace

Text describing family communication, partially obscured by the adjacent panel.

Společný portrét obžalovaných v zářehobském procesu s jejich podpory a věnováním T. G. Masarykovi z dubna 1909.

Ohlédnutí za výstavou TGM na síti

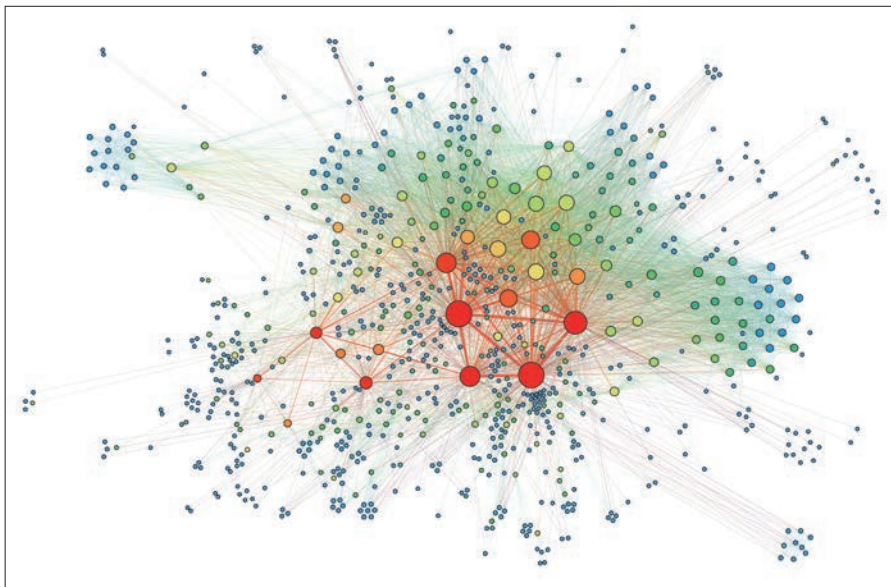

1. DIGITAL HUMANITIES

DIGITÁLNÍ BUDOUCNOST HUMANITNÍHO POZNÁNÍ?

„Tvrdé“ vědní disciplíny jako třeba fyzika, biologie či chemie nám pomáhají porozumět přírodě a okolnímu světu. Humanitní vědci se zase snaží pochopit chování samotného člověka, tedy sebe sama. Důraz stávající společnosti na efektivitu a racionalitu však vede k tomu, že se stále častěji ptáme, jaké hmatatelné výsledky humanitní poznání ve srovnání s přírodními a technickými vědami přináší a čím konkrétně prospívá lidské společnosti.

Podíl humanitních oborů na ekonomickém a technologickém rozvoji lze rekonstruovat nesmírně složitě. Jak se třeba teoretické vědecké pojednání o středověké teologii projeví na hospodářském růstu? Přispěje

„Digitální obrat“ nechává vzniknout netradičním výzkumným záměrům, mezi nimiž dominují projekty zaměřené na síťovou analýzu, mapování a vizualizaci mezilidské interakce (digital humanities).

knihy zaměřená na římské dějiny ke zvýšení kvality lidského života? Humanitní vědci, opakovaně konfrontováni s podobnými otázkami i rapidně se rozvíjejícími technologiemi, hledají způsoby, jak se adaptovat.

Cílem není jen „přežít“, ale také obohatit vlastní výzkum o nástroje typické pro „tvrdé“ vědní obory. Základní interpretační východiska se radikálně posouvají směrem od člověka k okolnímu světu, který je stále častěji nahlížen v matematizovaném jazyce informační společnosti (digitální obrat).

Utvářejí se velké databázové projekty založené na sběru a kvantifikaci údajů obsažených v historických pramenech, včetně soukromé korespondence. Reprezentativním příkladem je databáze Early Modern Letters Online vytvořená kooperací Oxfordské univerzity a Bodleian Library.

MASARYKOVA OSOBNOST A JEHO DÍLO OPTIKOU HISTORICKÉ KORESPONDENCE

Tomáš Garrigue Masaryk za svůj život poslal a přijal tisíce dopisů, většinu z nich si uschoval a k jejich vyhledávání si vynašel svůj vlastní

system. Od roku 1932 začal o jeho archiv a knihovnu pečovat Ústav T. G. Masaryka, kde byl mj. vytvořen základ komplexnímu, mnohatisícovému souboru korespondence TGM se vzdělanci, filozofy, politiky, literáty, žurnalisty... Jeho značná část pak zůstává rozptýlena v archivech a knihovnách v Česku, v Evropě i Americe.

Již za Masarykova života byla publikována část jeho dopisů. Přední platformou se stal *Masarykův sborník, časopis pro studium života a díla T. G. Masaryka*. Za druhé světové války byla masarykovská tematika v protektorátu utlumena, přesto v Anglii vydal Masarykův přítel R. W. Seton-Watson jejich vzájemnou korespondenci. Po dezinterpretaci odkazu TGM v 50. letech 20. století a částečném návratu k Masarykovi v 60. letech byl systematický výzkum masarykovské problematiky umožněn až po roce 1989, kdy se zpřístupněný Masarykův archiv stal klíčovým zdrojem pro historiky.

Dalším impulzem pro výzkum korespondence bylo ustanovení Ediční řady Korespondence T. G. Masaryka v roce 2001. Do konce roku 2019 bylo publikováno celkem patnáct svazků, které jsou výjimečným pramenem pro poznání Masarykovy osobnosti; doplňují a zpřesňují náš pohled na minulost.

Budova Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i.

TATÍČEK MASARYK A VYKORESPONDOVANÝ VZNIK ČESKOSLOVENSKA

Stále ještě nevíme, zda „digital humanities“ dají vzniknout samotnému vědeckému oboru či budou přirozeně zakomponovány do tradičních humanitních věd. Jedním z příkladů, kde nástroje digital humanities nacházejí velmi silnou odezvu, je však historický výzkum korespondenčních sítí. Právě do této problematiky tematicky náleží i projekt „Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918“, řešený pracovníky Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i.

Jakou korespondenční sítí disponoval akademik a politik Tomáš Garrigue Masaryk? Nakolik se tato korespondenční síť během první

Vkládání metadat z korespondence T. G. Masaryka do vizualizačního nástroje Palladio, který vytvořila Stanford University.

světové války proměnila? Jak se jeho korespondenční aktivity odrazily ve vzniku samostatného Československa v roce 1918?

Hlavním cílem projektu je vytvořit prostřednictvím digitálního nástroje Palladio, který vyvinula Stanfordova univerzita, specializovanou korespondenční mapu s odborným obsahem a poskytnout tak zcela nový pohled na stěžejní periodu československého historie.

„TGM na síti“ je název výstavy, která je součástí tohoto projektu. Představuje Masarykův networking i způsoby, jakými se jako angažovaný vědec a politik zapojoval do veřejné debaty. V čem se dnešní vytváření sociálních sítí liší od doby, kdy Masaryk usiloval o vznik Československa, a co naopak zůstává stejné?

2. PRAVÝ, NEBO FEJKOVÝ?

V roce 1882 přišel Masaryk z Vídně přednášet filozofii do Prahy na novou českou univerzitu. Nikdy ale nechtěl být jen vědcem uzavřeným v tichu své pracovny. Věda podle něj měla formovat moderní společnost a učit ji zodpovědně a aktivně žít. Jak však dostat kritické myšlení k české veřejnosti? A jak skloubit svět vědy s mediální logikou, v níž nic není definitivní a **souboj o pravdu** začíná každé ráno nanovo?

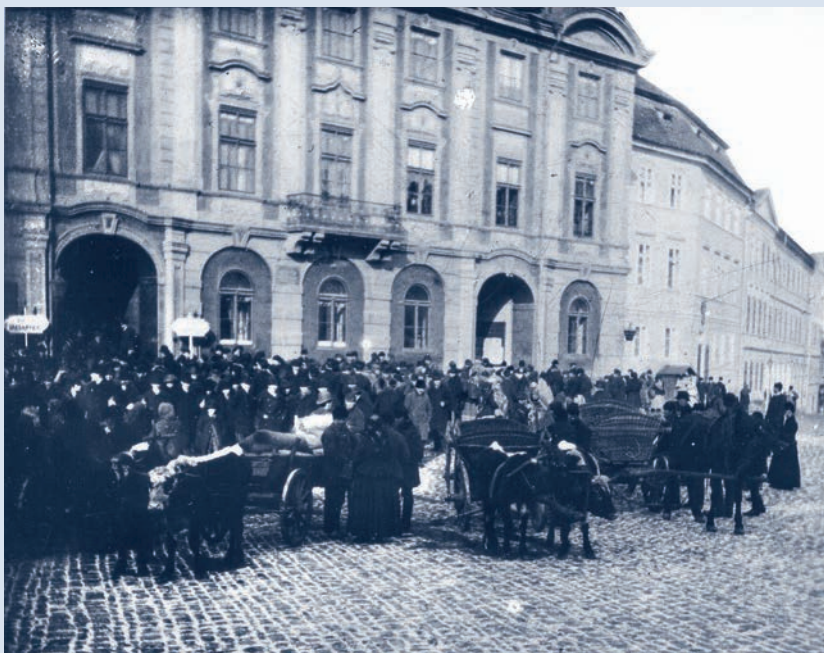
Polemiky Masaryka přitahovaly. Vábily ho tím spíše, pokud do nich mohl vnést nějaký provokativní vklad. Vždy byl proto také on zajímavý pro média. Jejich sílu si poprvé naplno uvědomil v roce 1886, když

The image shows a screenshot of a Facebook interface. On the left, a post from the page 'Spolek na obranu rukopisů' (Manuscript Defense Society) is visible. The post is dated '29. ledna 21:14' and has 303 likes. The text of the post reads: 'Rukopisy jsou bohužel stále spojovány s mystifikacemi' and 'Rukopisy královédvorský a zelenohorský v nás'. The post includes an image of an open manuscript with two pages of handwritten text in a Gothic script.

On the right side of the screenshot, the 'Report' (Nahlásit) menu is open. The title is 'Nejdřív vyberte problém' (First, choose a problem). The menu contains several options: 'Nahota' (Nudity), 'Násilí' (Violence), 'Obtěžování' (Harassment), 'Sebevražda nebo sebepoškození' (Suicide or self-harm), 'Nepravdivé zprávy' (False information), 'Spam', 'Neoprávněný prodej' (Unauthorized sale), 'Nenávistný obsah' (Hateful content), 'Terorismus' (Terrorism), and 'Něco jiného' (Something else). Below the menu, there are options to 'Zablokovat uživatele Spolek na obranu rukopisů' (Block user Spolek na obranu rukopisů) and 'Skrýt vše od uživatele Spolek na obranu rukopisů' (Hide everything from user Spolek na obranu rukopisů). A 'Poslat' (Send) button is at the bottom right.

svými články vyvolal veřejný spor o pravost rukopisů královédvorského a zelenohorského.

Šlo o velkolepé padělky z období romantismu, které měly dokázat starobylost české kultury. Masaryk spolu s řadou univerzitních kolegů přinášel důkazy o jejich nepravosti. Tvrdil, že by národ mohl už dospět a přiznat si, že si uctíváním rukopisů lže do vlastní kapsy. Z otázky pravosti se však stalo téma, které rozštěpilo českou společnost. Přestože se Masaryk jako redaktor vědeckého časopisu *Athenaeum* držel kritické argumentace, většina českých médií a veřejnosti v jeho angažmá viděla útok na těžce vydobyté národní pozice.

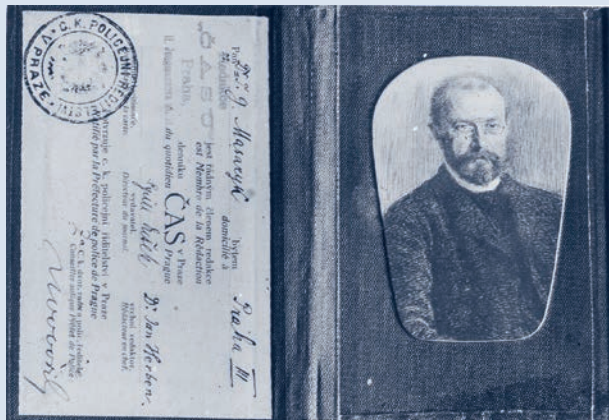
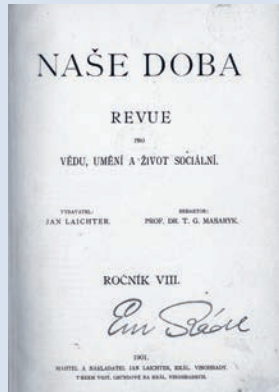
Psaní doplňoval TGM přednáškovými turné s návštěvností až několika tisíc lidí. Například v Jičíně v roce 1905 vyslechlo přednášku „Národnostní filozofie doby novější“ 2712 zájemců. V době sporu o rukopisy ovšem některé vlastenecké spolky jeho přednášky odvolávaly. **Přesvědčovat publikum** se nicméně Masaryk učil také v předvolebních kampaních. Do vídeňského parlamentu byl zvolen jako poslanec v letech 1891, 1907 a 1911. Na fotografii průvod jeho voličů v Písku v roce 1891.

Masaryk byl razantní, nepřijemný soupeř. Prosazoval nový, věcný a kritický novinářský styl, jak jej znal ze světového tisku nebo od svých českých předchůdců, především Karla Havlíčka Borovského. Neustálé polemiky formovaly jeho vlastní **úsečný a přímočarý jazyk**: „Zvykl jsem si slova pilovat tak, aby co nejméně je mohli překrucovat.“ Na fotografii TGM po příchodu do Prahy v roce 1882 a na karikatuře *Humoristických listů* z roku 1886.

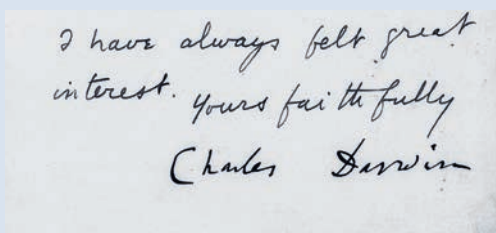

Prosím vás, kuchařinko, je milostpán doma?
— Co byste mu ráda?
— I tuhle jsem utržila zlatník a je prý falešný, tak jestli by mně ho mohl ošacovat.

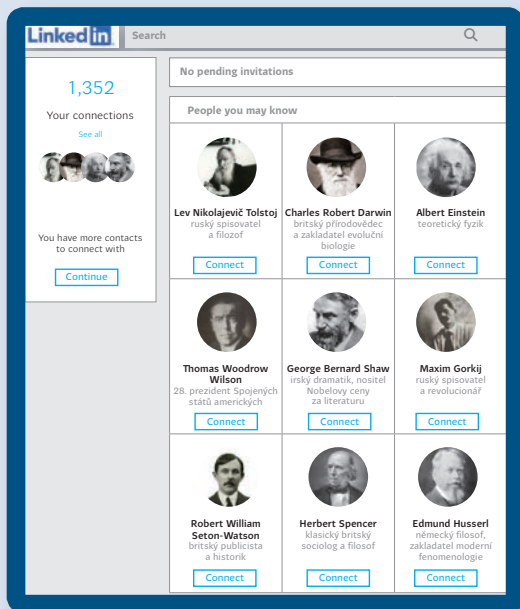

Masaryk potřeboval vlastní mediální platformu. Hned po příchodu do Prahy založil vědeckou revui *Athenaeum* a poté *Naši dobu*, koncipovanou už osvětově pro širší publikum. Vystudoval sice německy, ale psát odbornou češtinou se musel naučit. Spoluzakládal také seriózní týdeník/deník *Čas*, i když ten se počtem pět set kusů nemohl rovnat mladočeským *Národním listům*, největšímu protivníkovi, jehož náklad přesahoval 10 tisíc výtisků. Na obrázku novinářský průkaz člena *Času* z roku 1914.

Neustálý chvat nutil Masaryka **systematicky nakládat s časem**. Schůzky s kolegy vyhledával, ale i s těmi, kteří byli v univerzitní hierarchii daleko nad ním, komunikoval klidně jen prostřednictvím kartiček, na nichž bylo předtištěno vše potřebné. Když se rozhodl někoho oslovit milý příteli, načrtl perem úsporně jen „M. př.“. Čas naopak investoval do komunikace s osobnostmi, které považoval za významné. Například svou první knihu o sebevražednosti poslal k posouzení Ch. Darwinovi. Ten mu za ni poděkoval dopisem, který pouze podepsal.

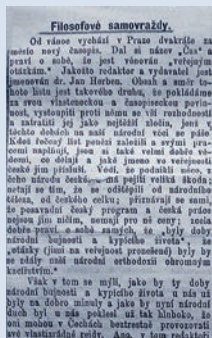
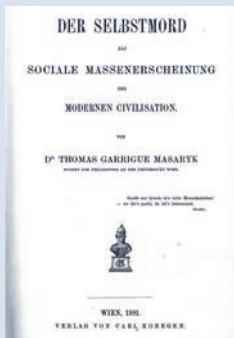
I have always felt great interest. Yours faithfully
Charles Darwin

Při kritice prací kolegů Masaryk **nevnímal akademickou hierarchii**. Pokud ho někdo nudil, dal mu to najevo odtažitostí. Někdy neznal sli-
tování, jako v případě zrady fakultního kolegy a vlivného poslance Jana
Křiváčky. Ten zprvu patřil ke kritikům pravosti rukopisů, po vypuknutí
sporu se však vypočítavě přidal k obráncům pravosti. Masaryk Křiváčku
bez milosti veřejně zostudil tím, že zveřejnil jejich starší korespon-
denci. Neobměkčily ho ani Křiváčkovy slzy a pohružka sebevraždou.

Spor o rukopisy Masaryka přibrzdil v kariéře. Kolegové bránili jeho
řádné profesuře a hrozilo mu vyloučení. Zároveň čelil **dezinformacím**
na citlivém místě – v jeho vlastním vědeckém díle. S poukazem na Ma-
sarykův habilitační spis o sebevražednosti šířily *Národní listy* falešnou
zprávu, že sebevraždu propaguje jako „moderní“ záležitost. Masaryk
přitom ve spisu, který mu vyšel jen německy ve Vídni, naopak varoval
před příčinou sebevražednosti – nihilismem moderní doby.

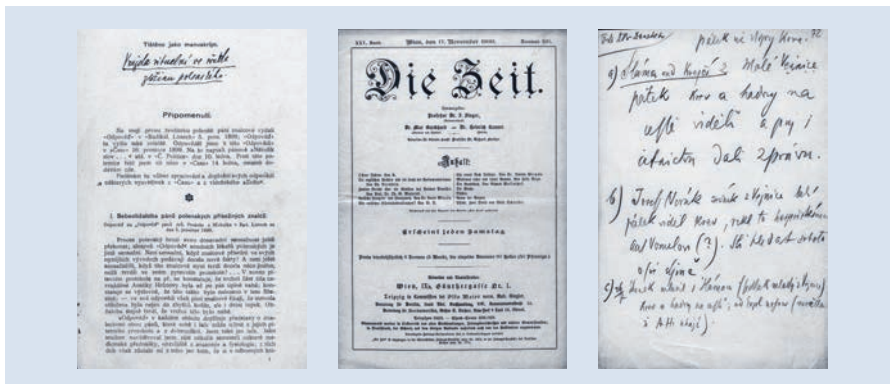
3. KONSPIRAČNÍ TEORIE

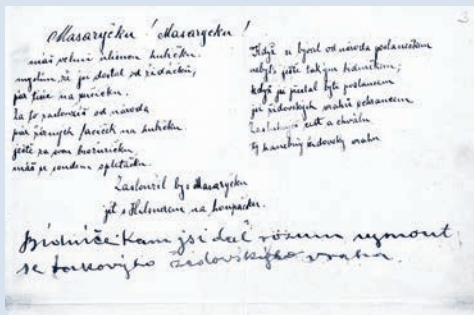
V roce 1899 vypukla takzvaná **hilsneriáda**, která souvisela s obviněním mladého žida Leopolda Hilsnera z rituální vraždy Anežky Hružové v lese u Polné. Obvinění, založené na staré lidové pověře, se rychle šířilo jako politicko-marketingové téma a vyvolalo vlnu nenávistných projevů vůči židům. Když pod tlakem veřejnosti v září 1899 prvoinstanční soud odsoudil Hilsnera k trestu smrti, rozhodl se vstoupit do kauzy T. G. Masaryk.

Princip konspiračních teorií se po staletí nezměnil. Určitou událost se snaží vysvětlit jako tajné spiknutí.	Židé o Velikonocích prý potřebují krev křesťanských dívek, kterou pak zadělají do svátečních macesů.
Fakta...	Anežka Hružová měla proříznuté hrdlo.
... kombinují se spekulacemi...	Na místě činu údajně chyběla krev oběti.
... a dávají událostem skrytý smysl.	Vražda měla mít rituální charakter.
Neexistuje prostor pro náhodu.	Ani vyšetřovatelé např. dostatečně nepracovali s verzí náhodné sexuální vraždy.
Za vším stojí mocné zákulisní síly.	„Mezinárodní korumpující židovstvo“.
Celá konspirační konstrukce bývá doplňována o různé výmysly a nehodící se fakta jsou ignorována.	Soud neproověřil rozporuplnost dodatečných výpovědí.
Rozšiřování pověry není jen doménou dezinformačních a xenofobních listů.	Z česky psaných např. <i>Šípy</i> nebo <i>Humoristické listy</i> .
I nejčtenější média dělají z konspiračních teorií velmi dostupné zboží.	Staročeská Národní politika nebo mladočeské Národní listy se předháněly v informování o „tajuplných“ okolnostech případu a poukazovaly na to, že nikdy údajně nebylo o rituální vraždě „tolik důkazů pohromadě“.
Této kolektivní psychóze mohou podléhat inteligentní lidé.	Podle Masaryka hlavním důvodem, proč se rozhodl vystoupit v Hilsnerově kauze veřejně, byla skutečnost, že v tuto konstrukci uvěřili i někteří jeho vzdělaní přátelé a kolegové.

Masaryk svůj postup omezil striktně na rovinu **vědecky doložitelných faktů**. Dvakrát se vypravil na místo činu a komunikoval s kapacitami soudního lékařství, aby vyvrátil tvrzení o chybějící krvi. Brožury k případu mu cenzura z větší části zkonfiskovala, přesto využil svoje konexe: sešel se s ministrem spravedlnosti a texty publikoval německy jako přílohy prestižního vídeňského časopisu *Die Zeit*, interview poskytoval největšímu vídeňskému deníku *Neue Freie Presse* a také zahraničním médiím.

Masarykovo jméno se znovu probíralo po všech hospodách a na pavlačích. Ve vyhrocené antiněmecké a antisemitské atmosféře začal být napadán, a to i fyzicky na ulici. Vznikaly o něm nenávistné písně. Ozvala se i zvláštní skupina lidí – anonymové. Český stranický a klerikální tisk uveřejňoval karikatury a předháněl se v údajích o výši odměn, které židé údajně Masarykovi zaplatili. V **závalu hoaxů** se dokonce přestal orientovat i Masarykův otec, který se za synem vydal z dalekých Hustopečů, zda by mu z té obrovské sumy 200 000 zlatých od židů nepřispěl na živobytí. Na karikatuře časopisu *Šípy* z roku 1900 Masaryk motivovaný židovskými úplatky smývá Hilsnerovu vinu.

Masarykovicům teď nastane práce s drhnutím moučeniina Poldíka z Polné.

Kdo zrazuje národ

Události

Události
Kalendář
Objevujte
Pořádejte

KDO ZRAZUJE NÁROD, NEPŘEDNÁŠÍ!
Veřejný • Pořádá Vlastenečtí studenti

Mám zájem Zúčastním se Sdílet

Klementinum, Praha, 16. 11. 1899

1200 lidí se zúčastní, 5000 lidí to zajímá

Informace Diskuse

TGM: Provedení polenského případu je přímo atentátem na rozum a lidskost. Co tedy máte proti tomu? Já ještě doufám v možnost přesvědčení a že někdo osobně, neanonymně se vysloví. [👍 80]

Fiala: Máme proti Masarykovi to, že v dobách tak pohnutých, kdy je třeba, aby národ stál co jeden muž proti nepřátelské vládě, chce on pro žida rozštěpit český národ, a tím jej zeslabit. PRÁČUJE ROZPÍNAJÍCÍMU SE NĚMECTVU DO RUKOU! Na něm české krve by se ani Hilsner nedořezal!! [👍 1200]

TGM: Máme tak pohnuté doby stále. Žádám o fakta a ne šípovské [bulvární] fráze. [👍 40]

Fiala: Faktum je brožura dokazující, že Masaryk podporuje raději židy než vlastní národ. [👍 200]

TGM: To jste tedy brožuru nečetl a jak potom máme diskutovat? [👍 14]

Masaryk potřeboval debatu založenou na faktech a prostor k ní mohly poskytnout jeho univerzitní přednášky. Mluvil poněkud nosově zabarveným hlasem, který se zvedal do druhého tenoru, ale platil za **obávaného diskutéra**. Proslul zdviháním ukazováku pravé ruky i ironickými poznámkami. Proto mu během hilsneriády nacionalističtí studenti demonstracemi znemožňovali přednášet. Pokusil se psát si s nimi alespoň vzkazy křídou na tabuli, ale to k věcné diskusi nevedlo. Univerzita mu na čas pozastavila výuku, včetně výplaty.

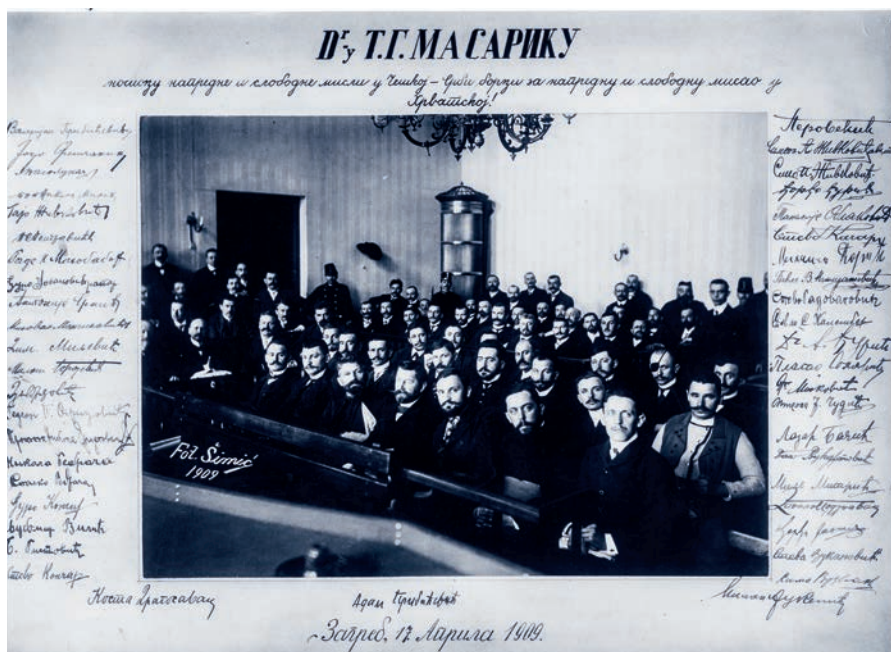
V odvolacím procesu byl Hilsner 14. listopadu 1900 znovu uznán vinným z vraždy Anežky Hružové, a navíc i z vraždy další dívky Marie Klímové, a odsouzen opět k trestu smrti, tentokrát za sexuální motiv. Císař mu trest změnil na doživotí a po 18 letech žaláře byl amnestován. Skutečný **vrah nebyl nikdy dopaden**.

4. VRTĚTI PSEM ANEB MANIPULACE VEŘEJNÝM MÍNĚNÍM

Odvádění pozornosti je prastarý, ale účinný nástroj manipulace veřejným míněním. V politickém marketingu se mu říká „vrtěti psem“ podle stejnojmenného hollywoodského filmu z roku 1997. Pojednává o sexuálním skandálu prezidenta Spojených států, od něhož političtí marketéři odvádějí pozornost veřejnosti tím, že vykonstruují obraz fiktivní války Spojených států s „teroristickou“ Albánií.

Film s neblahou pointou je v úvodu orámován vtípem: „Proč pes vrtí svým ocasem? Protože pes je chytřejší než ocas. Kdyby byl ocas chytřejší, vrtěl by ocas psem.“ V politickém marketingu jde o to, kdo je ten chytřejší.

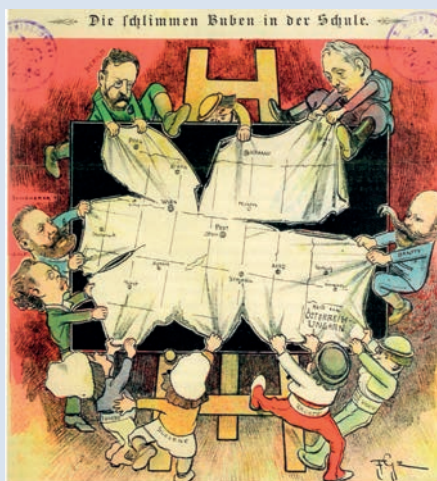

Skupinový snímek obžalovaných v „záhřebském procesu“ s jejich podpisy a věnováním T. G. Masarykovi z dubna 1909.

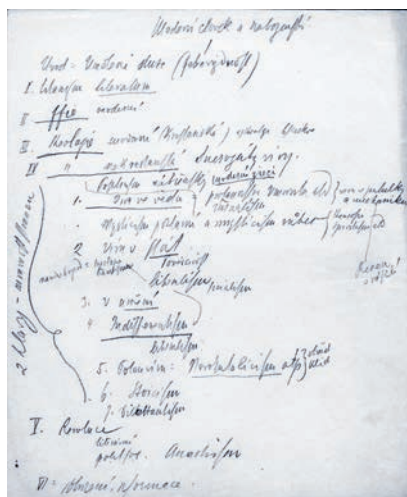
V roce 1909, rok po anexi Bosny a Hercegoviny Rakousko-Uherskem, vykonstruovalo c. a k. ministerstvo zahraničí rozsáhlé **velezrádné spiknutí**. Na základě zfalšovaných dokumentů byla půlstovka vrcholných jihoslovanských politiků obviněna ze snahy připojit jihoslovanská území monarchie k Srbsku. Série procesů měla odvést pozornost od vnitropolitických problémů mocnářství a ve veřejném mínění legitimizovat výbojnou rakouskou politiku na Balkáně.

Do kauzy jako poslanec vídeňské říšské rady vstoupil výrazně T. G. Masaryk a přispěl k tomu, že velezrádný proces pro monarchii skončil naprostou blamáží.

Období patnácti let před první světovou válkou naplnila **vleklá mezinárodní krize**. Nejpalčivějším místem byl Balkán, kde se v komplikované spleti velmocenských vztahů střetaly také zájmy habsburské monarchie s malým, o to však ambicióznějším Srbskem, jehož propagandě mezi rakouskými Slovany vídeňská vláda čelila. Obrázek „Zlobiví kluci ve škole“ z vídeňského *Neue Glühlichter* z roku 1899 karikuje myšlenku na odtržení toho či onoho národa monarchie.

Ve vykonstruovaném procesu s jihoslovanskými politiky se obžaloba opírala o důkazy shromážděné rakousko-uherským vyslanectvím v Bělehradě. Obžalovaní, kteří podle těchto podvrhů měli pracovat ve službách srbské vlády, požádali o pomoc poslance Masaryka. Z procesu se stávalo představení, které sledovala celá Evropa. „Nešlo o nic menšího než o 53 šibenic,“ poznamenal později Masaryk, který již předtím získával **skvělé vazby na Balkán**.

Masarykova práce spočívala v **precizní přípravě**. Texty četl i v jihoslovanských jazycích, podtrhával si články v srbochorvatštině psané cyrilicí. Ovládal i těsnopis, zjednodušené písmo určené k velmi rychlému psaní, které častá slova a sousloví zkracuje na hieroglyfickém principu. Před svými projevy nebo přednáškami si připravoval koncept tužkou na papír, jako například tento během přednáškové cesty po USA v roce 1902.

Masaryk patřil mezi výrazné parlamentní řečníky. Při projevech neměl zálibu v dramatických gestech a nezvyšoval hlas. Mluvil vážným tónem, vlastně monotónně, ale síla jeho projevu spočívala **ve věcnosti a na ní stavěném širavém sarkasmu**. Právě jeho vystoupení v rakousko-uherských delegacích a u soudu přispěla k tomu, že rozsudky nad jihoslovanskými politiky odvolací soud zrušil a rakouský vyslanec byl stažen z Bělehradu. „Po celé Evropě se [...] stala rakouská diplomacie směšnou – a hrabě Aehrenthal [ministr zahraničí] ji učinil předmětem pohrdání,“ shrnul kauzu později Masaryk v poslanecké sněmovně říšské rady ve Vídni, jejíž foto je na obrázku.

Podvrhy Masaryk odkrýval díky **exkluzivním informacím**, k nimž se dostával jednak nevídaným okruhem známostí (i díky svým bývalým studentům) a jednak vlastními cestami na Balkán (první podnikl v létě 1909 do Sarajeva, druhou o rok později do Černé Hory).

Přátelé

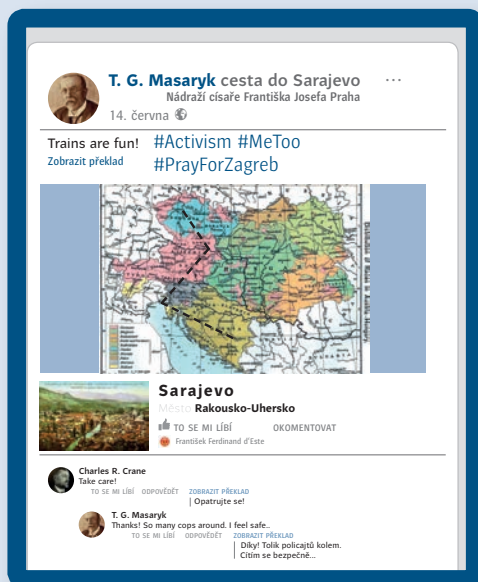
	Stanol Stanojevič 320 přátel ☐ Přátelé		Miroslav Spaljkovič 185 přátel ☐ Přátelé
	Bedřich Hlaváč 152 společných přátel ☐ Přátelé		Henry Wickham Steed 230 přátel ☐ Přátelé

Poradce. Profesor na univerzitě v Bělehradě a autor knih o dějinách Srbska a Bosny a Hercegoviny dokonale Masarykovi osvětloval komplikované vztahy na Balkáně.

Spojka. Vídeňský korespondent *Času* byl při zasedání říšské rady Masarykovi neustále k dispozici. Jako zábavný společník a muž se skvělým přehledem měl přístup do všech politických táborů.

Zdroj. Sekční šéf srbského ministerstva zahraničí poskytoval Masarykovi klíčové důkazy svědčící proti rakouské vládě.

Propagátor. Redaktor vlivného britského deníku *The Times*, v době záhřebského procesu jeho vídeňský dopisovatel. Za první světové války jako editor zahraniční rubriky *Timesů* klíčová osobnost pro československý odboj. V době pařížské mírové konference v roce 1919 se navíc stal šéfredaktorem *The Times*.

Na fotografii TGM na Sjezdu slovanského pokrokového studenstva v Praze z roku 1908.

Masaryk se ocitl v **informační válce nejvyšší úrovně**. Je otázka, zda byla konstrukce velezrádného spiknutí akcí rakouské diplomacie od počátku, nebo jí byly padělky podstrčeny a ona je poté využila. Ale ať už tehdy vrtěl psem kdokoli, Masaryk si v této vysoké hře dokázal uhrát svou kartu – o jeho veřejných vystoupeních informovala světová média, a on přitom získával další cenné kontakty. Právě tehdy se pravděpodobně utvrdil v názoru, že monarchie je nereformovatelná. Na fotografii Masaryk odcházející od soudu, Vídeň, 1909.

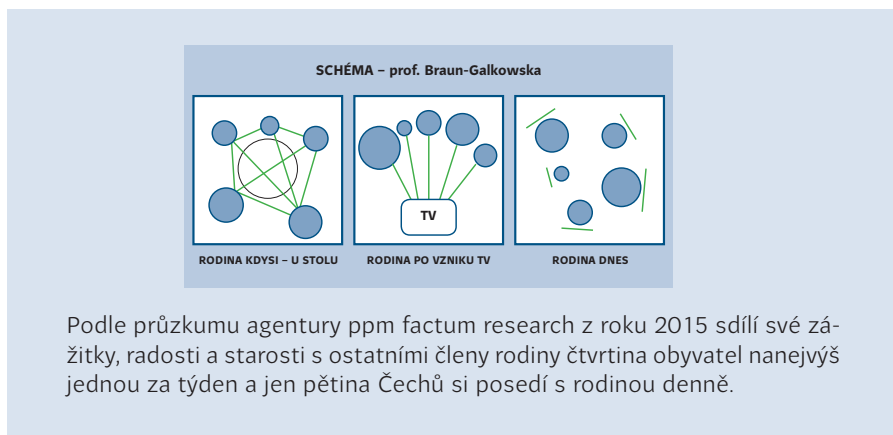
5. RODINNÁ KOMUNIKACE

U Masaryků se večerelo každý den v půl osmé. Pravidlo platilo pro všech šest členů rodiny, manželku Charlottu a děti Alici, Herberta, Jana a Olgu. Povinné řádné oblečení bylo projevem vzájemné úcty. Rodina si při jídle povídala a v hovoru pokračovala i po večeři. U Masaryků se jednalo s dětmi vážně jako s dospělými. A pokud byla na večeři pozvána návštěva, sedaly u stolu mezi hosty, účastnily se diskuse, nikdo je neokřikoval, a když něčemu nerozuměly, věc se jim vyložila. Jako komunikační jazyk si po přestěhování do Prahy Masarykovi zvolili češtinu.

Jediný snímek kompletní Masarykovy rodiny. Žabárna u Valašského Meziříčí, 1905. Děti Jan, Alice a Herbert stojící zleva a Olga sedící na zemi.

Masaryk pracoval doma, svět rodinný a pracovní se proto prolínaly. Děti často sledovaly, jak otec přechází vedle po pracovně a hlasitě diskutuje s návštěvníky nebo diktuje redaktorům osnovu svého článku. Tyto rozhovory je bavily, lehávaly u dveří a poslouchaly, a jakmile se otcovy kroky blížily ke dveřím, rychle od nich utekly. Když se děti chtěly otce na něco zeptat, vždy je s vážností vyslechl. Na rozumnou a upřímnou otázku jim odpověděl; byla-li zbytečná, neřekl nic.

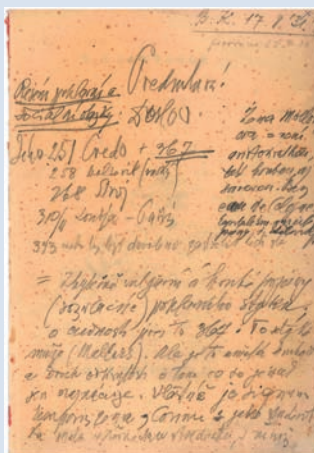
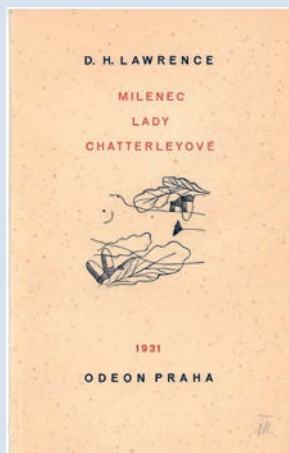
Kromě univerzitního prostředí plnily důležitou funkci uzlových bodů sociálních sítí **kavárny**. Hosté si zde půjčovali domácí a zahraniční tisk, číšníci nosili kávu a pečivo na velikých podnosech a stavěli je před čtenáře na malé mramorové stolky. Čtenář seděl

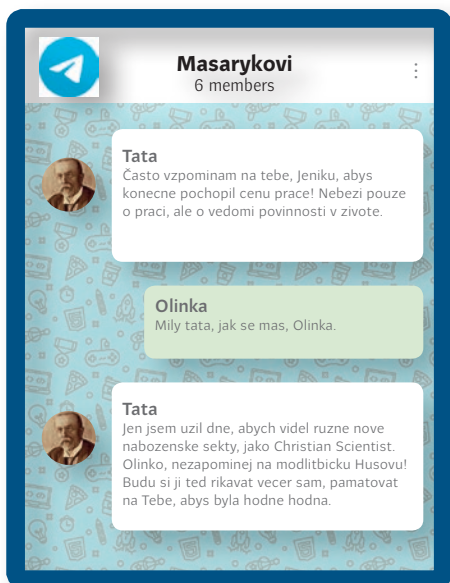
u jednoho šálku třeba celé hodiny a číšníci mu přinášeli sklenice vody. Masaryk pravidelně chodil pročitat noviny vždy po obědě, často do Unionky neda-leko odtud na Národní třídě. Někdy vzal s sebou některé z dětí, kterému objednal obrázkový časopis. Na obrázku inzerát z roku 1896.

Až do Masarykova zvolení prezidentem obývala jeho rodina nájemní byty, nejvíce let na Malé Straně. V největší místnosti si Masaryk obvykle zařídil **pracovnu**. Všechny stěny v ní obložil až do stropu knihami. Na příruční knihovně měl obrazy myslitelů: Dobrovského, J. S. Milla, Comta, Descarta či Kanta. Z knihovny také shlížely busty Sokrata, Platona a Aristotela. Centrem rodinného života byla nicméně jídelna, později salon. Zde večer trávila rodina volný čas zpěvem, hrami nebo vyprávěním. Na fotografii prezidentská pracovna na Hradě.

Knihy TGM vnímal jako pracovní pomůcku, klidně do nich psal perem, rozložil jim vazbu nebo si z nich vystříhal. Na fotografii Masarykovy poznámky ke knize D. H. Lawrence *Milenec Lady Chatterleyové*.

Masaryk svou pracovní činnost často opouštěl: jako poslanec pobýval ve Vídni, jezdil na zahraniční cesty, i za oceán. Tehdy se svou rodinou komunikoval prostřednictvím dopisů. Popisoval v nich, co dělá, ale nešetřil ani radami a pokyny.

Za první světové války se rodina na dlouhá čtyři léta rozpadla a Masaryk se různými způsoby snažil o udržení kontaktu. Odešel v prosinci 1914, ale z neutrálního Švýcarska ještě mohl psát, byť **jeho dopisy procházely cenzurou**. V září 1915 odjel

do Londýna, odkud mohl využívat pouze občasných služeb tajných kurýrů. Dopisy však manželka už nedostávala. A tak je vlastně psal pro sebe jako jakýsi svůj deník. V listopadu 1915 jí napsal: „Jsem opuštěný a můžeš si představit, jak na Tebe a zbytek rodiny myslím! Koupil jsem si Brontëovou a přečetl jsem ji od začátku do konce – cítil jsem se jako doma s Tebou, vím, že ji máš ráda.“

Vzácná fotografie z roku 1913 z Capri, kam TGM jezdil na dovolenou, zachycuje rozhovor se spisovatelem Maximem Gorkým. V pozadí dcera Alice.

Po válce, během které zemřel syn Herbert na tyfus a těžce onemocněla manželka Charlotta, Masarykovi kvůli novým povinnostem obtížně navazovali na pravidelné společné večerní hovory. Přesto zůstalo schéma komunikace podobné: setkávání při jídle, kávě, výletech, vzájemná korespondence.

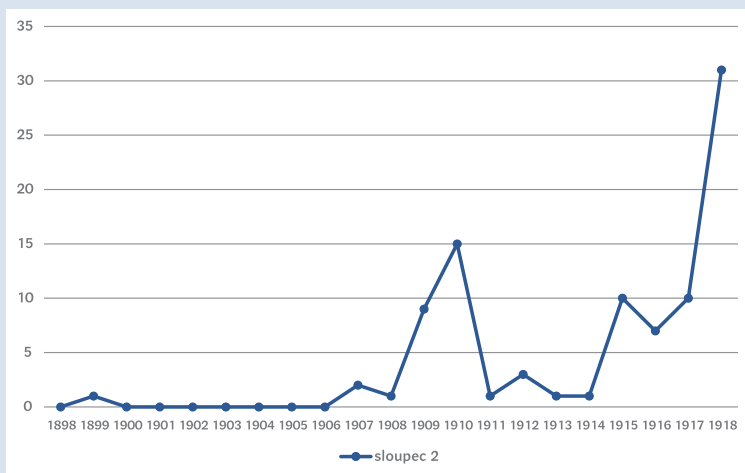

S rodinou u vatry na Hrušově v září 1926. TGM na houpačce. Před skupinou stojí dcera Olga Masaryková-Revilliodová.

6. POLITICKÝ LOBBING A PROPAGANDA

V době první světové války byl pro prosazení Masarykova programu samostatného státu zásadní **politický lobbying**. Důležitou roli v něm hrály sociální vazby a kontakty. Masaryk se po svém odchodu do exilu v prosinci 1914 mohl opřít o širokou zahraniční síť, kterou již disponoval především v akademickém a mediálním prostředí a s jejíž pomocí získával další vlivné kontakty.

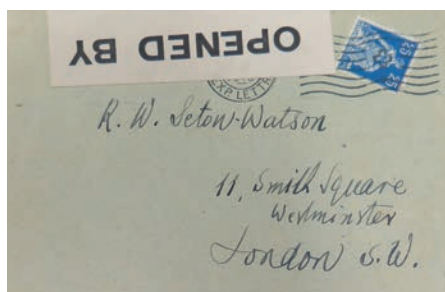
Společně s M. R. Štefánikem a Edvardem Benešem také vytvářel československou **propagandu**. Tu jako nástroj ovlivnění a usměrňování

Graf znázorňuje počet zmínek o T. G. Masarykovi v deníku *The Times* do roku 1918. Ukazuje, že Masaryk vstupoval do mezinárodního povědomí především svými kauzami. První zmínka pochází z doby hilsneriády, největšího ohlasu však dosáhl svým angažmá v období velezrádných procesů s jihoslovanskými politiky a postupně za války. Masaryk využíval kontaktu na Wickhama Steeda, před válkou vídeňského dopisovatele *Timesů*, za války šéfa jejich zahraniční rubriky.

veřejného mínění považovaly válčící státy za stejně silnou zbraň jako pušky vojáků. I Masaryk musel přijmout její pravidla: nedat najevo pochybnosti, zjednodušovat, do omrzení opakovat, používat emocionálního nátlaku a vhodně cílit tu správnou informaci. Věřil v sílu propagandy, zároveň zdůrazňoval její vědeckost, která ji přibližuje k osvětě a vzdělání.

Stejně jako před válkou byla prioritním způsobem Masarykovy komunikace korespondence. Poslal stovky dopisů, telegramů a dopisnic, pomocí nichž organizoval, instruoval, nabádal, vysvětloval, žádal. Jsou psány úsporným až úsečným způsobem, **bez zbytečných emocí**. Odráží se v nich chvat, válečná úzkost a jsou psány s ohledem na cenzora.

Obálka dopisu S. W. Setona-Watsona T. G. Masarykovi, která prošla rukama cenzora.

Válka doručování dopisů do Čech narušila či úplně znemožnila. Masaryk své vzkazy domácím politikům proto posílal pomocí posílů v tajných schránkách: v kufrech s dvojitým dnem, perech či vepsané tajným inkoustem mezi řádky knih. Prvním poslem se stal Čechoameričan Emanuel Voska, který v podrážkách svých bot přinesl do Anglie na podzim 1914 Masarykovu zprávu o české neloajalitě vůči Rakousko-Uhersku.

Klerikálové	mastní
Ministerstvo zahraničí	výletní beseda
Poslanecký mandát	med
Vláda	tetička
Americký	vzdálený
Anglický	žlutický
Český	bledý
Francouzský	rudý
Italský	zelený
Německý	temný
Rakouský	zvadlý
Ruský	svěží
Švýcarský	křížový
Praha	srdce
Vídeň	Bohnice
Berlín	Pankrác

Ukázka krycích názvů používaných v korespondenci mezi domácím a zahraničním odbojem.

Specifickou formou korespondence byly **protestní dopisy**. Když byla na podzim 1915 zatčena Masarykova dcera Alice, rozpoutali Masarykovi přátelé v USA protestní kampaň za její propuštění. Vystoupili v ní akademici z chicagské univerzity, krajanská sdružení, ženské spolky nebo Charles R. Crane, politicky vlivný průmyslník. Výsledkem byly stovky protestních dopisů, telegramů a petic, které přicházely americkému ministerstvu zahraničí, ale i na ministerstva do Vídně. Společně s protestními shromážděními podporovaly argumentaci zahraničního odboje o perzekuci českého národa.

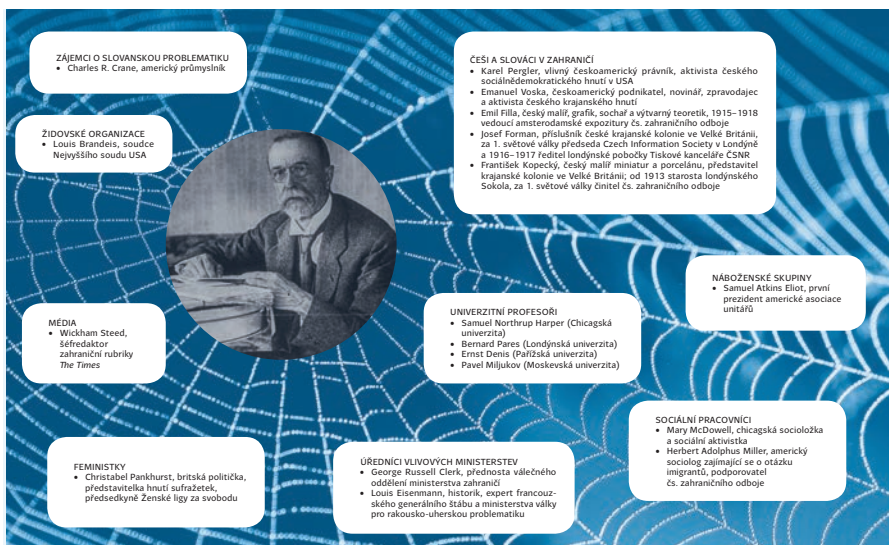
Masaryk v exilu nezačínal v pomyslném bodě nula. V době první světové války se přidružil k velké řadě **intelektuálů, kteří se dali do služeb válečné propagandy** – jako cenzori, autoři propagandistických knih, brožur a letáků, váleční korespondenti, pracovníci informačních úřadů či představitelé nátlakových skupin. Historikové se stali poradci vlád pro země, o kterých jejich představitelé předtím nikdy neslyšeli; např. Seton-Watson byl takovým expertem na britském ministerstvu zahraničních věcí, Charles Seymour a Robert Joseph Kerner působili

Na fotografii TGM v Moskvě v zimě 1917–1918 s Bohdanem Pavlů a Jiřím Klecandou, tajemníkem odbočky Československé národní rady na Rusi ve Washingtonu před koncem války

ve skupině expertů dodávající informace prezidentu Wilsonovi, který ostatně sám byl historikem. Masarykovy předválečné kontakty se zakládaly především na vědecké bázi, a právě vědci v této válce idejí sehráli důležitou roli.

Další důležitou sítí byli **krajané**, kteří dokázali vytvořit účinné vlivové skupiny, které představitelům zahraničního odboje pomáhaly prosadit se v politických kruzích příslušné země. Příkladem takového politického lobbisty je M. R. Štefánik, skvěle se orientující ve společnosti evropských diplomatických salonů. Masaryk se pomocí svých sítí v kruzích intelektuálů a krajanů dostal do nejvyšších pater světové politiky. V únoru 1916 se setkal s francouzským premiérem Aristidem Briandem, v Anglii byl v kontaktu s lordem Northcliffem, nejmocnějším mediálním magnátem své doby, v Rusku jednal v roce 1917 s ministrem zahraničí Pavlem Miljukovem, historikem, jenž byl jeho předválečným přítelem, a posléze také s premiérem A. F. Kerenským. V roce 1918 jej v Bílém domě přijal prezident Woodrow Wilson.

Masarykova válečná síť kontaktů, z níž je patrné, že podstatné byly pro něj zpočátku akademické kruhy a krajané, především v anglosaských zemích

7. KOMUNIKACE PREZIDENTA

K lánské bráně, odkud prezident vyrážel na projížďky, byl v zimě roku 1921 vyslán kameraman, aby na film zachytil prezidentské spřežení. Rotmistr Hradní stráže otevřel kovaná vrata, dva bělouši vyjeli se saněmi, na kterých Masaryk pózoval v družném hovoru s kočím. Jenže v mrazu, který panoval, se kameramanovi zasekla klika přístroje. „Tož abychom jeli ještě jednou, když se vám to, pane Ziko, nepovedlo,“ řekl Masaryk konejšivě a celou scénku zopakoval ochotně znova.

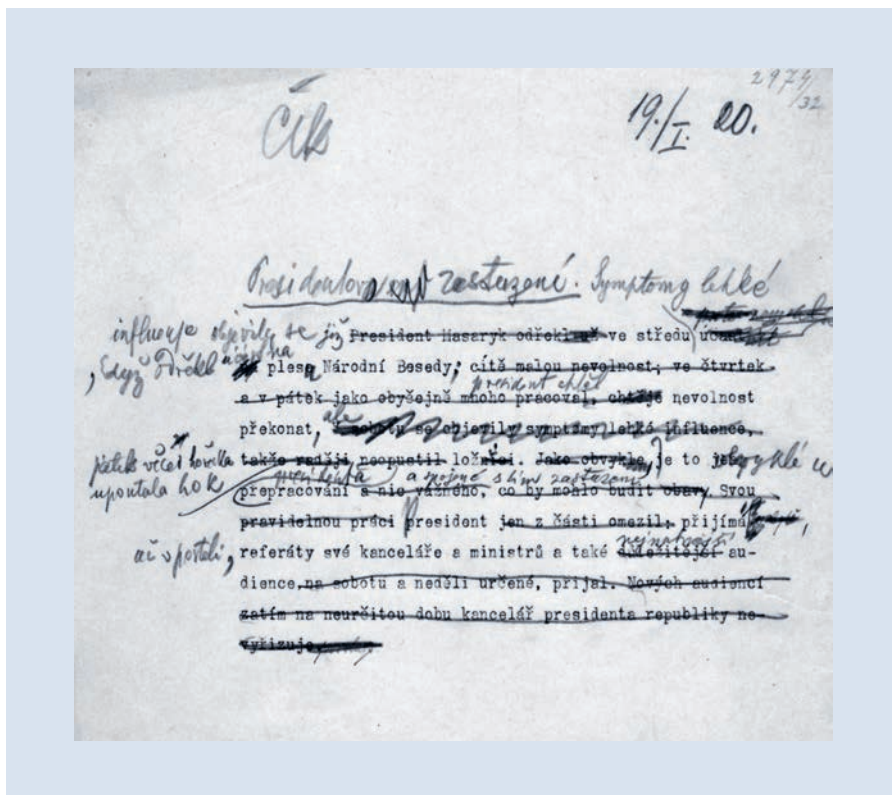
Trpělivý byl také při portrétování. Malířů, sochařů a grafiků, kteří k němu získali přístup, bylo nejméně šedesát. Rekordu v tomto smyslu dosáhl Vojtěch Hynais, autor opony Národního divadla. Přestože zemřel v roce 1925, stihl mu prezident stát – prý skutečně neseděl – modelem čtyřiačtyřicetkrát.

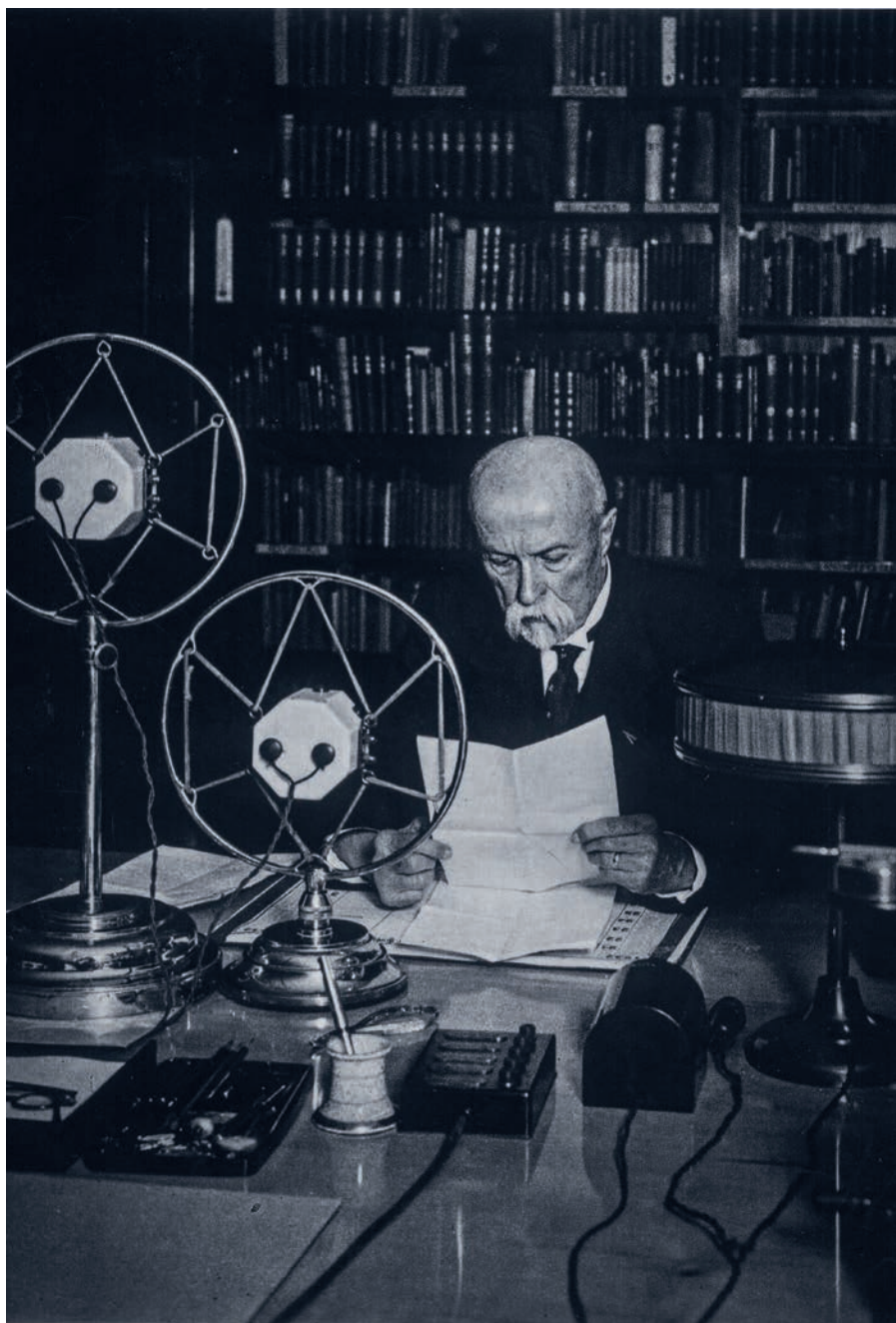

TGM při fotografování v letním prezidentském sídle v Topolčiankách, 1925.

Nekonečné hodiny nehybnosti výtvarných seancí nebral Masaryk jako ztrátu času. Prezidentův veřejný obraz měl zachovávat moc a důstojnost nového státu. Jak Masaryk prohlásil: „Teď jsem se musel smířit s těmi strážemi dole, s parádami, recepce a se vši tou reprezentací; co dělat, říkám někdy, to patří ke kšeftu.“

V komunikaci prezidenta s veřejností nebyly kompetence hradních úředníků jednoznačně vymezené. Funkce tiskového mluvčího neexistovala a nepořádaly se tiskové konference, jak je známe dnes. Masaryk komunikoval s médii přímo svými články nebo poskytoval interview, vystupoval také v tradičních poselstvích (v parlamentu nebo v rozhlase například o Vánocích). Dokonce občas i sám koncipoval tiskové zprávy pro ČTK, a to k důležitým politickým událostem či o svém zdravotním stavu.

T. G. Masaryk

Tweets

Trvám cele na našem humanitním programu. Vyložil jsem už dávno, že tento program se nepříčí programu národnímu. Naše historická a geografická pozice v Evropě, značná národnostní smíšenost ukládá nám spolupráci s ostatními národy našeho státu, zejména s Němci, číselně a kulturně nejsilnějšími. (červen 1920)

V prezidentově malém, zato funkčním **týmu složeném z kultivovaných a vzdělaných lidí** hrála důležitou roli loajalita. Za celou dobu Masarykova prezidentského období neunikla z Hradu žádná podstatná informace.

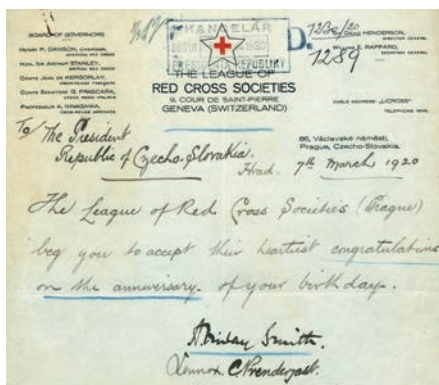
Masaryk byl zvyklý komunikovat s médii, na tom se ostatně zakládal jeho dosavadní profesní život. Spolupracovníci ho proto museli občas nabádat ke zdrženlivosti. Jak vzpomínal Josef Schieszl, vedoucí politického odboru Kanceláře prezidenta republiky: „Někdy jsem ho přesvědčil, někdy ne.“ V každém případě držel Masaryk **mediální výstupy** Hradu pevně ve vlastní režii.

Při výkonu prezidentské funkce Masaryk udržoval **bohatou korespondenci** s domácími i zahraničními politiky a významnými osobnostmi. Jeho soukromé aktivity se prolínaly s úřední činností hlavy státu. Proto vedle soukromé korespondence psané stále většinou rukou používal často i úředních papírů s předtištěnými údaji a hlavičkou, v mnoha případech také jen podepsal kanceláří připravenou odpověď.

Die Deutschen als Kolonisten. Sie ^{17/128}außerungen des
Präsidenten gegenüber den katholischen Journalisten
aus Deutschland sind Gegenstand von Kommentaren
geworden. Unter anderem hat der Bürgermeister
von Eger auf die frühere Bezeichnung der
Deutschen als Kolonisten hingewiesen die der
Präsident von Jahren gemacht auch; auch
des "Prager Tagblatt" hat in der ^{letzten} Nummer
des Präsidenten eine Korrektur der Be-
zeichnung als Kolonisten gesehen. Nicht nur
von deutscher sondern auch von östlicher
Seite wird das Kolonienargument öfters
herangezogen.

~~Als~~ Unter dem Namen "Kolonisation
Kolonisten" können verschiedenartige Be-
griffe subsumiert werden. Man z. B.
die christlichen Orden und Apostel u. a. m.,
bzw. Egerden u. ganz ungeschultete

Masarykův vlastnoruční koncept článku Die Deutschen als Kolonisten (Němci jako kolonisté). Článek publikovaný v *Prager Presse* v lednu 1928 vyšel, jako mnoho dalších Masarykových **kontroverzních textů**, nepodepsaný. S šéfredaktory novin dojednával otištění zpravidla osobně prezidentův literární tajemník a archivář Vasil Kaprálek Škrach. Jeho služeb TGM při své žurnalistické činnosti často využíval.

Na fotografii narozeninové přání Mezinárodní federace společnosti Červeného kříže prezidentu Masarykovi.

7-10	7:30 Komorník servíruje snídani a ranní noviny.	9:00 Pracovna, tajemník referuje o poště a telefonických zprávách.	10:15 Návštěvy.
11-15	11:30 Pracovna. Studium a literární práce.	13:00 Oběd. Dcera Alice a pozvaní hosté, debata při černé kávě, krátký odpočinek.	15:00 Pracovna. Studium a literární práce.
16-20	16:30 Vyjíždka na Hektorovi, po návratu cvičení („sokolování“) a osvěžení v koupelně.	18:00-20:00 Pracovna. Studium a literární práce.	20:00 Večeře (bílá káva a kousek bábovky). Debaty s rodinou a hosty. Ve středu a v sobotu promítání filmu společně s rodinou a hosty.

Přestože Masaryk navenek opakoval, že veškerým jeho **ceremonielem** jsou prosté způsoby slušnosti, pozdrav dobrý den a pevný stisk ruky, a dokonce slovo „ceremoniel“ zakázal používat, neboť příliš připomínalo císařské způsoby, význam rituálů velmi dobře chápal. Nejvýznačnější státní návštěvy vítal na Hradě v obleku, ale v Lánech, kde bylo jeho „doma“, hosta přijal u pracovního oběda klidně i v holínkách a rajtkách.

Koncepce výstavy Pavel Horák, Dagmar Hájková, Martin Jemelka — **Autoři textů** Pavel Horák, Dagmar Hájková, Tomáš Gecko, Richard Vašek — **Výběr a příprava exponátů** Dagmar Hájková, Pavel Horák, Miroslava Květová, Soňa Martinovská, Helena Kokešová, Vratislav Doubek, Hynek Stříteský — **Jazyková korektura** Irena Vítková — **Architektonický návrh výstavy** Antonín Sondej — **Grafické zpracování** Jan Franta — **Kurátorka výstavy** Johana Studničková — **Realizace výstavy** Artelo s. r. o.

Výstavu organizuje Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., a Středisko společných činností Akademie věd ČR, v. v. i. Zvláštní poděkování náleží Národnímu technickému muzeu v Praze za zápůjčky z jeho sbírek. Reprodukce poskytl Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Výstava je realizována na základě účelové podpory Ministerstva kultury ČR v rámci projektu NAKI II „Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918“ – identifikační kód projektu DG18P020VV026.

SUMMARY

The “TGM *Networking*” exhibition presents Tomáš G. Masaryk as a committed intellectual in specific communication phenomena, such as working with information, outlining agendas, conspiracy theories, manipulating public opinion, lobbying, propaganda, communication of the president of the republic and ways of understanding one another in the family. This attractive topic offers numerous parallels with the present. It makes visitors question how Masaryk, for whom the academic world was interlinked with politics, would communicate today, during the era of social networks. The central focus of the exhibition is Masaryk’s working pulpit as a metaphor for a keyboard or smartphone display. The exhibition, on display from May to July 2020 at Prague’s Gallery of Science and Art at the Czech Academy of Sciences, is one of the results of a NAKI II research project entitled “*International Correspondence Networks of T. G. Masaryk and the Establishment of Czechoslovakia in 1918*”. This project, implemented by the Masaryk Institute and Archives of the Czech Academy of Sciences in 2018–2021, uses modern technologies, namely the digital humanities, to research Masaryk’s correspondence network (project code DG18P02OVV026).

Pavel Horák’s introductory text in the exhibition catalogue briefly outlines the methods of Masaryk’s communication. It presents his language skills and portrays Masaryk as a scientist-influencer with an active public profile. Masaryk developed a network of links on a systematic basis, and his collaboration with his colleagues was determined by his consistency in promoting his own concepts and visions. He made the most of his strong charisma. He also liked leading, controlling and criticising people, irrespective of social hierarchies. He gained international renown through cases which affected the whole of society. As a Member of the Imperial Council, he was involved in information wars at the highest level, such as the so-called Zagreb (Agram) Trial in 1909. While in exile during World War One,

he was able to draw on his broad international network of academic and media contacts. Many of these intellectuals actually occupied key war propaganda posts in their respective countries. Hundreds of Masaryk's wartime letters have been preserved. It is no exaggeration to say that he achieved his vision of the Czechoslovak state through correspondence.

The next study by Dagmar Hájková and Helena Kokešová presents Masaryk as the author as well as the recipient of various correspondence (letters, telegrams, postcards or picture postcards) and also explains how it has been preserved both by Masaryk himself and by the institutions which were entrusted with keeping his private archives. These archives are closely linked with the T. G. Masaryk Institute, founded in 1932 to maintain Masaryk's library and archives and to carry out scientific work on his legacy. The two times its activities were forcefully interrupted had a major impact on the interpretation of Masaryk's legacy. The intentions of the First-Republic institute could only be followed up on after 1989, with the commencement of a new detailed analysis of Masaryk's archives, including his correspondence scattered all over the collection. In this study, special attention is paid to the editorial work on publishing Masaryk's correspondence. The first editions began to be published while he was still alive, but a truly systematic work was launched more than 40 years after his death.

The essay by Vratislav Doubek and Johannes Gleixner takes the example of the prominent figure of T. G. Masaryk to present the potential for research into communication networks. T. G. Masaryk appears all the more suitable for this type of research because in his life he used and initiated the interlinking of areas with different cultures and languages. The essay is based on the completed editions of Masaryk's correspondence with his Russian partners as well as on the edition of documents with his German-speaking partners, now in preparation. Following a comparison of these contacts, their focus, social anchoring and use, it presents proofs for a multi-layered processing of correspondence networks. While the message in each document provides the foundations for a partial inductive assessment, the preserved and catalogued collections open up opportunities for a generalising evaluation when shaping the comprehensive profile of T. G. Masaryk's personality, activities and social ties. The essay also

states that when processing the extensive communication flows, researchers are able to gather and process collections of metadata of consistent criteria and use them for much more extensive subsequent interpretations as part of digital humanities programs.

The closing study by Tomáš Gecko and Martin Jemelka puts the project entitled “International Correspondence Networks of T. G. Masaryk and the Establishment of Czechoslovakia in 1918” into the context of the development of the digital humanities. The text seeks to find the historical roots of the digital humanities, asks to what extent they are an independent scientific discipline or rather a methodological practice used across the humanities, and defines the basic parameters for the database as the determining approach to research in the 21st century. The objectives and procedures applied in the “International Correspondence Networks of T. G. Masaryk and the Establishment of Czechoslovakia in 1918” project are also outlined in the article. Emphasis is placed on the practical difficulties in fulfilling the project plan and the contributions of the staff of the Masaryk Institute and Archives of the Czech Academy of Sciences to the development of spatial databases within the framework of the digital humanities.

LITERATURA

- KIRILL ABROSIMOV, Die Genese des Intellektuellen im Prozess der Kommunikation. Friedrich Melchior Grimms „Correspondance littéraire“, Voltaire und die Affäre Calas, *Geschichte und Gesellschaft* 33/2007, s. 164–165.
- JANNEKE ADEMA, EELCO FERWERDA, Publication Practices in Motion. The Benefits of Open Access Publishing for the Humanities, in: *New Publication Cultures in the Humanities. Exploring the Paradigm Shift*, ed. Peter Dávidházi, Amsterdam 2014, s. 131–146.
- VICTOR ADLER, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky. Gesammelt und erläutert von Friedrich Adler*, Wien 1954.
- HANA BARTOŠOVÁ, JIŘÍ KŘEŠŤAN, Soupis archivních pramenů k Tomáši Garriguovi Masarykovi a jeho rodině ve Státním ústředním archivu v Praze, in: *Masarykův sborník XI–XII*, Praha 2004, s. 435–473.
- ULF BEER, ROBERT RÜDIGER (edd.), *Eugen Diederichs. Selbstzeugnisse und Briefe von Zeigenossen*, Düsseldorf – Köln 1967.
- JAN BÍLEK, HELENA KOKEŠOVÁ, VLASTA QUAGLIATOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – staročeši*, Praha 2009.
- JAN BÍLEK, HELENA KOKEŠOVÁ, VLASTA QUAGLIATOVÁ, LUCIE SWIERCZEKOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, Praha 2005.
- JAN BÍLEK, HELENA KOKEŠOVÁ, VLASTA QUAGLIATOVÁ, MARIE RYANTOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl*, Praha 2011.
- EVA BROKLOVÁ, DAGMAR HÁJKOVÁ, JOSEF TOMEŠ, RICHARD VAŠEK (edd.), *Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní*, Praha 2002.
- ANNA BURDICKOVÁ, JOHANNA DRUCKEROVÁ, PETER LUNENFELD, TODD PRESNER, JEFFREY SCHNAPP, *Digital Humanities*, Praha 2019.
- CHRISTOPHER CLARK, *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha 2014.
- LUCA CODIGNOLA, Too Much of a Good Thing? Or a Historian Swamped by the Web, in: *New Publication Cultures in the Humanities. Exploring the Paradigm Shift*, ed. Peter Dávidházi, Amsterdam 2014, s. 63–87.
- EBERHARD DEMM (edd.), *Alfred-Weber-Gesamtausgabe. Ausgewählter Briefwechsel. Halbband 1*, Marburg 2003.
- VRATISLAV DOUBEK, *Moderna, realisté a Die Zeit*, Praha 2012.
- VRATISLAV DOUBEK, *T. G. Masaryk a česká a slovanská politika*, Praha 1999.

- VRATISLAV DOUBEK (ed.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované II. Rusové a Ukrajinci*, Praha 2016.
- VRATISLAV DOUBEK, LADISLAV HLADKÝ, RADOMÍR VLČEK a kol., *T. G. Masaryk a Slované*, Praha 2013.
- VRATISLAV DOUBEK, PETR KALETA, JAN KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované I. Poláci, Rusové a Ukrajinci*, Praha 2015.
- VRATISLAV DOUBEK, MARTIN KUČERA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*, Praha 2001.
- HANA DRNOVCOVÁ-BARTOŠOVÁ, JAROSLAV KOLÁČNÝ, Soupis archivních pramenů k Tomáši Garriguovi Masarykovi a jeho rodině v Národním archivu, in: *Masarykův sborník XIII*, Praha 2006, s. 399–433.
- JACQUES DUBUCS, Digital Humanities Foundations, in: *New Publication Cultures in the Humanities. Exploring the Paradigm Shift*, ed. Peter Dávidházi, Amsterdam 2014, s. 21–36.
- ИОАН ГОТЛИЕБ ФИХТЕ, *Факты сознания. Наукословие, изложенное в общих чертах*, СПб 1914.
- JEVGENIJ FEDORovič FIRSOV, *T. G. Masarik i rossijskaja intellektual'naja sreda (po archivam Čechii i Rossii). Čast' I, Tomáš Masarik i Ernest Radlov v naučnoj i družeskoj perepiske*, Moskva 2005.
- ANNA GAŠPARÍKOVÁ HORÁKOVÁ, *Z lánského deníku (1929–1937)*, Praha 1997.
- JOHANNES GLEIXNER, K původní diskusi T. G. Masaryka s marxisty, in: *Útisk – Charita – Vyloučení. Sociální 19. století*, edd. Zdeněk Hojda, Marta Ottlová, Roman Prah, Praha 2015, s. 33–41.
- JOHANNES GLEIXNER, VRATISLAV DOUBEK, Die Gestaltungsmacht des Vermittlers. T. G. Masaryk als Netzwerker zwischen Ost und West, *Zeitschrift für slavische Philologie* (v tisku).
- FRANK HADLER (ed.), *Weg von Österreich! Das Weltkriegsexil von Masaryk und Beneš im Spiegel ihrer Briefe und Aufzeichnungen aus den Jahren 1914 bis 1918. Eine Quellensammlung*, Berlin 1995.
- RADAN HAIN, *Teorie státu a státní právo v myšlení T. G. Masaryka*, Praha 2006.
- DAGMAR HÁJKOVÁ, Americká demokracie jako vzor, in: *TGM v kostce*, edd. Dagmar Hájková, Pavel Horák, Lukáš Rous, Praha 2020, s. 47–48.
- DAGMAR HÁJKOVÁ, *Emanuel Voska. Špionážní legenda první světové války*, Praha 2014.
- DAGMAR HÁJKOVÁ, Masarykovo „odcházení“, in: *Republika československá 1918–1939*, edd. Dagmar Hájková, Pavel Horák, Praha 2018, s. 847.
- DAGMAR HÁJKOVÁ, Masarykův exil. Svědectví dopisů, *Historie a vojenství* 1/2003, s. 74–86.
- DAGMAR HÁJKOVÁ, „Naše česká věc“. Češi v Americe za první světové války, Praha 2011.
- DAGMAR HÁJKOVÁ, Role propagandy ve válečných aktivitách T. G. Masaryka od vypuknutí války do ledna 1917, *Historie a vojenství* 1/2000, s. 14–37.
- DAGMAR HÁJKOVÁ (ed.), *T. G. Masaryk. Dopisy Oldře*, Praha 2006.

- DAGMAR HÁJKOVÁ, PAVEL HORÁK, LUKÁŠ ROUS (edd.), *T. G. M. v kostce*, Praha 2020.
- DAGMAR HÁJKOVÁ, JAROSLAV SOUKUP (edd.), *Milá mama. / Dear Alice. Korespondence Alice a Charlotty G. Masarykových 1915–1916*, Praha 2001.
- DAGMAR HÁJKOVÁ, IVAN ŠEDIVÝ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš (1914–1918)*, Praha 2004.
- DAGMARA HÁJKOVÁ (ed.), *Vzájemná korespondence T. G. Masaryka a profesora Charlese Saroley v době 1. světové války*, in: *Masarykův sborník X*, Praha 2000, s. 283–300.
- DAGMARA HÁJKOVÁ (ed.), *Z dopisů T. G. Masaryka O. Sedlmayerové*, in: *Masarykův sborník X*, Praha 2000, s. 318–322.
- ADOLF v. HARNACK, MARTIN RADE, JOHANNA JANTSCH, *Der Briefwechsel zwischen Adolf von Harnack und Martin Rade. Theologie auf dem öffentlichen Markt*, Berlin – New York 1996.
- JAN HERBEN, *Kniha vzpomínek*, Praha 1935.
- LADISLAV HLADKÝ, JANA ŠKERLOVÁ, PAVEL CIBULKA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Jižní Slované*, Praha 2015.
- ROLAND J. HOFFMANN, *T. G. Masaryk und die tschechische Frage*, München 1988.
- HOWARD HOTSON, THOMAS WALLNIG (edd.), *Reassembling the Republic of Letters in the Digital Age. Standards, Systems, Scholarship*, Göttingen 2019.
- MILOSLAV HÝSEK, *Masarykovy dopisy Leandru Čechovi, Zvláštní otisk Listů filologických LVI*, Praha 1929.
- STANISLAV JANDÍK, *Masaryk na Valašsku. Jeho boj o poslanecký mandát*, Praha 1936.
- ИВАН И. ЯНЖУЛ, *Воспоминания о пережитом и видимом в 1864–1909 г.г., т. 2*, С.-Петербург 1911.
- ИВАН И. ЯНЖУЛ, *Из воспоминаний и переписки фабричного инспектора первого призыва. Материалы для истории русского рабочего вопроса и фабричного законодательства*, С.-Петербург 1907.
- ИВАН И. ЯНЖУЛ, *Фабричный быт Московской губернии. Отчет за 1882–1883 г. фабричного инспектора над занятиями малолетних рабочих Московского округа*, Москва 1884.
- JOSEF JIRÁSEK (ed.), *Der Briefwechsel T. G. Masaryk – Vatroslav Jagić*, in: *Wiener slavistisches Jahrbuch* 16/1970, s. 191–192.
- JOSEF JIRÁSEK (ed.), *Masarykovy dopisy Husserlovi (Dokumenty filosofického přátelství), Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, B17/1970, s. 159–164.
- JOSEF JIRÁSEK (ed.), *Z korespondence Franze Brentana a T. G. Masaryka, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* B16/1969, s. 94–103.
- JOSEF JIRÁSEK (ed.), *Z korespondence T. G. Masaryka L. N. Tolstému, Časopis Učené společnosti Šafaříkovy* 4–5/1932, s. 610–612.
- KARL KAUTSKY, LUISE KAUTSKY, ZDENĚK ŠOLLE (edd.), *Briefwechsel mit der Tschechoslowakei 1879–1939*, Frankfurt am Main – New York 1993.

- RUDOLF KINDINGER (ed.), *Philosophenbriefe. Aus der wissenschaftlichen Korrespondenz von Alexius Meinong*, Graz 1965.
- ANTONÍN KLIMEK, *Boj o Hrad I*, Praha 1996.
- ANTONÍN KLIMEK, *Boj o Hrad II*, Praha 1998.
- HELENA KOKEŠOVÁ, Tomáš Garrigue Masaryk ve fondech LA PNP, in: *Masarykův sborník X*, Praha 2000, s. 323–335.
- HELENA KOKEŠOVÁ, *Tomáš Garrigue Masaryk. Soupis osobního fondu*, Praha 2001.
- HELENA KOKEŠOVÁ, ONDŘEJ POLIŠENSKÝ, T. G. Masaryk ve fondech Archivu Univerzity Karlovy, in: *Masarykův sborník XIV*, Praha 2009, s. 465–476.
- HELENA KOKEŠOVÁ, PETR KOTYK, IRENA KRAITLOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar I. (1893–1895)*, Praha 2017.
- HELENA KOKEŠOVÁ, IRENA KRAITLOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar II. (1896)*, Praha 2019.
- PAVEL KOSATÍK, *Česká inteligence*, Praha 2001.
- PAVEL KOSATÍK, *Jiný T. G. M.*, Praha 2018.
- LUCIE KOSTRBOVÁ, *Mezi Prahou a Vídní. Česká a vídeňská literární moderna na konci 19. století*, Praha 2011.
- JIŘÍ KOVTUN, *Masaryk & America. Testimony of a relationship*, Washington 1988.
- JIŘÍ KOVTUN, *Masarykův triumf*, Praha 1991.
- JIŘÍ KOVTUN, *Slovo má poslanec Masaryk*, Praha 1991.
- JIŘÍ KOVTUN, *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*, Praha 1994.
- MARIE KRULICHOVÁ (ed.), *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T. G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou*, Praha 1996.
- ALAN LIU, The Meaning of the Digital Humanities, *PMLA* 2/2013, s. 409–423.
- MARTINA LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář. První československý premiér*, Praha 2007.
- MILAN MACHOVEC, *T. G. Masaryk*, Praha 2000.
- LEV MANOVICH, Cultural Analytics, Social Computing and Digital Humanities, in: *The Datafied Society. Studying Culture through Data*, edd. Mirko Tobias Schäfer, Karin van Es, Amsterdam 2017, s. 55–68.
- EEF MASSON, Humanistic Data Research. An Encounter between Epistemic Traditions, in: *The Datafied Society. Studying Culture through Data*, edd. Mirko Tobias Schäfer, Karin van Es, Amsterdam 2017, s. 25–37.
- WILLARD MCCARTY, *Humanities Computing*, Basingstoke 2004.
- TARA MCPHERSON, Media Studies and the Digital Humanities, *Cinema Journal* 2/2009, s. 119–123.
- JANA MALÍNSKÁ (ed.), *Programy Masarykových politických stran. Texty z let 1900–1912*, Praha 2019.

- T. G. MASARYK, *Filosofskije i sociologičeskije osnovanija marksizma. Etjudy po socialnomu voprosu*, Moskva 1900.
- T. G. MASARYK, *Kritika marksizma*, Kyjev 1905.
- T. G. MASARYK, *Načala socialističeskogo obščestva I. Revoljucija ili evoljucija?*, Sankt-Petěrburg 1906.
- T. G. MASARYK, *Načala socialističeskogo obščestva II. Marksizm i parlamentarizm*, Sankt-Petěrburg 1906.
- THOMAS G. MASARYK, Aus Zeitschriften, *Philosophische Monatshefte* 27/1891, s. 639.
- THOMAS G. MASARYK, *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation*, Wien 1881.
- THOMAS G. MASARYK, Die Krise innerhalb des Marxismus. Zum Stuttgarter Parteientag, *Die Zeit* 1898, Bd. 17, Nr. 213, s. 65–66.
- THOMAS G. MASARYK, *Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus. Studien zur socialen Frage*, Wien 1899.
- THOMAS G. MASARYK, Die wissenschaftliche und philosophische Krise innerhalb des gegenwärtigen Marxismus, *Die Zeit* 1898, Bd. 14, Nr. 177–179, s. 117–119, 133–135, 150–152.
- THOMAS G. MASARYK, Kautsky contra Bernstein, *Die Zeit* 1899, Bd. 21, Nr. 263, s. 19–20.
- THOMAS G. MASARYK, *Versuch einer concreten Logik. Classification und Organisation der Wissenschaften*, Wien 1887.
- THOMAS G. MASARYK, Zur Krise innerhalb des Marxismus, *Die Zeit* 1899, Bd. 19, Nr. 239–240, s. 72–74, 86–87.
- THOMAS G. MASARYK, *Zur russischen Geschichts und Religionsphilosophie. Soziologische Skizzen. Russland und Europa I–II*, Jena 1913.
- TOMÁŠ G. MASARYK, *O studiu děl básnických*, Praha 1884.
- TOMÁŠ G. MASARYK, *Otázka sociální. Základy marxismu sociologické a filosofické*, Praha 1889.
- TOMÁŠ G. MASARYK, *Rusko a Evropa I–III*, Praha 1995–1996.
- TOMÁŠ G. MASARYK, *Slavjanofilství Ivana Vasiljeviče Kirějevského. Slovanské studie 1*, Praha 1889.
- TOMÁŠ G. MASARYK, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Praha 2005.
- TOMÁŠ G. MASARYK, *Válka a revoluce I–III*, Praha 2006–2017.
- TOMÁŠ G. MASARYK, *Základové konkrétné logiky*, Praha – Hustopeče 1885.
- ALICE MASARYKOVÁ, *Dětství a mládí*, Praha 1994.
- Masarykův sborník I. 1924–1925*, Praha 1934.
- Masarykův sborník II*, Praha 1927.
- Masarykův sborník VII*, Praha 1992.
- LUBOŠ MERHAUT (ed.), *Hilsneriáda. Texty z let 1898–1900*, Praha 2019.

- LUCIE MERHAUTOVÁ, Musel jsem mnoho vytrpěti. Masarykovu cestu c. k. vzdělávacím systémem komplikovaly finanční možnosti i vznětlivá povaha, in: *T. G. M. v kostce*, s. 12.
- LUCIE MERHAUTOVÁ, Vliv médií, in: *T. G. M. v kostce*, s. 30.
- LUCIE MERHAUTOVÁ, LUBOŠ MERHAUT, *Čtení o T. G. Masarykovi*, Praha 2017.
- CTIBOR NEČAS (ed.), *T. G. Masaryk a východní Morava. Kandidatura, vítězství ve volbách a intervenční práce říšského poslance 4. volebního obvodu českých měst na Moravě ve světle jeho korespondence z let 1907–1914*, Brno 1997.
- FRANTIŠEK NEČÁSEK, JAN PACHTA, EVA RAISOVÁ (edd.), *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka*, Praha 1953.
- ZDENĚK NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk I–IV*, Praha 1930–1937.
- JAROSLAV OPAT, *Filosof a politik T. G. Masaryk 1882–1893*, Praha 1990.
- JAROSLAV OPAT, *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes*, Praha 2003.
- ЛОНГИН Ф. ПАНТЕЛЕЕВ, *Из воспоминаний прошлого*, кн. 1–2, С-Петербург 1905–1908.
- JAN PATOČKA, *Masaryk*, Praha 1979.
- JAROSLAV PECHÁČEK, *Masaryk, Beneš, Hrad. Masarykovy dopisy Benešovi*, Mnichov 1984.
- KAREL PICHLÍK, *Bez legend. Zahraniční odboj 1914–1918*, Praha 1991.
- STANISLAV POLÁK, *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou I–VII*, Praha 2000–2014.
- Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes*, Praha 2003.
- VLASTA QUAGLIATOVÁ (ed.), Historie sporu Kramář versus Beneš, in: *Masarykův sborník XIV*, Praha 2009, s. 431–464.
- Э. Л. РАДЛОВ, *Владимир Соловьев. Жизнь и учение*, СПб 1913.
- Э. Л. РАДЛОВ, Воззрения Шиллера на нравственность и этику, in: *Шиллер И. Ф., Собрание сочинений*, т. 4, СПб 1902, s. 206–217.
- JEFF RICE, Occupying the Digital Humanities, *College English* 4/2013, s. 360–378.
- MARIE RYANTOVÁ, Tomáš Garrigue Masaryk ve fondech Archivu Národního muzea, in: *Masarykův sborník XI–XII*, Praha 2004, s. 474–523.
- JAN RYCHLÍK (ed.), *Korespondence T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (do r. 1918)*, Praha 2008.
- JINDŘICH RŮŽIČKA (ed.), Litomyšlské dopisy H. G. Schauera T. G. Masarykovi, *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky* 7/1969, s. 35–40.
- JON SAKLOFSKE, ESTELLE CLEMENTS, RICHARD CUNNINGHAM, They Have Come. Why Won't We Build It? On the Digital Future of the Humanities, in: *Digital Humanities Pedagogy. Practices, Principles and Politics*, ed. Brett D. Hirsch, Cambridge 2012, s. 311–330.
- NORMAN E. SAUL, *The life and times of Charles R. Crane, 1858–1939. American businessman, philanthropist, and a founder of Russian studies in America*, Lanham 2013.

- TILL SCHELZ-BRANDENBURG, SUSANNE THURN (edd.), *Eduard Bernsteins Briefwechsel mit Karl Kautsky (1895–1905)*, Frankfurt am Main 2003.
- EVA SCHMIDT-HARTMANN, *Thomas G. Masaryk's realism. Origins of a Czech Political Concept*, München 1984.
- ROBERT SCHOLES, CLIFFORD WULFMAN, *Humanities Computing and Digital Humanities, South Atlantic Review* 4/2008, s. 50–66.
- SUSAN SCHREIBMAN, RAY SIEMENS, JOHN UNSWORTH (edd.), *A Companion to Digital Humanities*, Hoboken 2004.
- HAROLD G. SKILLING, *Matka a dcera. Charlotta a Alice Masarykovy*, Praha 2001.
- ALAIN SOUBIGOU, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha – Litomyšl 2004.
- PATRIK SVENSSON, *Big Digital Humanities. Imaginig a Meeting Place for the Humanities and the Digital*, Michigan 2016.
- JANA SVOBODOVÁ (ed.), *Z bojů o rukopisy*, Praha 2004.
- THEODOR SYLLABA, *T. G. Masaryk a revoluce v Rusku*, Praha 1959.
- IVAN ŠEDIVÝ, *Původ a osud hrdiny. Sonda do českého pohledu na osobnost TGM, Soudobé dějiny* 3–4/2018, s. 329–337.
- ZDENĚK ŠOLLE (ed.), *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*, Praha 1993.
- ALEXANDRA ŠPIRITOVÁ, *K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930)*, Praha 2007.
- T. G. M. *jak jsme ho viděli*, Praha 1948.
- T. G. M. *Život a dílo Prezidenta Osvoboditele*, Praha 1938.
- T. G. *Masaryk a naše současnost*, 1980 [samizdat].
- JULIE THOMPSON KLEIN, *Interdisciplining Digital Humanities. Boundary Work in an Emerging Field*, Michigan 2015.
- JOSEF TICHÝ, *Deset pražských bytů rodiny Masarykovy*, Praha 2006.
- JOSEF TOMEŠ, *Viktor Dyk a T. G. Masaryk. Dvojí reflexe češství*, Praha 2014.
- MICHAEL ULLYOT, *Review Essay. Digital Humanities Projects, Renaissance Quarterly* 3/2013, s. 937–947.
- RICHARD VAŠEK, *Račte to podepsat libovolnou šifrou. Prezident Masaryk jako anonymní publicista (1918–1935)*, Praha 2018.
- АКИМ Л. ВОЛЫНСКИЙ, *Царство Карамазовых. Н. С. Лесков. Заметки*, С-Петербург 1901.
- АКИМ Л. ВОЛЫНСКИЙ, *„Книга великого гнева“. Критические статьи Заметки Poleмики*, С-Петербург 1904.
- АКИМ Л. ВОЛЫНСКИЙ, *Русские критики. Литературные очерки*, С-Петербург 1896.
- EMANUEL VOSKA (ed.), *Dva lístky T. G. Masaryka a několik dopisů z prvních dnů světové války*, Praha 1937.

STANLEY B. WINTERS (ed.), *T. G. Masaryk (1850–1937) I. Thinker and Politician*, London 1990.

Z Masarykovy korespondence, *Odkaz. Listy Masarykovy společnosti*, 12–13, červen 2000, s. 6–27.

JOSEF ZUMR, THOMAS BINDER (edd.), *T. G. Masaryk und die Brentano-Schule. Beiträge zum gleichnamigen Symposium vom 15.–17. Oktober 1991*, Praha 1992.

REJSTŘÍKY

Jmenný rejstřík

- Aehrenthal Alois Lexa von 87
Albert Eduard 25
Andrejev Leonid Nikolajevič 45
Arcybašev Michail Petrovič 45
Aristoteles 93
- Barth Paul 49
Bax Ernest Belfort 49
Beneš Edvard 18, 23, 25–27, 29, 30, 96
Bernstein Eduard 48, 49
Birjukov Pavel Ivanovič 44
Boeck Ernst 25, 41
Bourdieu Pierre 35
Brandeis Louis Dembitz 100
Brentano Franz 22, 41
Brentano Johannes 22
Briand Aristid 18, 99
Brontě Charlotte 94
Burcev Vladimir Lvovič 46
- Císař Ferdinand 26
Clerk George Russell 100
Codignola Luca 55
Coolidge Calvin 26
Comte Auguste 93
Crane Charles Richard 25, 26, 89, 98, 100
Crane John Oliver 15
Crane Leatherbee Frances Anita 15
Crane Richard Teller 15
- Cunow Heinrich 49
- Čech Leander 25, 27
Čechov Anton Pavlovič 45
Čuprov Alexandr Alexandrovič 51
- Darwin Charles Robert 14, 78
Denis Ernst 25, 100
Descartes René 93
Dobrovský Josef 93
Doležal Jaromír 22
Dostojevskij Fjodor Michajlovič 44
Doubek Vratislav 35, 63, 107, 110
- Einstein Albert 78
Eisenmann Louis 100
Eliot Samuel Atkins 100
- Fiala student 83
Filla Emil 100
Firsov Jevgenij 31
Fisher Ludvík 26
Fjodorov Michail Michajlovič 51
Forgách János 16, 87
Forman Josef 100
Franta Jan 19, 107
František Ferdinand d'Este 89
František Josef I. 83
- Gecko Tomáš 19, 55, 63, 107, 111
Gleixner Johannes 7, 35, 63, 110

Goethe Johann Wolfgang 43
 Gorkij Maxim 45, 78, 94
 Göhre Paul 49
 Grégr Julius 13
 Grot Konstantin Jakovlevič 44
 Grot Nikolaj Jakovlevič 44, 46–48

 Hadler Frank 30
 Hajdinová Eva 63
 Hájková Dagmar 8, 19, 21, 61, 63, 107, 110
 Harper Samuel Northrup 26, 100
 Harper William Rainey 15
 Havlíček Borovský Karel 10, 76
 Hektor kůň 106
 Herben Jan 25
 Herbert Josef 25
 Hermann Ignát 26
 Heyduk Adolf 76
 Hilsner Leopold 11, 80, 82, 83
 Hlaváč Bedřich 13, 23, 88
 Horák Pavel 7, 63, 107, 109
 Höfler Alois 41
 Hrůzová Anežka 80, 83
 Husserl Edmund 25, 28, 78
 Hynais Vojtěch 101

 Chalupný Emanuel 12
 Chotěnovská Anna 27

 Isajev Andrej Alexejevič 51
 Janžul Ivan Ivanovič 49–51

 Jastrebov Nikolaj Vladimirovič 51
 Jemelka Martin 7, 19, 55, 61, 63, 107,
 111
 Jindřišková Jitka 63
 Jirásek Josef 27, 28

 Kahuda Jan 63
 Kaizl Josef 25, 27
 Kaizlová Kamila 22
 Kanner Heinrich 11, 25, 49
 Kant Immanuel 93
 Kautsky Karl 26, 49
 Kerenskij Alexandr Fjodorovič 18, 99
 Kerner Robert Joseph 14, 98
 Kindinger Eduard von 11, 81
 Klecanda Jiří 99
 Klímová Marie 83
 Kokešová Helena 8, 19, 21, 61, 63, 107, 110
 Komenský Jan Amos 64
 Kopecký František 100
 Kramář Karel 25, 29
 Krulichová Marie 30
 Květová Miroslava 19, 63, 107
 Kvíčala Jan 79

 Lagarde Paul de 42
 Lassalle Ferdinand 50
 Lawrence David Herbert 93
 Lermontov Michail Jurjevič 46

 Machar Josef Svatopluk 25, 26, 31
 Malínská Jana 63
 Manujlov Alexandr Apollonovič 51
 Martinovská Soňa 19, 63, 107
 Marty Anton 41
 Masaryk Herbert 9, 25, 91, 95
 Masaryk Jan 9, 15, 25, 91, 94
 Masaryk Josef 8, 25, 82
 Masaryk Tomáš Garrigue 7–19, 21–32,
 35, 38–52, 55, 60–65, 70–106, 109–111
 Masaryková Alice 9, 23, 25, 91, 94, 98, 106
 Masaryková Charlotta Garrigue 9, 25,
 91, 95

Masaryková Olga 9, 25, 91, 94, 95
 Masaryková Terezie 8, 25
 McCarty Willard 58
 McDowell Mary 25, 100
 Meinong Alexius 41
 Melnik Josef 45
 Merežkovskij Dmitrij Sergejevič 45
 Miljukov Pavel Nikolajevič 15, 18, 99, 100
 Mill John Stuart 93
 Miller Herbert Adolphus 25, 100
 Mlynárik Jan 29
 Morfill William 14

 Natorp Paul 47
 Navrátil Josef 23
 Nečas Ctibor 31
 Nejedlý Zdeněk 23, 27
 Neubert Václav 22, 23
 Northcliffe lord Alfred Harmsworth 18, 99

 Oelzelt (Ölzelt) von Newin Anton 41

 Pankhurst Christabel 100
 Pantělejev Longin Fjodorovič 45, 46
 Pantělejeva Serafima Vasiljevna 46
 Pares Bernard 100
 Patočka Jan 28
 Pavlů Bohdan 99
 Pecháček Jaroslav 28
 Pergler Karel 100
 Platon 93
 Polák Stanislav 29, 61

 Radlov Ernest Leopoldovič (Lvovič) 31,
 46, 47

 Sarolea Charles 18, 29

 Sedlmayerová Oldra 25, 29
 Seton-Watson Robert William 14, 25,
 28, 71, 78, 97, 98
 Seymour Charles 14, 98
 Shaw George Bernard 78
 Schieszl Josef 104
 Schiller Friedrich 43, 47
 Schmidt Conrad 49
 Singer Isidor 11
 Smetana Bedřich 23
 Sokrates 93
 Soldatěnko Kuzma Těrentěvič 51
 Solovjov Vladimir Sergejevič 46
 Sondej Antonín 19, 107
 Spalajkovič Miroslav 88
 Spencer Herbert 14, 78
 Spisar Alois 26
 Stanojevič Stanol 88
 Steed Henry Wickham 17, 18, 88, 96, 100
 Strachov Nikolaj Nikolajevič 44
 Stránská Olga 26
 Stránský Adolf 26
 Střítěský Hynek 107
 Studničková Johana 19, 107
 Stumpf Carl 41
 Svozil Josef 26
 Syllaba Theodor 28

 Šalda František Xaver 12
 Šemberová Zdenka 25, 29, 30
 Škrach Vasil Kaprálek 22, 23, 26, 105
 Šolle Zdeněk 30
 Štefánik Milan Rastislav 18, 29, 96, 99

 Teichmüller Gustav 46
 Tobolka Zdeněk Václav 27
 Tolstoj Lev Nikolajevič 25, 27, 44, 45, 78

Tugan-Baranovskij Michail Ivanovič 51
Tvrzický Josef 26

Vašek Richard 19, 63, 107
Veselý František 23
Viskovatov Pavel Alexandrovič 46
Vítková Irena 107
Volynskij Akim Lvovič 45, 46
Vorländer Karl 49
Voroncov Vasilij Pavlovič 51
Voska Emanuel Viktor 26, 27, 97, 100

Wiener Leo 26
Wilson Thomas Woodrow 14, 15, 18, 26,
78, 99
Wolf Julius 49

Zika Josef Rudolf 101

Místní rejstřík

Albánie 85
Anglie 18, 21, 28, 71, 97, 99

Balkán 12, 16, 86, 88
Bělehrad 16, 86
Berlín 98
Bohnice 98
Bosna a Hercegovina 16, 86
Boston 15
Brno 8

Capri 45, 94

Čechy 11, 14, 15, 46, 47, 49, 84, 97
Černá Hora 16, 88
Černínský palác (Praha) 23

Česká republika 65, 76
Československo 3, 7, 15, 17, 18, 27, 61,
62, 65, 72, 73, 107

Domažlice 12
Dorpat (dnes Tartu, Estonsko) 14, 46

Estonsko 14
Évora (Portugalsko) 63
Evropa (střední) 14, 65
Evropa (středovýchodní) 36, 65
Evropa (východní) 43
Evropa (západní) 47
Evropa 14, 16, 24, 36, 42, 43, 46, 47, 71,
65, 86, 87, 104

Habsburská monarchie / Rakousko /
Rakousko-Uhersko 16–18, 25, 37, 46,
47, 86, 89, 97
Heidelberg 47
Hrušov 95
Hustopeče 82

Itálie 21, 26

Japonsko 21
Jičín 75

Kavárna Union (Praha) 92
Klatovy 12
Klementinum (Praha) 23, 83
Kramářova vila (Praha) 23

Lány 22, 23, 106
Lipsko 41, 63
Londýn 9, 94, 100

- Malá Strana 93
- Národní třída (Praha) 23, 92
- Německá říše / Německo 26, 31, 37, 38, 42, 47
- Německo / Německá říše 26, 31, 37, 38, 42, 47
- Oxford 70
- Pankrác 98
- Petrohrad 51
- Písek 12
- Polná 11, 80
- Polsko 38
- Praha 9, 10, 12, 13, 15, 41, 74, 76, 77, 83, 89, 91, 98
- Pražský hrad 23
- Rakousko / Habsburská monarchie / Rakousko-Uhersko 16–18, 25, 37, 46, 47, 86, 89, 97
- Rakousko-Uhersko / Rakousko / Habsburská monarchie 16–18, 25, 37, 46, 47, 86, 89, 97
- Rusko (Rus) 14, 15, 18, 21, 26, 28, 38, 41–50, 52, 99
- Sarajevo 88, 89
- Slovensko 12
- Spojené státy americké (USA) 9, 15, 18, 21, 25, 31, 78, 85, 87, 98, 100
- Srbsko 16, 86, 88
- Strakonice 12
- Švýcarsko 21, 94, 98
- Tartu (Dorpat) 14, 46
- Topolčianky 101
- Valašské Meziříčí 91
- Velká Británie 26, 31, 32, 100
- Verdunská ulice (Praha-Bubeneč) 23
- Vídeň 90, 98
- Žabárna u Valašského Meziříčí 91

Rejstřík institucí

- Akademický spolek (českých studentů) ve Vídni 9, 23
- Americký klub dam 76
- Archiv Národního muzea 30
- Archiv Univerzity Karlovy 30
- Archiv Ústavu T. G. Masaryka 24, 30
- Bělehradská univerzita 88
- Bodleyova knihovna (Oxfordská univerzita) 70
- Česká spořitelna 23
- Česká strana lidová 13
- Československá akademie věd
- Československá národní rada na Rusi 99
- Československá národní rada 99
- Československý červený kříž 23, 106
- ČTK 19, 102
- Filozofický ústav AV ČR, v. v. i. 64
- Galerie Věda a umění 7
- Chicagská univerzita 9, 15, 98

Jednota českých filologů v Praze 23
 Kancelář prezidenta republiky 104
 Literární archiv Památníku národního
 písemnictví 29
 Masarykův soukromý archiv 21, 22
 Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. 7,
 10, 31, 60, 61, 62, 71, 72
 Mezinárodní federace společnosti
 Červeného kříže 106
 Ministerstvo kultury ČR 62
 Moskevská univerzita 47, 50
 Národní archiv 30
 Národní divadlo 101
 Národní listy 10, 13, 79, 80
 Národní muzeum 22
 Oxfordská univerzita 70
 Památník národního písemnictví 27, 29
 Památník odboje 22
 Petrohradská univerzita 51
 Ruská technická společnost 50
 Soukromá filozofická knihovna 23
 Stanfordova univerzita 64, 72, 73
 Státní ústřední archiv (Národní
 archiv) 30
 Svobodná Evropa (rozhlasová
 stanice) 28
 Univerzita Karlova 11, 30, 83
 Univerzita Tartu 14, 46
 Ústav dějin Komunistické strany
 Československa 24, 27
 Ústav T. G. Masaryka 22, 23, 24, 29, 31, 71
 Ústřední výbor Komunistické strany
 Československa 24
 Vídeňská univerzita 8, 25, 41
 Vratislavská univerzita 49
 Ženský klub 26

Pavel Horák – Martin Jemelka (editoři)

TGM na síti

*Vědec, novinář, politik
a první prezident Československa
prostřednictvím networkingu*

Vydal Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Odpovědný redaktor Václav Žák
Jazyková redaktorka Irena Vítková
Grafická úprava a sazba Jan Franta

Vydání 1.
Praha 2020

ISBN 978-80-88304-40-1

ISBN 978-80-88304-40-1